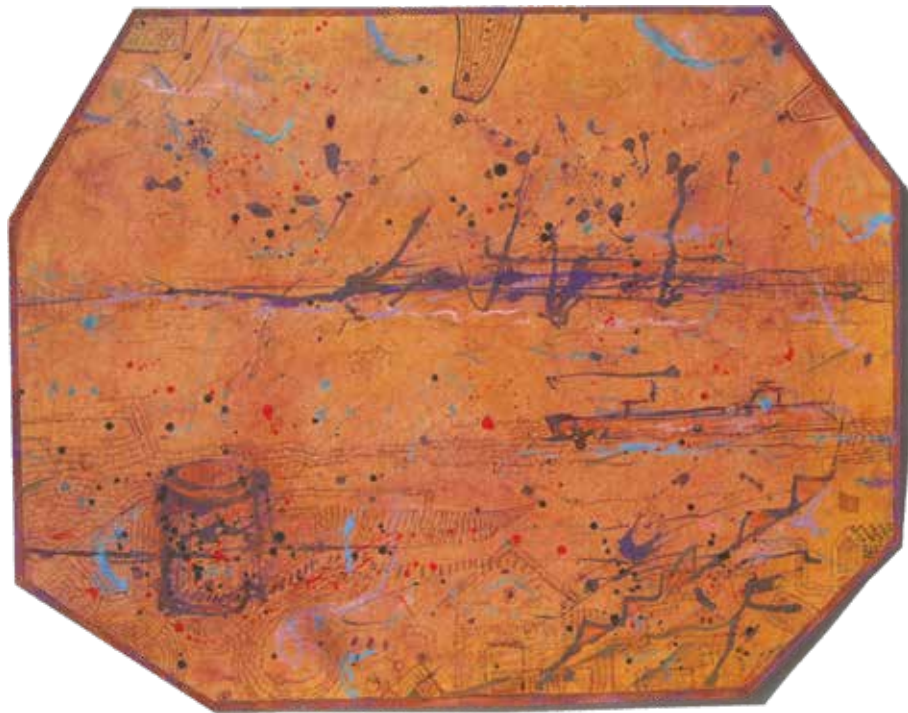

FORRAS

2023. JÚNIUS

SZÉPIRODALOM | SZOCIGRÁFIA | MŰVÉSZET

ZALÁN TIBOR, ÁFRA JÁNOS, JÁSZ ATTILA, MIHAIL JURJEVICS LERMONTOV
VERSEI

SZÖLLŐSI MÁTYÁS, FERENCZ HEDVIG, PATAK MÁRTA, KÁLI ISTVÁN,
TÓTH ERZSÉBET, FÜZI LÁSZLÓ PRÓZÁI

JUHÁSZ ATTILA „FOGALMAZZA MAGÁBAN A SZÉTESÉS GRAMMATIKÁJÁT”
(TECHNIKA ÉS POÉTIKA – SZÁMMISZTIKA ÉS SZÓTÖRÉS, ÉLETÉRZÉS ÉS VILÁG-
KÉP AZ IDŐ SAKKTÁBLÁJA CÍMŰ ZALÁN TIBOR-VERSCIKLUSBAN ÉS ANNAK
FORMAI ELŐZMÉNYEIBEN)

BALANYI KÁROLY LÁTVÁNY ÉS MISZTÉRIUM

GULYÁS GÉZA MUNKÁI

TARTALOM

Zalán Tibor	Felezőszonettek (<i>versciklus</i>)	3
Áfra János	Egy ifjú Hathorhoz; Hullámmoraj (<i>versek</i>)	5
Szöllősi Mátyás	Fóbia	7
Jász Attila	Amikor te magad vagy a hely is (<i>versciklus</i>)	23
Ferencz Hedvig	Feladat	26
Patak Márta	Hattyúk tava	29
Mihail Jurjevics	A tör; Itt hagylak, piszkos Oroszország; Álom;	
Lermontov	Imádság; Magány; Nem, nem Byron, én más vagyok (<i>versek – Soproni András fordításai</i>)	33
Káli István	Szatyorfül	36
Tóth Erzsébet	Tandori szemeszterek (<i>Napló</i>)	42
Füzi László	Töredékek – csendesen	52
Balanyi Károly	Látvány és misztérium	75
Juhász Attila	„Fogalmazza magában a szétesés grammatikáját” (<i>Technika és poétika – számmisztika és szótörés, életézés és világkép Az idő sakktablája című Zalán Tibor-versciklusban és annak formai előzményeiben</i>)	78
Hunyadkürty Soma	A kultúrnemzettől a táncházig (<i>Mary N. Taylor: Movement of the People: Hungarian Folk Dance, Populism and Citizenship</i>)	103
Gyürky Katalin	Szemet szemért, fogat fogért (<i>Ljubov Barinova: Bosszú – avagy egy moszkvai gyerekrablás krónikája</i>)	109
	Gulyás Géza munkái (<i>A címlapon: Dunai anzix</i>)	

FORRAS

55. ÉVFOLYAM | 2023. 6. SZÁM

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► Főszerkesztő: Füzi László ► Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata ► Kiadja a Katona József Könyvtár; Felelős kiadó: **Bujdosóné dr. Dani Erzsébet** vármegyei könyvtárigazgató ► A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; Telefonszáma: 76/500-550/111. mellék: Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu ► Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@videopix.hu ► Nyomdai kivitelezés: Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 76/501-240; Felelős vezető: **Szakályas Tibor**

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Csenki Nikolett**, **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Komáromi Attila**, **Pintér Lajos** ► Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ► Kéziratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Zalán Tibor

Felezőszonettek

A folytatás

Ami el sem kezdődött folytathatatlan Nem lesz
befejezése de lesz szomorúsága s marad
a lélek vagy a test kielégületlensége
Az örök mint kategória valóban rútul
belevész a semmibe Nem tud búcsúzni Választ
vár megíratlan levelekre A megírtakat
válaszra se méltatja Elveszett Ezt is tudja

Elveszett Ezt is tudja Válaszra se méltatja
a neki megírt sorsot Megíratlan levelek
választalan Búcsú nélkül lép át a semmibe
Valóban rú kategória lenne az örök
Előtte lélek és test kielégületlen A
befejezés nélküli szomorúság gyötri Az
el nem kezdődött folytatása a lét A nemlét

Egy országúton

Mit kezdünk ezzel az elkúrt¹ modern életünkkel
kérdezte Mert egyfolytában hullott a hó azon
az éjjelen Nem volt ez olyan romantikus mint
elképzelhető lesz Kihányta a gyógyszereket
A konyhában kést vett magához kefir és vodkát
Egy országúton veszett el minden ami volt És
aminek soha nem kellett volna elvesznie

Aminek soha nem kellett volna elvesznie
elveszett. Egy országúton Egy éjszaka minden
Induláskor magához vette a kést a vodkát

▼

Politikai közbeszédből kölcsönözve

a kefert A gyógyszereket később hányta ki Nem
volt olyan romantikus ahogy elképzelhető
hiába hullott egyfolytában a hó Hiába
szakadt rá az elkezdhetetlen modern élete

A vigyázott más

Már azt a mást sem szeretem hogyan vigyázhatnék
akkor magamra egyáltalán Válaszlevélben
tette fel e kérdést magának Visszakérdezett
volna Később ez már nehezen eldönthető Csak
annyi bizonyos soha nem ment ez a magára
vigyázás neki Olykor megrémült a helyzettől
önpusztításába a más is belepusztulhat

Más belepusztulni az önpusztításba és más
rémülten vigyázni magára egy másban Olykor
bizonyosan elment abba az irányba honnan
már nincs visszalépés Ez könnyen eldönthető volt
Később visszakérdezett magára de a kérdés
nehezére esett mindenkinek a válaszhoz
Már azt a mást sem szerette akire vigyázott

Áfra János

Egy ifjú Hathorhoz

Szíriusz ereje, csillagok királynője,
te, aki egy vagy, a sokaság vezetője,
reped hegy, elered égközuhatag,
ahogy a horizont hirtelen felhasad,
hogy türkizben mutathasd magad,
barlangjaid a föld övén megnyílnak,
te egyetlen aranyboltozat, hasíts fényutat,
hogy a föld régi urai közé bocsátva
az anyák benned feloldódhassanak,
te égi-földi tárgyakat összefogó bárka,
méhek méhe, magot magába fogó fa,
születés tere, pusztulás burka,
benned megújul Hórusz igazsága,
hegyezd hát tehénfüleid, halld fiad
szavát, és nyisd kapuvá napkorong-
koronád, fogadd be, aki jön, akit vakká
tehetnél, hadd térjen meg hozzád,
mert utat mutat feléd szépen daloló fiad,
Ihi, aki csörgetve borzongató szisz-
trumod, kitűzött tollaid meglebegteti,
és a nyakad védő kobrát nyugtatja, ékkő-
szarvad a semmi membránjára szegezd,
hisz benned a békesség kelyhe lebeg,
otthonná válsz, anyám, ha érkezek.

Hullámmoraj

Felriadva a veled töltött
éjek különös harangzajából
gyakran gondolkozom el,
vajon üzeni jársz hozzám
vagy pedig kísérteni.

Netán magam áldozom fel
az időt a bűntudat oltárán,
fekete szívünk legsötétebb
közös középpontját keresve,

hogy viszont láthassalak
a hasítatlan hártján át,
újra és újra más alakban,
könnyeden, hangtalan.

Fóbia¹

A bátyámat harmadjára sikerült elérni. Folyamatosan próbáltam visszatartani a sírást. Valahogy elbújni a részletek mögé. De megérezhette, hogy túl sokat, és kissé összevissza beszélek, mert aztán, tőle szokatlan módon, azt kérdezte, mi a baj. Végül nagy nehezen kimondtam, hogy meghalt a mama.

Mivel semmit sem felelt, kapkodva elmondtam, mi volt az orvossal, és hogy a nagy dolgait is milyen értelmetlen kínlődás árán kaphattam csak meg. Szótlanul hallgatott, ami nála egyértelműen az ingerültség jele, és aztán nem is a mamáról érdeklődött, hanem hogy itthon milyen a helyzet. Miféle rendelkezések léptek életbe, és hogy hová fogok most menni, benézek-e azért a házba, vagy azonnal visszautazom-e a fővárosba, még délután.

Apánkról sem kérdezett semmit. A hangja olyan nyers és távolságtartó volt, hogy megijesztett. Nem értettem, hogyan képes most ilyen általános dolgokról beszélni, pedig csak arról volt szó, hogy akárcsak apa, ő is képtelen szavakba önteni az érzéseit.

Eszembe jutott, ami az állomáson történt, úgyhogy kapkodva azt is elmeséltem. Úgy tűnhetett, ez a válaszom a kérdéseire, pedig én csak beszéltem és beszéltem, bennem akkor nem tudatosult, hogy ezek milyen mélyen összefüggenek. Csak el akartam mondani, ami bennem volt. Arra volt szükségem, hogy beszélhesek. Egyáltalán nem lepték meg a dolgok, pedig ahogy próbáltam fölidézni, és érthetően visszaadni a két férfi beszélgetésének lényegét, már számomra is hihetetlennek tűnt az egész.

A bátyám akkoriban az ENSZ Központban dolgozott Bécsben, így nem kérhettem meg arra, hogy utazzon le az egyik esti járással, és hiába magyarázta el, hogy mit kellene tennem – egyrészt, hogy hol van a rendőrség, másrészt, mit mondjak majd odabent –, képtelen voltam koncentrálni, és azoktól a szavaktól, amiket nagy nehezen fölfogtam – vagy egyszerűen csak a kimért hangnemtől –, még kiábrándultabb lettem. Arra sem éreztem magamban erőt, hogy elmenjek a rendőrségig, nemhogy még elkezdjem magyarázgatni, amit semmiféle bizonyítékkal nem tudok alátámasztani. Ezt azonnal el is mondtam neki. Akkor azt gondoltam, ennek valódi jelentősége van, miközben az is eszembe jutott, hogy vajon miért hinné bárki, hogy kitalálok egy ilyen történetet. Összezavarodtam a saját mondataimtól. Úgy tűnt, mintha beszorulnék két lehetséges valóság közé.

▼

¹ Regényrészlet.

De a bátyám, ahogy az lenni szokott, tovább erősködött, hogy mindenképp menjek be, és beszéljek valakivel, majd azt is hozzátette még, feszült hangon, nyomatékosan, hogy bármi történjen is, eszembe ne jusson egyedül odamenni a házhoz.

Sötétedett már, amikor a rendőrség épülete elé értem. Lefárasztott a hosszú gyaloglás, és nehéz volt elfojtani a sírást, ami újra és újra rám tört menet közben.

Nyitva volt egy kis vegyesbolt a sarkon. Bementem, hogy vegyek egy mentes vizet. Kiszáradt a szám, az egész torkom, mintha papírral tömték volna tele.

Az üzlet egyetlen helyiségből állt, amiben olyan sűrűn álltak a különféle holmikkal telezsúfolt polcok, hogy a sorok közt két ember nem fért volna el egymás mellett. A háttérben szólt a rádió. Az ötórás híreket sorolta egy vékony hangú nő. Bizonytalan volt. Hadart is. Hibásan ejtett ki néhány szót, mintha izgulna, szerintem ezért figyeltem föl a szövegre, nem is igazán a tartalma miatt. Végig a járványhelyzetről volt szó, s miközben kerestem a sorok között, hogy akad-e nem hűtött víz, megint az jutott eszembe, hogy olyan, mintha a víruson kívül most már nem is lenne más, amiről beszélni lehetne.

Legalább öt percig kóvályogtam abban a szűk labirintusban. Közben a nő felsorolta nagyjából azokat az információkat, amiket a cikkben olvastam, annyi különbséggel, hogy időközben még négy, krónikus betegséggel is küszködő ember halt bele a vírusfertőzésbe. Tétélesen elmondta, hogy milyen korlátozások lépnek érvénybe hétfőtől, majd a miniszterelnök kora délutáni nyilatkozatáról, a WHO legújabb álláspontjáról, és a kórházak kapacitásáról beszélt, végül a környező országok lesújtó fertőzési és halálozási adatait ismertette.

Az eladó kínai vagy talán koreai lehetett. A pult fölött szólt egy tévé, amiben valami távol-keleti adás ment. Mivel le volt némítva, esélyem se volt fölismerni, milyen nyelven beszélhetnek. Már épp indultam volna, hogy fizessek, amikor megláttam egy résen át, ahol nem voltak olyan sűrűn egymásra pakolva a kéztörlők és a fürdőszobai kellékek, hogy egy fiatal lány valamit a kabátja belső zsebébe csúsztat. Igazából csak a mozdulatot láttam. Azt, hogy mi lehetett az pontosan, nem, mert félig takarásban volt, és gyorsan is történt az egész.

Egyszerűen csak tovább kellett volna mennem a soron, de valamiért ott ragadt a tekintetem. Azt hiszem, az is közrejátszhatott ebben, hogy már órák óta olyan dolgok történtek velem, amikre egyáltalán nem számítottam, pedig teljesen hétköznapiak. Túl sokáig néztem a lányt. A szemét, ami, talán a maszk miatt, a szokásosnál élesebb, fénytelibb volt. Pont annyi ideig bámultam, hogy már érezze, valaki figyeli. Amikor rám nézett, mintha egy vödör vízzel öntöttek volna le, azonnal izzadni kezdtem. A tekintete mégsem engedett.

Mit bámulsz, ezt kérdezte halk hangon a csaj, mégis olyan erővel, hogy éreztem, nem mindegy, mit felelek. De mire bármit is mondhattam volna, arrébb

lépett. Nem láttam, csak hallottam, ahogy mozog a párhuzamos sorban. A pultban a nő a telefonját nyomkodta, miközben a hírek végét jelző szignál szólt.

Vártam még egy darabig, aztán óvatosan jobbra léptem párat, hogy belássak a másik sorba. A lány azonban nem volt ott. Sejtettem, hogy már az utcán lehet. Jobbra, a sor végével majdnem szemben volt a kijárat. Talán három méterre onnan, ahol megláttam.

A pultban a nő csak akkor emelte föl a fejét, mikor megismételtem, hogy fizetnék. Mosolygott ugyan, de szótlán maradt, ami abban a helyzetben számomra maga volt a gyanakvás. Mintha azt kellene hinnem, tudja, valami történt, amihez, még ha csak áttételesen is, de nekem is közöm van. Abban sem voltam biztos, hogy megértené-e, amit mondani akarok, és elég furcsa is lett volna elkezdeni magyarázni, hogy szerintem a lány ellopott valamit.

Kiléptem a boltból. Világoskék kocsí állt az út túloldalán, járó motorral. Kijebb léptem, az úttest irányába, hogy átmenjek a szemközti oldalra, ahol a rendőrség egyébként teljesen kihaltnak tűnő épülete volt, amikor váratlanul a bent látott lány lépett elé a semmiből. Azonnal fölismertem az arcát. Olyan közel állt hozzám, hogy az orra szinte az arcomhoz ért, de úgy látszott, az sem elég. Éreztem, hogy lép közelebb. Ösztönösen hátrálni kezdtem, egészen addig, amíg a hátam a ház falának nem nyomódott. Közben valaki kiszállt az autóból. Hallottam a jellegzetes ajtócsapódást.

– Leskelődsz, bazdmeg?

– Mi?

– Ne játszd a hülyét, láttam, hogy figyeltél!

Olyan volt, mintha nem is a boltban, hanem az állomáson történetekre gondolna.

– Menj a picsába – mondtam a csajnak, inkább kétségbeesve, nem is annyira keményen. Valami egészen másra számíthatott, talán, hogy meghunyászkodom, mert hirtelen visszább lépett. A válla fölött láttam, hogy egy fickó támaszkodik a kocsinak, aki minket figyel. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a csajra vár.

Eltelt pár másodperc. Kíváncsi lettem, mit nyúlt le a boltból. Egyáltalán lopott-e, de megkérdezni persze nem volt bátorságom, főleg hogy a fickó közben elindult felénk. Csak annyit láttam belőle, hogy színes ing van rajta, meg hogy magas, mackós testalkatú, aki lehet vagy száz kiló. Izzadtam. A lány folyamatosan az arcomba bámult. Nyomasztott a sápadt kiscsaj közelsége. Fekete volt a haja, a szemöldöke, a ruhája is, már amennyire abban a félhomályban meg tudtam állapítani.

A fickó már az úttest közepén járt, mikor az alacsony kis boltosnő váratlanul megjelent az ajtóban. Elektromos cigi volt nála, meg persze a telefonja, amiről csak akkor vette le a szemét, amikor meghallhatta a zúgást a háttérben, hogy nem üres az utca. A csaj kétségbeeshetett, mert azonnal hátrébb lépett, már nem is engem

figyelt, hanem a nőt, aki, miután ránk nézett, hasonlóan kiborító fejjel vigyorgott, mint odabent a kasszánál.

A csávó megtorpant az út közepén. Láthatta, hogy kijött a nő, aki már nemcsak hogy mosolygott, nevetett is. Hallottam az idegesítő, vékony kis hangját. Följebb emelte a telefont, amin egy képsor ismétlődött, elsőre nem láttam jól, de szerencsére, mivel aztán közelebb is lépett hozzánk a nő, volt időm újra megnézni. Egy kamera szemcsés felvétele volt, ami a bolt belső terét mutatta. Rajta voltam én is, a lány is. Várni kellett, hogy a lényeghez érjen a videó, s közben azon tűnődtem, hogy ez az egész talán ha két perce történt.

Figyeltem, ahogy kóválygok a sorok között. Nem is a lány alakja kötött le igazán, hanem a sajátom. Az, ahogyan mozgok. Mi látszik belőlem azon a homályos felvételen.

Aztán a pár perccel azelőtti énem végre odaért a sor közepére. Fölülről nézve jól látszott, hogy a lány nemhogy elvesz valamit a polcról, épphogy visszahelyez egy közepes méretű tárgyat. A rossz minőség miatt azonban akkor sem láthattam, pontosan mit.

A férfi, aki időközben odaért mellénk, karon ragadta a csajt, majd egy olyan hangot adott ki, amit szónak ugyan nem lehetne nevezni, mégis egyértelműen kérdés volt. A lány félszegen bólintott. Azt hittem, el is bögi magát. De mielőtt ez megtörténhetett volna, a férfi elkezdte a kocsit felé ráncigálni, miközben visszaszólt a nőnek, hogy ne haragudjon.

Velem nem igazán törődött. De akkor már kezdtem érteni, miért.

A kiscsaj a ráncigálás közben visított egyet-kettőt, aztán megint csönd lett. Csak a járó motort lehetett hallani.

Azok ketten már a kocsinál álltak, mikor az alacsony kis boltos nő rám nézett. Nagyjából annyit mondott kissé tört magyarsággal, hogy a lány egy-két naponta ellop valamit. Vicces, mondta pöszén. Nevetett. Aztán, megint a telefonját nyomogatva, eltűnt a bolt belsejében.

Kis, portaszzerű helyiség állt közvetlenül a bejárat mellett. Onnan szólított meg egy érdekes hang, miután fölértem a lépcső tetejére. Arról érdeklődött, hogy kit keresek. Lehajoltam, majd benéztem a nyíláson át a fülkébe. Bajszos, kerek arcú rendőr ült a vastag plexi mögött. Csak félig-meddig láttam az arcát abban a szürkés-barnás félhomályban.

– Bejelentést szeretnék tenni.

– Már mint feljelentést – vágta rá a férfi azonnal.

Azt nem tudtam eldönteni, hogy ezt kérdezi, vagy inkább kijelenti-e, úgyhogy csak annyit feleltem, hogy igen, mert úgy tűnt a legegyszerűbbnek.

Az előtérben fehér műanyag székek álltak, és a haloványan világító mennyezeti lámpa mellett még két italautomatából szűrődött ki némi sárgás fény. Szemben

egy lengőajtót láttam. Tőlem balra pedig egy hosszú folyosó kezdődött, ami ráccsal volt elválasztva az előtértől. A rács látványa nyomasztó volt, és az a gondolat sem vidított föl, hogy ha úgy döntök, bármikor elmehetek.

Sokáig vártam. Néhány egyenruhás alakot leszámítva egész idő alatt senki más nem érkezett rajtam kívül. Várakozás közben próbáltam összeszedni a gondolataimat, de tudtam, hogy úgyis az lesz a döntő, hányszor jut eszembe közben a mama, meg hogy kinek is kell majd beszélnem arról, amit hallottam.

Nagyjából fél órányi rágódás után aztán kinyílt a lengőajtó, és egy, maszkot viselő rendőrnő jelent meg kék egyenruhában. Nagyon fiatal volt. Talán velem egykorú, de az is lehet, hogy még nálam is fiatalabb. Bemutatkozott, majd ő is azt akarta tudni, kit keresek. Mivel nem tudtam, hogy vele beszélek-e majd a történetekről, vagy valaki mással, neki is csak annyit mondtam – halk hangon, de már jóval pontosabban –, hogy feljelentést szeretnék tenni.

– Talán zaklatta valaki?

Meglepett, hogy ezt kérdezi. Kíváncsi is lettem, miből következett erre, de aztán eszembe jutott, milyen sápadt voltam már kora délután a mosdóban is, és hogy azóta mennyi minden történt, ami miatt még szarabbul festhetek.

– Nem, egy rablási ügy kapcsán jöttem.

– Hogy hívják?

Miután megmondtam a nevemet, arra kért, hogy várjak, aztán visszament oda, ahonnan jött.

Újabb negyedóra telt el értelmetlenül.

Odaléptem az automatához, majd bedobtam némi aprót. Találomra megnyomtam az egyik gombot. El sem olvastam az alá ragasztott szöveget. Gondoltam, ha tudatosan választok, nagyobb lesz a csalódás, így pedig volt benne valami minimális játék is. A kávéról, legyen az akármilyen szar, képtelen vagyok lemondani.

Már azt hittem, a gép egyszerűen csak elnyelte a pénzt, és nem történik semmi, de aztán csak lepottyant a műanyag pohár, s idővel elkezdett csorogni előbb a víz, majd rá az a barnás, híg folyadék, végül a tejnek nem nevezhető fehér lötyty.

A cukor mennyiségén elfelejtettem az elején állítani, de azt hiszem, azzal együtt is ugyanolyan kegyetlenül rossz lett volna az egész. Utólag végigolvastam majdnem az összes lehetőséget, az „Eszpresszó tejjel”-től kezdve a „Mogyorós kapucsinó”-ig, de nehéz volt eldönteni, mi lehet az, ami a poharamba került. Keserű volt és irgalmatlanul forró. Ennek ellenére megittam az egészet, aztán tanácstalanul visszaültem a székre.

Sejtettem, hogy úgy lett volna a legjobb, ha azonnal belekezdhetek a beszédbe. Ha nem kellene az előtérben várnom, és tovább töprengennem mások szándékán meg a gondolataim.

A nő idővel visszajött, és kimért hangon arra kért, hogy kövessem.

Bementünk a szemközti hosszú folyosóra. Egészen a hátsó részig kísért. Egyszer csak megtorpant az egyik, nyitva lévő iroda előtt, majd határozott kézmozdulattal jelezte, hogy oda kellene bemenni.

A szoba közepén hosszú asztalt láttam. Monitor állt rajta meg egy szürke nyomtató. Arrébb fénymásológép egészen a falnál, a szoba hátsó részében pedig magas fémszekrények sorakoztak. A szűk kis ablakokon rács volt. Úgy nézett ki a helyiség, mintha egy középiskolai öltözőt próbáltak volna meg átalakítani rendőrségi irodává. A számítógépen és a nyomtatón kívül, bár az utóbbi is elég korszerűtlennek tűnt, nem sok minden utalt arra, hogy nem a kilencvenes években vagyunk. Még az asztali telefon is jó régi volt, igaz, nem az a tárcsázós fajta.

Az asztal mögött egy középkorú férfi ült fedetlen arccal. Az előtte világító képernyőt bámulta, ami sárgás fénnel vont a arcát, és csak akkor fordult felém, mikor a rendőrnő is ott állt már mellettem.

– Mi van? – kérdezte a férfi fölhúzott szemöldökkel, otromba módon, mire a nő megmondta a nevemet, majd közölte, hogy feljelentést szeretnék tenni.

Még odakint eszembe jutott, hogy nyilván azért kell várakoznom, mert beszél az illetékessel, de a férfi kérdése után már gyanús volt, hogy valami egészen más oka lehetett. Ahogy a nő azon a semmitmondó hangon kimondta újra azt a szót, rájöttem, hogy ez valószínűleg nem lesz rendben így, mert feljelentést akkor szokás tenni, ha már túl vagyunk valamin, de én olyasmiről akartam beszélni, ami még meg se történt.

A férfi bólintott, majd arra kért, hogy üljek le. Azonnal hozzátette, hogy a maszkot nyugodtan levehetem. Meg is tettem, mert a sírástól kissé átmedvesedett. Égett benne az arcom.

A nő nem ment ki, csak arrébb állt, hátra a szekrényekhez. Úgy egy perc elteltével aztán már nemcsak az zavart, hogy úgy marad bent, hogy láthatóan semmi dolga nincs, de az is, hogy folyamatosan engem bámul, mintha valami bűnöző volnék.

A férfi, miután megmondta a nevét meg a rendfokozatát, arra kért, hogy vegyek elő egy okmányt, amivel igazolni tudom magamat. Kivettem a tárcámból a személyim, majd odatettem az asztalra, egészen elé. Idővel ránézett, aztán közölte, hogy ezzel nem tudom igazolni a személyazonosságomat.

– Miért?

– Mert az okmány lejárt, azért. Ideje lenne újat csináltatnia.

Azonnal megfogtam a kártyát, hogy megnézzem a rajta szereplő dátumot, mert azt hittem, a rendőr csak szórakozik velem, de kiderült, hogy nem szórakozik. Tényleg érvénytelen volt a személyim február elseje óta. Már akkor eszembe jutott, hogy ennek a hibának valahogy hatása lehet arra is, ami miatt eredetileg jöttem, holott nyilvánvalóan semmi köze nem volt hozzá. Hirtelen nem is tudtam, mit mondhatnék, úgyhogy csak bámultam a kártyát, arra várva,

hogy a férfi magától átlendüljön a gikszeren, de nem így lett. Nem szólt egy árva szót sem.

Idővel aztán fölemeltem a fejemet, és azt vettem észre, hogy még csak nem is engem néz. A képernyőt figyelte. A szája mozgásából levettem, hogy olvas. Vártam még egy darabig, aztán valami olyasmit mondtam, hogy sok volt a dolgom, ezért kiment a fejemből újat csináltatni, de hogy ebben a helyzetben amúgy sem ez a legfontosabb.

– Hát mi a legfontosabb?

– Most azt hiszem az, ami miatt jöttem.

A férfi rám nézett, aztán közölte, hogy azt még nem tudhatjuk, mennyire fontos, de a mondandómtól függetlenül is érvénytelen az okmány, és ez nagyon nincs rendben.

A mondandó kifejezés furcsa volt. És az is, hogy tovább baszakszik. Mégis azt vágtam rá, hogy ez így van, mert úgy láttam, nincs értelme vitatkozni.

Vagy egy percen át csönd volt, majd a férfi arról érdeklődött, pontosan mivel kapcsolatban szeretnék feljelentést tenni, miközben ügyetlenkedve, a mutatóujjával nyomogatva a gombokat, bepötyögött valamit a gépbe.

Zavart, hogy nyilvánvalóan nem figyel, de fogalmam sem volt, hogy a lejárt személyi megvillantása után ezt hogyan adjam a tudtára úgy, hogy az ne tűnjön visszavágásnak, és legfőképp utasításnak. Nem akartam, hogy ridegnek vagy nagyképűnek tartsanak. Úgyhogy csak annyit mondtam, kissé sután, hogy ez most tulajdonképpen nem egy szokványos feljelentés, de hogy fültanúja voltam egy olyan beszélgetésnek, ami arról szólt, két férfi hogyan tervez kirabolni a Puskin utcában egy házat.

– Márhogy itt, a városban? – vágott közbe váratlanul a nő.

– Igen.

– Szép utca a Puskin, szeretem – mondta a férfi bugyuta mosollyal az arcán.

A mondat első fele ugyan igaz volt, de – akárcsak a második része – teljesen oda nem illő. Nem tudtam mire vélni magát a megjegyzést.

– Tessék?

– Mondom, szép utca a Puskin. Maga nem így látja?

Hallgattam.

– Na de ki is az a két férfi?

– Ezt most hogy érti?

– Mégis, hogyan értené? Ki az a két ember, akiről beszélt – szólalt meg ismét a nő.

– Nem tudom, kicsodák. Nem ismerem egyikőjüket sem, és sajnos látni sem láttam őket – mondtam, majd némi hezitálás után arra kértem a velem szemben ülő rendőrt, hogy legalább akkor, amikor hozzám beszél, nézzen rám. De nem a férfi nézett rám, hanem a nő, mintha csak ő hallotta volna azt a kérést. Sőt, mintha egyenesen azért lenne ott, hogy az ilyen jellegű kérésekre a férfinak egyáltalán ne

is kelljen reagálnia, és úgy tűnt – bár nagyon lassan és finoman csinálta –, hogy elkezdte ingatni a fejét.

Nem tudtam másra gondolni, minthogy ezzel azt akarja jelezni, vegyek vissza egy kicsit. Csak épp azt nem tudtam, miből. A férfi közben a képernyőt figyelve folyamatosan bólogatott, még mindig mosolyogva. Hosszú ideig nem szólt egy szót sem, amit megint csak nem tudtam mire vélni. Majd váratlanul azt kérdezte, hol történt az eset. Elmondtam, hogy a buszpályaudvar női mosdójában hallottam beszélgetni azt a két középkorú fazont, mire a nőnek fölesillant a szeme, és kimondta azt a számomra is ismerős nevet, hogy Jenő.

Igen, ő is ott volt, vágtam rá reflexszerűen, aztán persze rájöttem, hogy egyrészt nem biztos, hogy arra a fickóra gondol, akit láttam, másrészt ha mégis, akkor ezzel a közbeszólással könnyen olyan irányba terelhetem a beszélgetést, ami még komolytalanabbá teszi. Mindenesetre meglepő volt, hogy ezt a nevet említette elsőként, akárcsak azok ott ketten az állomáson.

– Kétlem, hogy a Jenőke kirabolt volna egy házat – folytatta szinte nevetve a rendőrnő.

Akkor már biztos, hogy látni lehetett az arcomon a csalódottságot. Azt az ostoba és erőltetett következtetést nem lehetett rezignált arccal tűrni. Nemcsak a szavaiban rejlő gúny volt kiábrándító, de az is, hogy érezhetően hiába próbálok megértetni a két rendőrrel valami olyasmit, aminek számukra is alaphól lényegesnek kellene lennie.

– Azt én se nagyon hiszem – tette hozzá a férfi, és aztán olyan lendülettel pattant föl az asztaltól, mint aki aznapra végzett.

Nyújtózkodott egy nagyot. Még nyögött is hozzá.

– Nem, ő nem volt benne, az egészen biztos, mert ami azt illeti, még nem törtek be a házba, de ma estére tervezik a dolgot – mondtam nem a legmeggyőzőbben, talán kapkodva, de úgy-ahogy érthető módon. Közben a sírás kerülgetett, mert a házat említve megint a mama járt a fejemben.

– Szóval azt mondja, nem történt rablás. Jól értem?

– Igen, még nem történt meg.

– De akkor mégis mit vár tőlünk?

Mint valami villámcsapás, olyan volt az a kérdés.

– Azzal kezdtem, hogy ez nem egy szokványos feljelentés, mert valóban nem rabolták még ki a nagyszüleim házáat, de ez nem azt jelenti, hogy nem is fog megtörténni. Kérem, legalább hallgassanak meg.

– Azon vagyunk, elhiheti – vágta rá hátul a nő, már egy cseppet sem olyan nevetve, mint az előbb, de megint csak egy kényes résznél ragadva magához a szót.

Emlékszem, ez az utóbbi kifejezés már akkor eszembe jutott. Egyrészt, mert hiába, hogy mozdulatlan volt, nagyon agresszívnek tűnt a nő. Másrészt a számokon túl időnként egy-egy kifejezés az, ami igazán fölízgat, vagyis az általa ben-

nem kialakulni igyekvő érzések és képek. A számokban mindig is az őszinteséget kedveltem, a tisztaságot. Talán az embernélküliséget. Azt, hogy képesek teljes mértékben önmaguk lenni. Ezzel szemben a szavak számomra sokkal félelmetesebbek, mert teremtmények, és sosem kizárólag azok, amiknek első pillanatban látszanak.

– Hogyhogy mit várok maguktól? – bukott ki belőlem ez a kérdés, mert végre fölfogtam, amit a rendőr még hozzátett ahhoz a korábbi mondathoz.

– Mit vár tőlünk? – ismételte meg ingerülten, miközben állva felém fordult, majd két kézzel rátenyerelt az asztal lapjára.

– Mit várnék? Azt várom, hogy avatkozzanak közbe, ha történne valami.

Azonnal éreztem, hogy ebben a mondatban sántít valami. Közben hátrébb dőltem, egészen a szék támlájának, mert túl közel hajolt hozzám a férfi.

– Hát ez az, ha történne valami, de egyelőre nem történt az égvilágon semmi. Személyleírást tud adni a két férfiról?

– Nem, mert nem láttam, csak hallottam őket, ahogyan azt az előbb is elmondtam.

– Értem. Akkor ezek szerint fogalma sincs, kik azok, akiket állítólag hallott egy leendő rablási ügy kapcsán beszélni, így van?

– Nemcsak állítólag, tényleg hallottam őket, ma, valamivel egy óra után.

– Értem én, értem. Hogy került a mosdóba?

– Hogy érti ezt, hogy hogy kerültem oda?

– Válaszoljon, kérem!

– Bementem, mert használnom kellett.

– Szerda reggel óta minden nyilvános illemhelyet zárva tartunk a városban emiatt a nyomorult járványhelyzet miatt. Kötve hiszem, hogy be tudott menni.

– Az a férfi engedett be, akinek a nevét a kollégája az előbb említette – mondtam kissé átgondolatlanul, mert ezzel újra belekevertem szerencsétlent, ráadásul nem egészen úgy történt, ahogyan azt elmondtam.

– Ki, a Jenő?

– Igen, ő. Legalábbis azt a valakit is így hívják, ha jól tudom.

– Talán bemutatkoztak egymásnak? – kérdezte a férfi nevetve, mire a nő is nevetni kezdett. Érezhetően nem rajtam röhögtek, de azért megkérdeztem, mi olyan vicces, mert szánalmas volt az a reakció, és amúgy is nehezen tudtam kezelni a közben fel-feltörő érzéseimet.

– Nem lényeges.

– Szerintem meg az.

– Nem, egyáltalán nem az! Hogy nézett ki az illető?

– Magasabb volt, mint én. Fáradt arcú, tömzsi, és elég izmos férfi sárga láthatósági mellényben.

– Ez tényleg a Jenő lesz – vágta rá mosolyogva a nő, mire a férfi ismét röhögni kezdett.

Fárasztó volt, hogy az egyik pillanatban röhögnek, a másikban meg rám förmed valamelyikük. Ráadásul folyamatosan ide-oda kellett forgatnom a fejemet. Legszívesebben szóltam volna a rendőrnőnek, hogy ha már mindenáron belepofázik mindenbe, akkor legalább álljon oda a férfi mellé, hogy láthassam egyszerre mindkettejüket.

– A Jenőket honnan ismeri?

A férfi közben visszaült a székbe. Nem vette le rólam a szemét.

– Egyáltalán nem ismerem, csak az állomáson találkoztunk.

– Mi dolga volt veled?

– Semmi. Kijött a mosdóból, amikor én be akartam menni. Ennyi történt.

– És a nevét, azt honnan tudta meg?

– Az egyik férfi hozta szóba, miközben a rablásról beszéltek.

– Nem azt mondta, hogy még nem történt rablás?

– Akkor a tervükről. Így jobb?

– Nem sokkal – szólt közbe ismét a nő.

– És mégis milyen vonatkozásban?

– Nagyjából úgy beszéltek róla, mint maguk.

Hol a férfire, hol a nőre néztem, mert már az sem volt egyértelmű, kinek is kellene válaszolnom.

– Ez most mit akar jelenteni?

– Hogyhogy mit akar jelenteni?

– Hát hogy azt mondja, úgy beszéltek róla, mint mi.

– Nem is tudom, lekezelően. Mintha hülye volna, vagy ilyesmi.

– Mert az is – vágta rá a nő.

– Mit csinált ott, azt tudja?

– Mármint az a Jenő nevű?

– Igen.

– Be akart jönni, de azok ketten bezárták belülről az ajtót, úgyhogy nem tudta folytatni, amit elkezdett.

– Mit kezdett el?

– Mit tudom én, talán takarított. Lényeges ez?

– Kicsit sok itt a kérdőjel meg a feltételezgetés, nem?

A férfi, miután kiengedte a száján ezt a rendkívül velős megjegyzést, a két karját összekulcsolta a melle előtt, mintha bekeményítene. Mindketten engem néztek, és azzal együtt, hogy még mindig nem értettem, mi értelme annak az akadémikuskodásnak, olyan érzésem támadt, hogy talán tényleg túlreagálok a dolgot, vagy egyszerűen csak nem adok elég egyértelmű válaszokat. Biztos voltam benne, hogy hallottam a beszélgetést, és nem csak képzelgés volt, de már inkább az kezdett foglalkoztatni, hogy vajon milyen hangnemben beszéltem egyrészt az orvossal a kórházban, másrészt milyen hangnemben beszélek most, ezzel a két

emberrel. Mert egyre gyanúsabb volt, hogy talán a stílusom miatt, amit nem tudok kontrollálni, vagy az ábrázatom miatt, amit nem láthatok kívülről, ilyen gyanakvók és ellenségesek.

A sikertelenség hamar dühössé tesz, és idővel mindig azt eredményezi, hogy magamat kezdem okolni.

– Nézze, sajnálom, tényleg nem láttam őket, így azt sem tudhatom, hogy néznek ki. De azt tisztán hallottam, mert jó sokáig beszéltek róla, hogy ki akarják rabolni a nagyanyámék házát. Ezzel az információval csak tudnak kezdeni valamit, nem? Amúgy is, miért találnék ki ilyesmit? Küldhetnének a házhoz egy autót, vagy legalább körbenézhetnének az állomáson, hátha gyanús lesz valaki.

Észrevettem, hogy nemhogy enyhült volna a szemrehányás mértéke a szavaimban, még nőtt is.

– Álljunk csak meg egy percre – vágott közbe a férfi. – Azt, hogy mit teszünk, inkább csak bízva ránk, jó? Hogyhogy nem vették észre magát, ha odabent volt? Nem túl nagy az a vécé.

– Az egyik fülkében voltam, ami belülről be volt zárva.

– Tehát azt akarja mondani nekem – és csak azért ismétlem meg, hogy biztosan ne legyen félreértés –, hogy úgy beszélt két felnőtt férfi egy rablás tervéről, hogy még csak nem is ellenőrizték, van-e rajtuk kívül valaki odabent? Jól értem?

– Igen, jól.

– Ez elég hihetetlennek tűnik.

– Vitatkoztak. És az nyilván lekötötte a figyelmüket. Egyébként pedig, az egyikük fölvetette, hogy benéz a fülkébe, de aztán mégse tette meg. Higgye el, kurvára félttem, hogy észrevesznek, de szerencsére inkább a megbeszéléssel voltak elfoglalva.

– Ne káromkodjon, ahhoz még túlságosan fiatal – mondta hátul a nő.

Rohadt idegesítő volt az a mondat. Pláne, hogy az a piccsa nagyjából velem egykorú lehetett. Nem is nagyon tudtam mit kezdeni vele, úgyhogy csak bámultam az asztal lapját egy jó darabig. Közben a férfi az egyik fiókból egy zacskót vett ki, majd az asztalra tette, szinte arra a pontra, ahová néztem. Komótos mozdulatokkal kicsúsztotta a benne lévő, csomagolt szendvicset, széthajtogatta a recsegő alufóliát, aztán gondolkodás nélkül beleharapott a kenyérbe.

– Érdekes. Elhangzott a Jenőén kívül másik név is, vagy konkrét helyszín, cím, ahová menni fognak, vagy ahol jártak már? – kérdezte teli szájjal.

– Jó étvágyat – mondtam gúnyosan, mert az már tényleg hihetetlen volt. – Valami kocsmának a nevét említette az egyikük, ami a piac sarkán van.

– Az a Kis Piros lesz.

– Igen, az. Más nevet nem hallottam, csak a Puskin utca hangzott el ezenkívül.

– Akkor honnan tudja, hogy a nagyszüleinek a házáról esett szó?
– Mert ismerem a környéket, és abból, ahogyan beszéltek a tervükről, kikövetkeztettem.

– Nocsak. És hogy szólították egymást?

– Nem szólították egymást.

– Hogyhogy?

– Nem tudom, erről őket kellene megkérdezni inkább. Amúgy is, ha két ismerős beszélget, általában nem mondogatják egymás nevét, nem?

Tudtam, hogy nem hangzik túl barátságosan, amit mondok, de már tiszta ideg voltam a zabálástól meg az értelmetlen és kötözködő kérdezősködéstől. Azt hittem, a férfi visszaszól valamit, de csak kiharapott egy újabb darabot a szendvicsekből, aminek a fele már hiányzott is.

– Van, hogy mondogatják – szólalt meg a rendőrnő, mint valami kibaszott papagáj, aki csak bizonyos, betanult mondatokat szajkóz.

– És a nagyszülők? – vágott közbe egy hangos nyelést követően a férfi.

Az a kérdés szíven ütött. Megint könnyezni kezdtem. Próbáltam ellenállni a sírásnak, megtartani egy bizonyos ponton, nehogy elszabaduljon. Láthatóan a férfi észrevette, hogy könnyezek. Fölhúzta a szemöldökét, és úgy bámult, mint aki nem igazán hisz a szemének.

– Mindketten meghaltak már.

– Ne mondja, ez igazán szomorú. Mikor?

– A nagyapám tizenegy éve, a nagyanyám pedig tegnap este – mondtam egy nagy levegővétel után, remélve, hogy legalább a halálukat nem próbálja majd megcáfolni egyikőjük sem.

Hallgattak. A nő csak meredt előre az üveges szemével, a férfi pedig kissé zavarba jöhetett, mert letette a szendvics maradékát, fölállt, lépett kettőt előbb a fénymásológép felé, majd a másik irányba, úgyhogy végül visszaállt nagyjából ugyanoda, ahonnan indult. Jól láthatóan feszültté vált, de azt nem tudtam megállapítani, hogy a haláleset ténye zavarta-e össze, merthogy kikövetkeztette, ki lehet a nagyanyám, akit netán ismer, vagy az, hogy olyan információt kapott, ami számára teljesen felesleges, sőt egyenesen idegesítő.

Megint rátámaszkodott az asztal lapjára, nagy levegőt vett, aminek egy részét rám fújta, majd idővel arról kezdett beszélni, hogy a vírushelyzet miatt már most személyi kieséseik vannak, és hogy az ügyszám is megnövekedett, mert rengetegen hívják őket pánikolva, sokszor olyan helyzetekhez is, ahol nem ők volnának az illetékesek, hanem a mentősök vagy a tűzoltók.

Az egész süketelés volt. Nem tudtam rájönni, miért kell nekem ezeket a felesleges részleteket tudni, s hogy helyettük miért nem azzal foglalkoznak, ami miatt jöttem. De aztán arra gondoltam, hogy a férfi valami oknál fogva nem tudja, mit mondjon, miközben valamit azért mégiscsak mondania kell. Egyre nyilvánvalóbb

volt, hogy ezzel a félhivatalos és kissé pökhendi dumával vagy az alkalmatlanságát, vagy a szimpla lustaságát akarja leplezni.

– Van kulcsa a házhoz?

Addig a pillanatig eszembe sem jutott, hogy a ház kulcsai egyáltalán nálam vannak-e. Azonnal kutakodni kezdtem a táskámban, és arról eszembe is jutott a mosdóban kialakult helyzet, azaz hogy nem mertem kivenni a telefonomat, hogy fölvegyem, amit beszélnek, és hogy ez rohadt nagy hiba volt, mert ha megtettem volna, az most baromira megkönnyítené a dolgomat.

Sejtettem, hogy ha nálam vannak a kulcsok, úgyis bemegyek végül. Ha segít a rendőrség, ha nem. A bátyám szavai ott motoszkáltak a fejemben, de azzal együtt, hogy tudtam, igazak, egyre idegenebbnek tűnt, hogy hallgassak is rájuk. A problémázgatás, a hosszan tartó és értelmetlen kérdezősködés tiszta ideggé tett. Átjárt tőle valamiféle kíváncsisággal vegyes erő, ami inkább a konokságomból eredhetett, nem is annyira a bátorságomból. És a tiltás, illetve hogy a férfi még rá is kérdezett a kulcsra, szintén csak azt erősítette: be kell mennem a házba. Elképzelhetetlennek tűnt, hogy csak úgy visszautazzak a fővárosba rögtön azután, hogy meghalt a mama. Rájöttem, hogy bármilyen szívszorító és fájdalmas lesz is, látni akarom a nagy előszobát, a zöldre festett konyhát azokkal a szoci bútorokkal. Be akarok menni a kamrába, ahol mindig olyan jó illat van, ki akarok menni a hátsó kertbe, ahol az a kép is készült, amit még a parkban nézegettem, és a kórházból elhozott tárgyakat is a helyükre szeretném tenni. Közben előkerült a táskámból két kulcsosmó. Az egyik ott volt a nagyalakú kapu- és a kisebb ajtókulcs is.

Van nálam kulcs a házhoz, mondtam a férfinak, annyira megörültem hirtelen. De aztán az, ahogy rám nézett, rögtön el is bizonytalanított, hogy jó ötlet volt-e ezt közölni vele. Valamit hátra is szólt a nőnek. Olyan halkán mondta, hogy nem értettem, és akkor az jutott eszembe, hogy jobb lett volna, ha azt mondom, nincs nálam a kulcs, mert úgy föl sem merülhetne bennük, hogy a házban szándékozom tölteni az éjszakát.

Jó vörös lehetett a fejem. Meleg volt odabent. Dühös lettem magamra, hogy megint előbb cselekszem, mint hogy gondolkodnék.

A férfi közben már egy papírlapot tartott a kezében, amit aztán elém tett. Adott hozzá egy tollat is. Arra kért, hogy töltsen ki. Meg is mutatta, hogy melyik részeket kell, majd hozzátette, hogy a többit ők elintézik, azokkal nem kell foglalkoznom.

Homályosan láttam. Könnyes volt a szemem, úgyhogy el is rontottam a születési dátumnál az egyik számot. Egyes helyett kilencet írtam, amit abban a pozícióban nem igazán lehetett javítani, úgyhogy áthúztam az egészet, és, félig-meddig már a margóra, odaírtam helyesen, de kissé olvashatatlanul, mind a nyolc számot.

A rendőr közben arról kezdett magyarázni, hogy ha az a két férfi valóban olyasmire készül, amiről beszéltem, akkor nem lennék biztonságban a házban, és

nyomatékosan arra kért, hogy ne menjek oda. Erre azonnal fölkaptam a fejemet, majd azt kérdeztem tőle, hogy ő egy ilyen helyzetben nyugodtan hazautazna-e, mire azt felelte, hogy az nem fontos, ő mit csinálna egy ilyen helyzetben. Ez a kijelentés önmagában is abszurd volt. Ahogy az is, hogy aztán a nő vette át megint a szót, és arra figyelmeztetett – mert kérdésnek egyáltalán nem lehetett volna nevezni –, hogy ideje lenne figyelnem és hallgatnom is arra, amit a főtörzsörmester mond. Akkor már kifejezetten irritált az a hangnem. Főleg, hogy a férfi közben a szendvics maradékáért nyúlt, hogy harapjon belőle egy nagyot. Köpni-nyelni nem tudtam a pofátlanságtól. Szándékosan a nő arcába bámultam, de a tekintete egy szemernyit se rebbent. Szerintem föl sem fogta, vagy egyszerűen csak nem érdekelte, hogy nekem is vannak érzéseim. Az egyik pillanatban rafináltnak, a másikban pedig teljesen ostobának tűnt.

Miután befejeztem az írást, a férfi elvette előlem a lapot, majd átadta a nőnek, aki a lapra nézve már ingatta is a fejét. Azt hiszem, nem tetszhetett neki a kis hibám. Aztán elkezdte kitölteni a hiányzó hivatalos részeket. A férfi visszaült a székbe.

Úgy tűnt, előlről kezdődik az egész, és a kérdései is csak ezt bizonyították, mert először arról érdeklődött, mivel foglalkozom, aztán pedig, hogy mi célból érkeztem a városba. Hihetetlen volt, hogy vagy ennyire tapintatlan, vagy egyszerűen csak képtelen megjegyezni azt, amiről beszélek. Az első kérdésére nem láttam értelmét válaszolni, azon át is léptem azonnal, és csak annyit mondtam, hogy a mama miatt jöttem, de sajnos már hiába.

Megint csönd lett.

Szerettem volna végre pár konkrétumot hallani arról, hogy mit szándékoznak tenni. Odajönnek-e este a házhoz, vagy körbenéznék-e az állomáson legalább, de ezekről a dolgokról továbbra sem esett egyetlenegy szó sem. Eszembe jutott, hogy ha vannak a buszpályaudvaron kamerák, akkor azok fölvehették a két férfit. Ezt el is mondtam a rendőrnek, aki megint elintézett egyetlen mondatral, azazhogy érti, miért vagyok ilyen zaklatott, de bízzam rájuk a dolgot, tudják, mit kell ilyen helyzetben tenniük. Semmivel sem volt durvább, lekezelőbb vagy semmitmondóbb az a mondat, mint a korábbiak, de az a hazug állítás, hogy érti, mit érzek, teljesen kiborított. Meg persze az állomáson történtek, a kórházban látottak, az orvos hideg, érzelmektől mentes hangja, a nővér akadékoskodása, a nagyi személyes dolgai, a folyton rám törő sírás, a csaj visszataszító feje, és az a félreértés ott a bolt előtt, meg hogy volt időm elgondolkodni a kép kapcsán annyi mindenben. Összeadódtak a dolgok. Ráadásul mindenki a távozásra akart folyamatosan rávenni, mert későn érkeztem, meghalt a mama, és nincs már semmi keresnivalóm itt.

– Miért szórakoznak velem? – ezt kérdeztem, még a magam számára is kissé váratlanul.

Láttam, hogy a férfi szeme kikerekedik, majd azonnal egymásra néztek a nővel. Azt hiszem, éreznem kellett volna, hogy ez már tényleg sok, még akkor is, ha igazam van, de olyan állapotba kerültem, amiben az indulatok nehezen alakulnak értelmes gondolatokká, és ha mégis, teljesen kontrollálatlanul. A szavak pedig inkább előzményei, nem is következményei valami nagyon kellemetlennek.

Egyetlen szót sem szóltak, amíg be nem fejeztem az üvöltözést, csak bámultak rám, és az a szótlanság persze tovább növelte bennem a feszültséget és a haragot. Mintha kezdettől fogva vártak volna arra a kirohanásra. Mintha pontosan tudták volna, előbb-utóbb így is, úgy is elszakad nálam a cérna. A magamra hagyottság akkor már az értetlenkedésnél is jobban zavart. Egymás után bukkantak föl belőlem a kérdések, a szemrehányó megjegyzések, nem épp finomkodó stílusban, amik mind-mind arra vonatkoztak, hogy sehogy sem értem a szarakodó hozzáállást, az indokolatlan bizalmatlanságot, azt, hogy miért eszik a rendőrcsávó, miközben velem beszél, és miért takaróznak olyasmivel, aminek semmi köze a rabláshoz, és miért van az, hogy úgy érzem, nem tesznek semmit annak érdekében, hogy elkerülhessük, ami fenyeget. A mama halála, az a sok idegen tekintet, az akadémikuskodás, a félelem, szóval a délután történetek hatása egyetlen percbe sűrűsödött össze, és azt hiszem, nem is volt érthető minden egyes mondat jelentése, mert olyan dolgokat is fölhánytorgattam, amikhez a két rendőrnek semmi köze nem volt. A kiábrándultság beszélt belőlem, a fáradtság miatt ráadásul elég összeszedetlen lehettem. Szerencsére hamar ki is fogyott belőlem a szusz.

Csak akkor vettem észre, hogy egy darabig állva beszéltem, miután teljesen elerőtlenedve visszazuhantam a székre. Amikor elkezdtem beszélni, azt hiszem, még megvolt bennem annak a halovány érzése, hogy ha kiadok magamból mindent, akkor megkönnyebbülök, de egyáltalán nem így történt. Még kellemetlenebbé vált a helyzet, miután nem volt már mit mondanom. Egyre égetőbb lett a várakozás, és a vele járó bizonytalan szünet, szemben azzal a két idegen, nem múltó tekintettel, s végül a megkönnyebbülés helyett csak a szégyen talált rám megint.

Az viszont nem lepett meg, hogy a nő az, aki elsőként reagál. Nem is a korábbi közbevágásai miatt, hanem mert ő sokkal kegyetlenebbnek tűnt, már az első pillanattól kezdve, mint a férfi. De a kegyetlensége sem volt őszinte. Az egész nő, nem találok rá jobb kifejezést: megcsinált volt. És érdekes, alaposabban csak akkor néztem meg magamnak, amikor már nem a külsejére, egyértelműen a szavaira kellett volna koncentrálnom. Aztán eszembe jutott, hogy valószínűleg csak irodai munkát végez, és nyilván nem ő lesz az, aki kijön a házhoz, ha mégis úgy döntenek, hogy szánnak időt arra, ami miatt bejöttem, de ettől függetlenül is rettentő irritálóak voltak a két és fél centis, különböző színű strasszokkal telepakolt körmei. Azt nem tudtam eldönteni, hogy csak alapból zsíros lehet-e a bőre, vagy konkrétan bekente-e valamivel, de úgy csillogott, hogy ha a lámpa felé fordította a fejét, nem bírtam az arcára nézni. Eleinte nem fogtam föl, hogy miről beszél. Megint próbál-

tam a számokhoz menekülni, ami a kellemetlen helyzetekben általában segíteni szokott, de akkor még a szokásosnál is nehezebben ment, hogy ne figyeljek arra, ami zavar. Ahogy kezdtek átszüremleni a mondatai, éreztem: már nem kell sok ahhoz, hogy elpattanjon bennem az ideg. Mintha azzal a szereppel vagy maszkkal, ami az arcán ül, el akarna leplezni valamit, ez járt a fejemben, miközben heves kézmozdulatok kíséretében egyfolytában pofázott. Előrébb is lépett, a rendőr mellé, egészen az asztal széléig, amiben annyi örömöm volt csak, hogy legalább láthattam egyszerre mindkettejüket. Nem kellett már ide-oda pillantgatnom.

A rendőr továbbra is a széken ült. Srégen fölfelé emelve a fejét a nőt nézte, ahogy kioktató hangnemből tulajdonképpen elküld engem a picsába. A férfi arcát figyelve aztán arra gondoltam, hogy nagyon is várt arra, hogy ez az egész bekövetkezik. A nő többször is kikérte magának a stílust, ami elsőre még viccesnek tűnt, főleg, hogy ő legalább annyira hangosan és ingerülten beszélt, mint én, de harmadjára-negyedjére már annyira nem. Aztán megint a személyit, annak lejártát hozta föl, mintha az valami bizonyítékerejű dolog volna, és teljesen hiteltelenné tenné nemcsak a mondandómat, az egész személyemet is. Erre hangosan elnevettem magam, ami hirtelen megakasztotta a nőt a beszédben. A férfi is rám nézett, olyan fejjel, mint aki nem hisz a fülének. Aztán némi csönd után az általam elmondottakat a nő elkezdte kapcsolatba hozni a járvánnyal, teljesen összefüggéstelenül. Végül azt mondta: nem is érti, hogyan várhatom el ebben a helyzetben, hogy ilyen légből kapott dolgokkal – erre az utóbbi idióta dumára konkrétan emlékszem – egy percig is foglalkozzanak.

Nyugalom, nyugalom, mondta váratlanul a férfi, mire a nő azonnal elhallgatott.

A fickó kérdő tekintettel nézett rá. Akkor azért éreztem, hogy némi nézetkülönbség lehet köztük, de ennek persze eszükben sem volt hangot adni.

Visszaértünk tehát ugyanoda, gondoltam. És ez döbrentett rá, milyen elképesztően fáradt vagyok.

A mama járt a fejemben, és hogy minél előbb oda kell mennem a házhoz.

Jász Attila

Amikor te magad vagy a hely is

ii/12

Mozdulatlanra fagyott a kert,
most kell megtanulnod még jobban
figyelni másokra, fontosnak érezned
magad, fontosnak érezni őt, és még
jobban kell, hogy szeresd magadat,

mert olyan ködös és bizonytalan lett
körülötted a kert, görcsös ujjaiddal
kapaszkodnál a látványba, csupasz
ágkezekbe, válladra cinkék szállnak,

napraforgómag-héjakat szórnak rád,
függőkertként lebegsz velük együtt,
boldogan, hogy eddig is itt lehettél,
ég veletek, suttogod magadnak.

Akár a nap, vagy akár az éj,
mindegy volt akkor, amikor
szerettétek egymást, de idővel
egyformák lettek a napszakok,
besötétedett lassan újra végleg.

Sötét, téli napokon ne kapcsoljátok fel
a villanyt váratlanul, ne legyen bennetek
még nagyobb kísértés a sötétség elfojtására.

(óraátállításhaiku)

a korai sötétedés arra is jó
hogy tisztábban lásd a meztelen fák körvonalait
a kontakthibásan vibráló utca lámpafényben

ii/13

Anyád jeleket küld csak neked
épp húsz év távlatából, akár érted,
akár nem, eleinte nehezebben persze,

de azért csak küldi őket szorgalmasan,
lassan már tudtok rendesen is beszélgetni
egymással, ahogy az életben olyan ritkán
sikerült,

és azt se találod furcsának, hogy ehhez
igazából szavak sem kellenek, csupán
fel és lekapcsolgatja egész éjszaka a
bejárati ajtó előtt a mozgásérzékelős
lámpát.

Örökké tart ez a nyár, ha néha
havazik is közben, ha néha
borús is az idő, folyton néma,
és szürke köd szítál,

attól még örökké fog tartani
ez a gyerekkori, hosszú, forró,
végtelen nyári délután,

és ők, bárkik legyenek is, újra
itt vannak veled, pedig mind
elementek már innen rég. (N. G.-nek)

Október vége van, levelek emelkednek
az égi, középen átlóve, mint az óvári
forradalmi zászló, hogy aztán sárba
hullva vérezzenek csendesen,

sárgán, barnán, vörösen, mint az
utcakövek egykor, de mostani
leveleink mögött már nincsenek
személyek,

nincsen senki, se test, kit golyó
talált el vagy repesz, se lélek, aki
lukasan akár, de emelkedne az
évig, viszont

az időben meg kell bocsátani
a bűnöket mindig.

(őszhaiku)

ahogy a harmatos levelek a napsütésben
csendesesen hullanak a napok
nem kell visszavarni őket a fákra jó így is

Ferencz Hedvig

Feladat

„Most azokon a dolgokon a sor,
amelyek maguktól nem tudnak mozogni.”

Wisława Szymborska

Aznap, amikor találkoztunk, reggel elaludtam. Kapkodva kellett öltöznöm, és mire elkészültem, már fél nyolc látszott a nagyapám vekkerén, az pedig késik is. Gyorsan megemeltem a régi órát, az alatta lévő asztalterítővel együtt, az ujjaim beleakadtak a csipkébe. Pár centivel arrébb pakoltam mindkettőt. Többre nem volt időm, nem tudtam pakolgatni a dolgokat, így kellett ott hagynom a lakást.

Egész úton azon gondolkodtam, mit hova tettem volna. Háromszobás hajlék, nyilván nem használom ki, de majd egyszer, talán. Egyetem alatt költöztünk ide, a lakótársam azóta várost váltott, aztán mégis visszajött, de már nem egyedül, vele volt a nő. Ketten bérelnék egy kétszobásat, négy utcányira tőlem. Néha áthívnak, a nő megpróbál főzni, de egykori lakótársam sokkal jobban ért hozzá. A pálinka segít a vacsorán is, étvágyhozó, ahogy otthon magyarázták nekünk. Mire lehúzom a bakancsom, általában már ki is töltik, pont, ahogyan anyám is tette, miután hazaértek apámmal. Az est további részében az emésztésünket segítjük vele, mellé házi vörösborot is öntenek, az már kevésbé finom. Nem lehet mindenhez érteni.

Aznap késett a villamos, nagyon sokan vártuk. Mellettem egy középkorú férfi kerekesszékből leste, hány perccel várunk már többet. Apám mindig kerülte a tömegközlekedést. Ő teljesen kivonta magát abból a működésből, amely a mozgásban volt. Ritkán gurult ki a lakásból, ha így is tett, általában anyám hordozta őt kocsival. Csendben járt a lakásban, a fekete szerkezet hang nélkül gördült szobáról szobára. Lépcsőnk sosem volt, apám már jóval korábban elkezdte így élni az életét. Iskolába menet mindig azon gondolkodtam, milyen lehet egy helyben élni. Nem ismerni a mozgást, mereven létezni. Hasonlít-e a mozdulatlanság a csendre, mert apám körül valahogy mindig csend volt. Ez a férfi viszont itt volt, a tömegben, hangosan telefonált, úgy várta, hogy kinyíljon a villamos ajtaja.

Egykori lakótársaméknál mindig mindent ugyanott lehetett találni. Még az éppen nem használt kabátok is ugyanott lógnak a fogason. Gyakran próbálom elképzelni, hogy volt lakótársamnak könnyebb-e ez az élet. Úgy, ahogyan a szüleim is megkönnyebbülnek, mikor véget ér a látogatás. Csak én megyek hozzájuk, ők nem jönnek, nemcsak apám miatt, hanem mert anyám nem bírja itt, *mindennek azért van helye, hogy oda tegyék vissza*. De hát itt van három szobányi tárgy, ami kép-

telen önmagától a mozgásra. Egyedül vannak a súlyukkal a világban. Reggelente segíték rajtuk, mindegyik kacat megmozdul, más szögben tölti a napot.

Ezt a vacsorát már egy hete megbeszéltük, volt lakótársam nője valami új receptet próbál ki, az interneten találta. A villamos mozgásával együtt zajongott a rómi a táskámban. Bedobtam, átcipelem, az övékből hiányzik pár zseton. Hideg volt, reméltem, hogy másnapra kicsit enyhül, nem szeretek hidegben utazni. Anyám sem, mindig gondosan bebugyolálja apámat az anyósülésen, pokrócokat tesz a kocsiba, beteríti apám lábait. A hátsó ülésen mindig azon gondolkodtam, fázik-e ott egyáltalán apám. Hiába figyeltem, nem jöttem rá.

A pálinka már valóban az asztalon volt, és már meg is terítették. Elfogadták, hogy a kabátomat nem oda teszem, ahová legutóbb, nem szóltak. Egykori lakótársam az egyetlen ebben a városban, aki pontosan tudja, mi történik a lakásomban, ami miatt mindig változnak a dolgok egy keveset.

A nő a konyhából kiáltott ki, onnan köszöntött, közben még a sütot figyelte. A römit letettem az asztal végébe, aztán lassan végignéztem a nappalin. Kerestem a tárgyakat, a mozgásra képteleneket. Kevés volt, barátoméknem halmoztak, könnyedén megváltak a régi kacatoktól. Barátom pontosan tudta, mi történik, türelmesen várt rám, amíg én magamban megmozdítom őket. Felesége hirtelen lépett be, nagy tálat fogott, a kesztyűn, amely a forróságtól védte, valamilyen festmény volt, talán ezt is az internetről rendelte, sok mindent szerez be onnan. Galériában dolgozik, gyűjti a festményeket, aztán eladja őket sok pénzért, náluk sokkal gazdagabb házaspároknak, akik a régi polgári lakásukban gyűjtik őket tovább.

Feta sajt, paradicsom, laska. Ezeket helyezte el a tálban, mindegyiknek megvolt a helye, így kerültek a sütőbe, a videót is megnéztük. Finom volt és egyszerű, ezzel még én is elbírok, el is kértem a videót. Csendben ettünk, halk zene szólt a háttérben, csak volt lakótársam szólalt meg néha, ha épp eszébe jutott egy mesére érdemes helyzet, a tanítványairól. Szobrász, mostanában nehéz, kevés gyerek választja.

Utolsó falatomnál csengettek, házigazdáim is meglepődve néztek egymásra. Egy nő lépett be, úgy láttam, barátom felesége jól ismeri. Bejött, leült, a hideg levegőt is behozta magával, furcsa egyveleget alkotott a parfümével. Mosolygott, de zaklatottan kereste a helyet a szobában, hová ülhet a hívatlan vendég. Kapkodva vetette le a sálát, beleakadt a hajába, talán utoljára induláskor állhattak precízen a feltűzött tincsek. Túlöltözött volt egy otthon készített, kedd esti vacsorához képest, azon gondolkodtam, valójában hová indult, mikor kilépett a lakásából. Velem szemben ült le, a fekete ruha vége és a szintén fekete magassarkú eltűnt az asztal alatt. Amíg volt lakótársam pálinkát töltött neki, ő máris a kezét nyújtotta, *még nem találkoztunk.*

Érdeklődéssel hallgatott mindent, és ő maga is sokat csapongott, régi és a közelmúltban megedett történetek között ugrált. Ha arról kérdezték, honnan jött,

hogy van, azonnal új történetbe fogott. Meglátta a römit, és el is kezdte leszedni az asztalt. Háromszor nyert, háromszor nekem is sikerült, a többiek már egymást segítették, csak más is zárjon. Talán óránként ittunk egy-egy pálinkát.

Velünk maradt egész este, együtt indultunk haza. Nem beszéltek meg, de vele mentem, nem kanyarodtam le sehol, egyikünk sem kérdezett rá az útvonalakra. Sokat beszélt, egyébként színházban volt, de nem volt jó, és úgy nem volt jó, hogy beszélni sem jó róla, nincs mit elemezni rajta. Hirtelen megálltunk, nem szólt és nem kérdezett, gyors mozdulatokkal beütötte a kódot.

Apró lakás volt, tele mindenféle holmival, régi lemezjátszóval, kopott íróasztallal, hatalmas orvosi könyvekkel. Az ajtóban álltam, nem húztam le a cipőt, a kabát is rajtam volt. Hallgattam, mégis a színházról mesélt, valami múlt heti darab, közben végigjárt a szobán és pakolni kezdett. Nem gyors rendrakás volt, mert idegen van a házban, inkább nyugodt rendezkedés, mint egy esti feladat. Mozgott a szája, de csak azt figyeltem, hogy csak pár centivel arrébb helyezi a tárgyakat, nem rakja el őket sehová. Mire a szoba egyik végéből átért a másikba, minden tárgyat elmozdított. Csend lett, azt hiszem kérdezett, én meg nem figyeltem. Ránéztem, újra megmozdult a szája, *no, bejön, kér inni valamit?* Arra gondoltam, tőle végre megkérdezem, fázhat-e apám lába.

– Kérek.

Patak Márta

Hattyúk tava

Napok óta a *Hattyúk tavát* hallgatom munka közben, és mindig eszembe jut róla a spanyol Marta González Saldaña, aki nemrég még a többi Alzheimeres társával együtt Alcoyban élt egy idősök otthonában. Pszichológus barátnőmmel látogattuk meg a múlt nyáron, Valentina ugyanis elhatározta, ő bizony mosolyt csal Marta arcára, mégsem járja, hogy egy hajdani táncosnő ne tudjon mosolyogni.

Mesélj kicsit róla, kértem Valentinát, amikor megmutatta a fényképet, melyen Marta González látható a *Hattyúk tavában*, a herceg érkezésének pillanatában. Sokat nem tudok, tárta szét a karját Valentina, az biztos, hogy Marta 1966-ban szerződött New Yorkba, éveken keresztül volt a társulat prima balerinája, de azt nem sikerült kiderítenem, hogy hogyan, milyen körülmények között és mikor került vissza Spanyolországba. Holtbiztos, hogy Franco már nem élt, tehát valamikor 1975 után, különben nemigen jöhettek volna vissza. A szüleiről tudni lehet, hogy a polgárháború alatt a köztársaságiak oldalán álltak, a bukás után ezért is kényszerültek emigrációba. Marta is már Mexikóban született, onnan került aztán New Yorkba, alig múlt húszéves, amikor a Metropolitan szerződtette.

Valentina teljesen véletlenül tudta meg, hogy Marta az alcoyi öregotthonban él, milyen az élet, de most nem is ez a lényeg. Véletlenek pedig nincsenek, nézett rám barátnőm sugárzó szemekkel, ahogy mindig, ha a szakmai sikereiről mesélt. Meglátod, folytatta, ha számításaim beigazolódnak, akkor mi holnap valami egészen különleges dolognak lehetünk tanúi. Mi tagadás, Valentina felvillanyozott ezzel a mondatával.

Az otthonban persze tudták, hogy Marta fiatal korában táncosnő volt, a Valentina által említett véletlen találkozáásra az uszodában került sor. Az öltözőben valahogy beszédbe elegyedett az otthon vezetőjével, akivel látásból már ismerték egymást, szó szót követett, aztán kiderült, hogy Valentina zeneterápiával is foglalkozik, az otthon vezetője pedig elgondolkodott, ők eddig még nem próbálkoztak a zenével, de ha Valentinának van kedve, egyszer látogasson el az otthonba, hátha tudnak valamit javítani az otthonlakók állapotán. Ekkor említette neki, hogy egy volt balerina is van köztük, de többet nem mondott róla, mindenesetre megállapodtak, hogy Valentina felhívja majd, és megbeszéljük a látogatás pontos részleteit.

Valentina nem nyugodhatott. Otthon azonnal elkezdett nyomozni, ismerősei révén sikerült megtudnia néhány dolgot Marta családjáról, aztán elég kalandos úton, egy New York-i barátnője hathatós közbenjárásával megszerezte a *Hattyúk tavának* egy archív felvételét, melyen Marta Odette szerepét táncolta. Több hétbe is beletelt, mire végre elküldték a felvételt, Valentina mindeközben már járt is az otthonban, megismerte Martát, a többi otthonlakót, és amikor én nyáron meg-

érkeztem hozzá, nem sokat kellett győzködni, kérdésére rögtön rávágtam, hogy szíves-öröme est elkísérem.

Nem tudom, láttam-e életemben ahhoz fogható, mint amit azon a nyáron ott Alcoyban. A többi otthonlakó is számos gondolatot ébresztett bennem, azonban természetesen Marta érdekelt legjobban. Kicsit el is szégyelltem magamat, mert észrevettem, hogy olyan izgatottan várom, hogy mi fog történni, mintha színházi előadás előtt állnék, amiről tudom, hogy jó lesz, és be fog szippantani. Próbáltam uralkodni magamon.

Valentina osztotta az elméletet, hogy Alzheimer-kórbán nem okvetlenül sérül az az agyterület, amelyik a muzikális memóriáért felelős. Márpedig ha ez így van, a szakirodalom számos esettel igazolja, akkor ha saját magát nem is, de a zenét Martának is okvetlenül föl kell ismernie.

Martát szépen felöltöztették a nagy napra, még a száját is kirúszolták, arcát kipirosították, úgy ültették oda a hatalmas képernyőjű plazmatévé elé, mi pedig négyen Marta mögé, Valentina, a kollégája, az otthon egyik gondozója meg én, és vártuk a fejleményeket. Valentina kollégája semmi bevezetőt nem mondott, szó nélkül elindította a felvételt.

Az agynak a zenei memóriát irányító területe a hallókéreg, amely a közvetlenül a fülből érkező információkat kezeli, ez kísérletekkel igazolt tény. A kísérletek során a részt vevő önkéntesekkel rövid megszakításokkal különböző dalokat hallgattattak, közben funkcionális mágneses rezonanciával figyelték az agyi aktivitásukat. A kísérlet végén az derült ki, ha az illető ismerte a zenét, akkor az agya kitöltötte a megszakítás miatt keletkező hézagokat, beillesztette a hiányzó részt, a hallókéreg ugyanúgy aktiválódott, mintha a zene folyamatosan ment volna. Lenyűgöző, nem?, lelkendezett Valentina. Még ha a fül nem is hallja a dalt, az agy akkor is ugyanúgy viselkedik, mintha hallgatná. Ezek szerint a siketek agya is hall?, kérdeztem bátortalanul Valentinát, mert valahogy logikusnak éreztem, ha ez igaz, akkor valahogyan nekik is kell észlelniük a hangot. Valentina bólintott, persze, a siketek agykérge ugyanúgy működik, mint a hallóké, az MRI-vizsgálatok is azt bizonyítják, hogy nincs jelentős eltérés. Amikor egy siket ember a jelnyelvre figyel, akkor agyának a hallásért felelős területe aktív, tehát nála ilyenkor hasonló folyamat megy végbe a hallókéregben, mint a hallóknál, annyi eltéréssel, hogy vizuális élmény váltja ki, nem a fülön keresztül érkezik az információ. A hallókkal végzett kísérletben, amikor zenerészleteket hallgattattak velük, azt is megfigyelték, hogy hangszeres zenénél sokkal bonyolultabb agyi folyamat rekonstruálta a hiányzó részeket, mint az énekelt daloknál. Mikor először olvastam erről a kísérletről, rögtön elhatároztam, hogy alzheimeres betegekkel is kipróbálom a módszert. Hisz végső soron náluk is ugyanerről van szó. Az érzékszervi emlékezet és az észlelést szabályozó agyterület közötti összefüggést már régóta vizsgálják. Ha meghallunk egy dalt, amit fiatalunkban hallgattunk, azzal működésbe hozzuk az epizodi-

kus emlékezetünket. Erre gondoltam, ezért mozgattam meg minden követ, hogy ezt a felvételt megszerezsem.

Egyik ámulatból a másikba estem. Addig is tisztában voltam vele, hogy Valentina nem akármilyen szakember, de a rögtönzött kiselőadása után határozottan irigyeltem, mint ahogyan minden természettudóst is, talán mert valamikor én is annak készültem. Nem mondtam neki, mert tudtam, mit válaszolna, hogy ő meg tőlem irigyli a szabadságomat, de már amúgy is ott álltunk az otthon bejáratánál, így inkább a folytatásra koncentráltunk.

Amint megszólalt Csajkovszkij zenéje, Marta rögtön kérte, hogy vegyék hangosabbra, Marta kollégája azonnal föl is hangosította, és abban a pillanatban Marta keze is járni kezdett. Ugyanazokkal a sokszor elismételt mozdulatokkal, amelyekkel annak idején Odette szerepében táncolt New Yorkban, azon az 1967-es előadáson. Nézte a képernyőt, de én nem voltam meggyőződve róla, hogy hajdani önmagát látja viszont abban a fiatal balerinában, amikor a tolószékben főlegyenesedve imitálta a szerephez illő kéz- és lábmozdulatokat. Ő akkor, ott, a képtől függetlenül, a zenére táncoló Odette volt.

Aggódva figyeltem Marta arcát. Teljesen átszellemült a zenében. Én életemben először láttam, ha nem tudom, bizonyára nem is gondolom róla, hogy beteg. Megrendülten néztem, ahogy áttetsző bőré, csontos kezével szárnyal maga fölött a tolószékben. Nem a mi világunkban volt, hanem az univerzumnak abban az ismerős tartományában, ahová zene révén juthatunk el valamennyien, hogyha hagyjuk magunkat a hangok által vezetni. Martának csak a felsőteste mozgott. Fejét fölszegte, minden porcikájával követte a parancsot, amit a hallókérge idegsejtjei küldtek az izmai felé.

Hogy lehetséges ez?, kérdeztem hazafelé Valentinát, hiszen a gondozói azt mondták, előtte Marta teljesen magába süppedve ül a tolószékében, nem beszél senkivel, ha kérdezik, összefüggéstelen válaszokat ad, hogyha egyáltalán válaszol. Gondolom, nem tudományos magyarázatot vársz, nézett rám Valentina, de ahhoz, hogy megértsd Marta reakcióját, tudnod kell, hogy az idegsejtek neurotranszmittereken, ingerületátvivő anyagokon keresztül kommunikálnak egymással. Ezeket a kémiai hírvivőket idegimpulzusok bocsátják ki, valamilyen agyi mechanizmus előidézésére, de egészen addig tétlenül csücsülnek az idegsejtjeink belsejében, amíg nem ér bennünket valamilyen érzelmi impulzus. Amint ez megtörténik, felszabadulnak, és kölcsönhatásba lépnek a szomszédos idegsejtekkel, és a kezdeti idegi impulzus specifikus sejtválasszá alakul át. A zenehallgatás ugyanolyan hatással van a szervezetünkre, mint a pszichoaktív szer, dopamint szabadít fel az agyban. A dopamin az egyik ilyen neurotranszmitter. Feladata a mozgás, a figyelem és a tanulási képesség, az örömezzet és az alvási mechanizmus ellenőrzése.

Hátrádóltam, hallgattam Valentinát, nem mondom, hogy behunyt szemmel, mert közben őt magát is figyeltem, igyekeztem úgy helyezkedni, hogy közben az utat is lássam, pedig nem is én vezettem. Valentina sokfelé tudott figyelni, de én is.

A zene nagyon összetett információfeldolgozási folyamat, gondolj bele, akusztikus háttér, maga a zenei forrás, hangszeres és énekhangszín, dallam és ritmus, ezt mind azonosítani kell. A zenei memória képes sok mindent tárolni, néhány hang is elég, hogy fölismerjük egy-egy régi kedves dalunkat. De az idegrendszer degeneratív betegségeiben bizonyos agyterületek károsodnak. Alzheimer-nél például még a zene feldolgozása is megváltozik. Egyes hangszínek és ritmusok feldolgozása folytatódik, az általános zenei memória pedig a betegség legkorábbi stádiumától kezdve megváltozik. Mint Marta esetében a *Hattyúk tava*, az ennyire fontos, nagyon ismert zene viszonylag hozzáférhető marad, akár még a betegség késői szakaszában is, hiszen igen fontos része az önéletrajzi memóriának. A zene képes érzelmet közvetíteni, láthatad, Marta a bizonyíték rá, a betegségben az érzelmi élmény sem szűnik meg teljesen. Marta szinte azonnal reagált az ismerős dallamra, melyet ennyi évtizeden keresztül is megőrzött az önéletrajzi memóriája.

Demenciában a zene képes emlékeket felidézni. A zeneterápiával nem tudjuk helyreállítani a memóriát, viszont ez az ismerőségérzet segít, hogy a beteg kicsit közelebb kerüljön ehhez az új identitásához, ami mellesleg talán csupán a környezetének új, a családjának rettenetes érzés, de azt sosem fogjuk megtudni, hogy neki magának valójában milyen. Mindenesetre a zene segít, hogy újra kapcsolatba kerülhessenek a környezetükkel, vagy megfordítom, nekünk segít, hogy utat találjunk ezekhez a betegekhez, akikről csak azt látjuk, hogy a külvilággal egyre kevesebbet kommunikálnak, de azt sosem fogjuk megtudni, hogy belül milyen világban élnek.

Valentina az otthon vezetőjétől annyit tudott meg az elején, hogy Martának még nincs túl előrehaladott kognitív károsodása, tud mozogni, beszélni, de mindig nagyon szomorú, és rettenetesen negatív. Ekkor látott munkához, az otthon vezetője is megörült, hogy a zene segítségével legalább visznek egy kis színt a betegek életébe. Ahol alkalmazják, látható jeleit tapasztalják, hiszen a betegek közül sokan nem emlékeznek a gyerekeik nevére, de még a saját születési idejükre, de ha elkezdnek velem énekelni, akkor észrevehetően felvidulnak, és ez a hangulatuk tartós is tud lenni, nem múlik el nyomtalanul egyik napról a másikra, éppen ezért fontos, hogy a gondozóik, ápolóik is tudják alkalmazni a módszert.

Irigykedve hallgattam Valentinát, és persze óhatatlanul szomorúság fogott el, ha tudtam volna. Ha tudtam volna. Nagymamám legtöbbször a sarokban ült, ha családi alkalmakkor előkerült a nóta, nem volt jó hallása, de ha énekeltem volna neki egy-egy régi nótát, talán az ő arcára is sikerült volna mosolyt csalnom, amikor már régen abban a másik világban járt, ahová az Alzheimeres betegek addigi életükből kivonulnak. Ahogy Marta González Saldaña visszatért arra az időre, amíg a *Hattyúk tavának* felvétele tartott, talán nagymamámmal együtt én is visszatérhettem volna néhány régi nóta erejéig abba a világba, amely már mindkettőnk számára régen véget ért.

Mihail Jurjevics Lermontov

A tőr

Szeretlek, töröm, vert acél barát,
Szeretem hűvös tiszta fényed.
A méla grúz kovács bosszúra kalapált,
Szabad csecsen vad harcra fente éled.

Egy liliumfehér kis kéz adott nekem,
A búcsúzás előtt, emlékezés jelének,
S nem vér, de könny futott elsőnek érceden,
Egy gyémántfényű csepp, gyöngye a szenvedésnek.

S az éjfékete szem, amelyben bánat ült,
Titokzatos ború, fürkészsze nézett,
S miként vasad, míg lángoktól hevült,
Hol elfakult, hol újra fénylett.

Szerelmünk záloga, utamnak társa vagy,
S példád követni kész a vándor e világon:
Úgy lesz: nem változom, lelkem szilárd marad,
Mint te, mint te, acél barátom.

Itt hagylak, piszkos Oroszország

Itt hagylak, piszkos Oroszország,
Rabok hona, urak hona,
S ti, kék mundéros senki szolgák,
S te, nép, te hű, te ostoba.

Basáidtól talán a hágó
Elrejt, nem ér utol dühük,
Nem lát szemük, a mindent látó,
Nem hall mindent halló fülük.

Álom

Dagesztán földjén, déli nap hevében,
Nem mozdulón, némán feküdtem én.
Még csordogált a testemből a vérem,
Mellem golyó ütötte mély sebén.

Magam feküdtem ott a völgy homokján,
Köröttem izzó, sárga kötömeg.
Tüzelt a nap, a testem ostorozván –
Halotti álmom nem zavarta meg.

És álmodám: estély, gyertyák ragyognak,
Szülőhónomban. Nóta, nevetés,
Koszorús ifjú hölgyek társalognak,
Rólam folyik a víg beszélgetés.

De egyikük nem társalog, helyette
Egyedül ül, lehajtva szép fejét,
Bús álomba merült ifjú lelke,
Némán mereng, csak isten tudja, mért.

És álmodik egy dagesztáni völgyet,
És ott fekszik egy ismerős halott.
És ím, a seb, amit mellén ütöttek,
És hűlő vére cseppekben csorog.

Imádság

Ha életem nehéz, bajos,
Ha csüggeteg vagyok,
Mindig csak egy csodálatos
Imát mormolgatok.

Zeng benne áldás és erő,
Összhang, őszinteség,
S valami meg nem fejthető
És szent gyönyörűség.

Lehull nyomasztó kételyem
Lelkemről hirtelen,
Hiszek, hiszek és könnyezem,
S oly könnyű a szívem.

Magány

Mi szörnyű: láncá életünknek
Csak egyedül vonszolható.
Bárki megosztaná derűnkét,
A bánat meg nem osztható.

Magam vagyok, a lég királya,
Szívem szorítja szenvedés,
S az évek, álomszárnyon szállva
Repülnek, ez sorsrendelés.

És jönnek újak, mind hasonlók,
S az álmok, mint a régiek,
És látok társtalan koporsót,
Vár. Késlekedni hát minek?

És senki nem zokog fölöttem,
S tudom, halálom idején
Sokan fognak örülni, többen,
Mint hogy világra jöttem én.

Nem, nem Byron, én más vagyok

Nem, nem Byron, én más vagyok,
Titkos kiválasztott és látnok,
Mint ő, és üldözött zarándok,
De bennem orosz szív dobog.

Előbb kezdtem, előbb is végzem,
Elmém nem fog kibomlani;
Lelkemben – óceáni mélyben –
Széttört remények roncsai.

Bús titkait az óceánnak
Ki fejti meg? Eszmém, hitem
Ki mondja el a nagyvilágnak?
Csak én, Isten, vagy senki sem.

Soproni András fordításai

Káli István

Szatyorfűl

A felemás hangulatú napok idejekorán jelét adják annak, hogy mire lehet számítani velük kapcsolatban. Ez különösen akkor igaz, ha az ember már az előzőről magával hozza ezt a felemásságot, amit megtetőz, hogy éppen a Mikulás-járás estéjén kavarr be, okoz zavart a lelkében. Hiába aludt rá egyet, hiába biztatgatta magát a reggeli készülődés közben, meg munkába menet is, hogy a folytonos hiányérzet nem tarthat a végtelenségig, előbb-utóbb minden jóra fordul, nem tud nem gondolni a két gyermeke – a kilencéves lánya és az ötéves fia – jóformán egyszerre kibuggyanó könnyeire, és ez mindennél többet mond az adott helyzetről, bármit is tegyen ezekkel szemben mérlegre, ezek billentik a maguk oldalára a jelzőnyelvet, arról nem is beszélve, milyen összehasonlíthatatlanul nagy a különbség abban, amennyivel többet nyomnak a latba a mindannyiuk majdani boldogságának folytonosan elszajkózott ígéreténél. És sajnos, többet még a saját, reményét még úgy-ahogy éltető, az elviselhetőség érdekében magára kényszerített derűlátásánál is. Pedig bárhová, a világ végére is elment volna azért, hogy amit a két szemefénye a fehér szakállú szentnek gondosan megírt levélkében kért, mind-mind benne lehessen az ablakpárkányra kitett csizmácskákban, vagy mellettük, ha már annyi ajándék került elő a feneketlen zsákból, hogy azokba a patyolattisztára pucolt és fényesre vikszolt ajándéktartályokba nem fért belé. De szárnyaló, láthatatlan angyalnak kellett volna lennie, hogy szabadon átrepülhessen az egyetlen országhatáron, amely elválasztotta őket attól a minden elérhető jóval teli világtól, és amire – az adott körülmények között – esélye sem volt, az odaátról beígért szeretetsomag pedig, amiben jócskán volt, legalábbis lehetett volna mindabból, amire a gyerekei vágytak – például sok-sok színes rágógumigolyó –, valahol útközben elakadt, de meglehet, el sem indították a kellő időben, hogy még az ilyenkor szokásos ajándékozás estéje előtt megérkezessen. Lényegében nem kellett volna ekkorára felfújni ezt az ügyet, s főleg nem ekkora feneket kerekíteni az egésznek, hiszen lényegében semmi okuk nem volt az elpityeredésre, elvárható lett volna tőlük, hogy annak örüljenek, amit kaptak, hiszen Bulbuc Edit, a vállalat személyzeti osztályának vezetője segített a két tábla, viszonylag jó minőségű tejsokoládé meg a két kilónyi, három-három jókora narancs megszerzésében – férje, az élelmiszer-kereskedelmi vállalat igazgatója megüzente, hova kell érte menni, és kire kell hivatkozni –, s a nagymama is jófajta házi készítésű – kakaóból, tejporból, margarinból, cukorból gyúrt – csokoládészerű édességgel lepte meg őket. De hát a gyermek, az gyermek, nem lehet elvárni tőle, hogy ne a vágyaival, hanem a lehetőségekkel azonosuljon. Még

hogy egy gyermektől nem! A legtöbb felnőttől sem. És mintegy ennek igazolása-ként, az a '85-ös Szent Miklós-nap kitermelte a maga példatörténetét.

Mérvököcskénk a délelőtti órák vége felé már éppen elégedetten felszusszant volna, mert sikerült addigra azonosítania, összesítenie és kiértékelnie valamennyi nélkülözhetetlen termelési adatot ahhoz, hogy a bérszámfejtők kiszámíthassák az alkalmazottak fizetését, amit az előző hónap tervének alul- vagy túlteljesítésével megérdemeltek, amikor a szokatlanul nagy irodába, amelynek ő volt az „ura”, egy másodpercnnyire egymás nyomában belépett két, szinte azonosan köpcös termetű, korban is látszólag közel álló ember: elsőként a helyi járást jól ismerő Albu Mihai, a központi asztalosműhelyt irányító mester, a maga rokonszenves teltségét meghazudtoló fürgeséggel, a mindig derűt sugalló, de valamitől mégis a felszegség benyomását keltő mosollyal az arcán, egy, a nyomában szaporán igyekvő ismeretlennel, akinek a darabos vonásait feloldani látszó mosolyából valami különös, a mértéktelen alázattal is összemosható, jóindulatszándék igyekezett mindenáron a felszín uralni, de amit eltompított a sűrű védőszőrzettől árnyalt, sötét fényű szemének valami különös, ridegtükör-hatása, amelynek tompa mélységéből azonnal átütött az egyértelmű mosolytalanság. Furcsa egy párost, rendhagyó látványt alkottak úgy ketten egymás mellett araszolva, amint lépteiket egymáshoz igazítva igyekeztek a „főnök” asztala felé, miközben a vendég úgy próbálta tartani a jobb kezében fityegő, világoskék dokkvászonból hevenyészett szatyrát, hogy azáltal is érzékelhesse, a mester csak alkalmi ismeretség, a ténynek, hogy vele érkezik, csak egyetlen oka van: egy ilyen nagyvállalat útvesztőjében a járatlan, tájékozatlan ember soha nem tudhatja, kihez kell fordulnia, ha netán éppen az esedékes gondjának megoldását keresné. Már az is nevetésingert gerjeszthetett volna, ahogy a maguk fontosságát igyekezvén előtérbe nyomni, a tőlük telhető legdélcegebb tartásban jóformán egyszerre cövekeltek le egy lépésnyire a céljuktól, a főnöki asztaltól, de még inkább az ellentmondó hasonlatosság látványa: mindkettő fiatalon elveszíthette fejének díszét, tar, kerekded koponyájuk különös ormát ugyanis körös-körül csak egy-egy viszonylag dús hajgyűrű övezte, egymástól teljesen elütő színű, az Albu mesteré sötét gesztenyébe hajló, a fülek fölött menedékesen felnýírt, az idegené egy közönséges róka bundájáéval azonos, ahhoz hasonlóan lompos és kócos.

Mérvököcskénk természetesen visszafogta a kikívánckozó derűjét, és ahogyan azt illik, felállt a fogadásukra. Az is segítette az inger legyűrésében, hogy a bemutatkozás kihagyhatatlan ceremóniája gyanánt kezét foghatott a látogatóval, és szokása szerint tagoltan, érthetően megmondhatta a nevét. Attól kezdve nem kellett arra összpontosítania, hogy megakadályozza a felszínre törését, de amikor a vendég ugyanolyan tagoltan, fejét büszkén felkapva, állát előrenyomva, furcsán erős, kissé a recsegést idéző hangon tudtára adta a nevét – Corbu Cezar Traian –, odabent

újfent ingerelni kezdte rekeszizmát a kavargó és kifelé örvénylő derű. A hollók¹ traján-cézárja, ritka, mint a vörös holló, ötlött fel benne a kajánság körítésében a megállapítás, de nem csak neveltetésénél, tiszténél fogva se tehette meg, hogy egy lehetséges megrendelő előtt, annak kárára azon mosolyogjon, amin nem illik. Elég tapasztalata volt már az emberek kiszámíthatatlan sértődékenységét illetően, a semleges, szolid kimértség minden bajt megelőz. Ezért is hallgatta meg tehát türellemmel és igazi érdeklődéssel a vendég amúgy értelmesen rendszerezett és következetes mondandóját, amit Albu mester előbb már néhány szóban felvezetett: egy lehetséges nagyobb megrendelés a varroda meg az asztalosműhely számára, azaz egy bizonyos szatyortípus gyártása a művész úr tervei alapján, a munkák költségeit a megrendelő fizeti, beleértve az ahhoz szükséges textil- és faanyagot. Ez idő alatt Corbu művész úr jóváhagyóan bólogatott, nem változtatva jovialis arckifejezésén, még akkor sem, amikor, átvéve a szót, nagy lelkesedéssel ecsetelte zseniális ötletét, vagyis azt, hogy miként válnak a sorozatgyártás darabjai egyediekké, miután ő a megfelelő módszerrel és technikával egy-egy táj- vagy egyéb tematikájú képet visz rá a vászonra, amit aztán a megyei képzőművészeti alap erre hivatott boltjában műalkotásként értékesít. Egyedi ötlet, nagy lehetőséget lát benne, a lényeg az, hogy az ő remekeihez alapul szolgáló szatyrok mielőbb elkészüljenek. És hogy érthető legyen, amit mond, elővett az alkalmi dokkszatyrából egy ívpapírt, amire előzőleg nagyjából felvázolta a megrendelendő termék tervét.

A rajz maga a kiváló ábrázolókézség, az igazi tehetség tanúbizonysága volt, amely, túl az átláthatóságán és érthetőségén, alkotója szakszerűségét is igazolta. Műszaki rajz volt, de nem csak, mert ugyanezt lehetett megállapítani a majdani szatyor felületére felvitt néhány vázlatvonalból is, amelyek semmi konkrétumot nem ábrázoltak, de az értő szem felfedezhette, hogy más-más kontúrokkal és a felületek részleges vagy teljes betöltésével akármikor egyedi alkotásokká alakíthatók.

Mérnököcskénket lenyűgözte a felfedezés, szinte már csodálattal nézett a vendégre, és úgy érezte, már csak emiatt is megéri foglalkozni vele, noha ellenkezett az elveivel, nem volt híve ugyanis a magánszemélyek megrendeléseinek, mert tapasztalatból tudta, hogy a végén valamiért mindig elégedetlenkednek. Elnézést kért, hogy egy pillanatra magára hagyja a vendéget, és belépett az általa vezetett osztályhoz tartozó tervezők irodájába, a nagy irodát két térre választó üvegfalon túlra, megkérve Búzás-Fehér Palit, a vállalat fafeldolgozásra szakosodott tervező technikusát, hogy egy percre fáradjon ki hozzá. Majd, amikor a megidézett néhány másodperc múltán odaállt az asztala mellé, nagy vonalakban elmondta neki, mit óhajt a megrendelő, rákérdezve a véleményére, hogy ő milyen fából gondolná el

▼

¹ Corb jelentése románul: holló.

a füleket, tekintve a majdani termékek egyediségét. Pali úgy vélte, illő, hogy az egyedi alkotás jelleget a szatyrok fülei is sugallják, és megkérdezte Albu mestert, van-e még egy ilyen nagyobb sorozathoz elegendő mennyiség abból a különleges eresztű, rózsaszínes árnyalatú szibériai vörösfenyődeszkából, amit a megyei ellátási bázisnál a múltkoriban, nem ismervén annak különleges értékét, rájuk sóztak a közönséges fenyődeszka-kiutalás alapján, annak az árában, s amit eddig jobb időkre és igényesebb megrendelésekre tartogattak. És mert a mester igennel felelt, elmagyarázta annak dupla előnyét: a különleges színén túl megfelelő csiszolással minden darab az egyediséget sugallja majd.

Látván a megrendelő arcára kiült elégedettséget, hogy itt most minden őerte történik, jó szándékát és tudását bevetve mindenki neki igyekszik kedvében járni, mérnököcskénknek már csak azt kellett tisztáznia vele, hogy milyen jellegű vászonra gondolt a szatyrok elkészítéséhez, mert sejtette, hogy az egyszerű lepedővászon, ami számukra a legkézenfekvőbb, mivel a vállalat szövődéje nyakra-főre ontja, nem alkalmas arra, hogy műalkotások alapjául szolgáljon. Csakhogy Corbu úr bizonytalan volt ezt illetően, mert nem tudhatta, milyen minőség biztosítására van lehetőség egy ilyen vállalatnál, motyogott ugyan valamit, amivel egy speciális anyagra utalt, de a jelenlevők egyike sem ismerte az általa használt kifejezést, ezért ismét elnézést kellett kérnie tőle, hogy várakoztatni kénytelen, felhívta a szövödét, a telefonhoz kérte egyik alpmunkatársát, Vulcan Doinát, a vállalat textil-szakértőjét, akiről tudta, hogy a helyi művészeti líceumban érettségizett, festészet-grafika szakra járt, mielőtt felvették volna a iași-i műegyetem textilmérnöki karára, majd szinte szó szerint elismételte, amit tőle hallott: hogy tudni kellene a művész úr által használt technikát, mert nem mindegy, hogy durvább vagy finomabb szövésű vásznat használnak alapul, és az sem, hogy kezeletlent vagy „dzsesszó”-val kezeltet – ezt a szót, mert soha addig nem hallotta, előtte többször is elismételtette, betűztette Doinával –, ő az utóbbit ajánlja, lévén, hogy a művész bizonyára kisebb felületet szándékszik felhasználni, azon a technikák nagy része jobban érvényesül, a beszerzésének sincs akadálya, gyakorlatilag méterárúként kapható.

Jó érzés volt látni, amint Corbu úr arcának vonásain a hallottak következményeként elterül az önbecsülésnek meg a kiteljesedés érzésének valami különös örömjegye, és még sötét fényű szemébe is odalopakodik egy kis mosoly, halvány ugyan, de ahhoz majdnem elég, hogy alkalmilag valamennyire rokonszenvenessé tegye őt. Hagyni kellett hát, hogy megeméssze ezt a részsikert, majd a rövid mámorból a józanság talajára visszahuppanva feltegye az elkerülhetetlen kérdését, hogy mennyibe is kerülne neki egy ilyen szatyor; csak azt követően lehetett tisztázni, hogy erre még nem lehet érdembeli válaszuk, mert nem tudják, tulajdonképpen mekkora szériában gondolkodik. „Akár ötven darabban is!” A diadalérzete nemcsak a hangerősségében, de a kijelentés közben megváltozott, a győztesekére hajazó vonásain is tükröződött, emiatt is történhetett, hogy nem érzékelte a pillá-

natot, amikor az öt körülállók lemerevednek a döbbenettől. És azt sem fogta fel, hogy a folytatásban a sajnálatos elutasítás udvarias hangvétele mögött, amelyet mérnököcskénk – a „domnu’ șef”, azaz a főnök úr – részéről volt kénytelen tudomásul venni, miért vibrál ott a fölöslegesen elvesztegetett idő miatti bosszúság. Aztán meg azt nem értette, hogy ha egy vállalat nevében benne van a szolgáltatás, miért nem szolgálják ki őt, amikor a legtisztább és legkézzelfoghatóbb megrendelői szándékkal fordult hozzájuk. És nem volt hajlandó elfogadni azt az egyszerű gazdasági érvet sem, hogy egy ilyen vállalatnak nem kifizetődő, ha az ő ötvendarabos szatyormegrendelését elfogadja. Tisztázásképpen, megnyugtatójának reményében mérnököcskénk rászánt még annyi időt, hogy elvégezzen egy hozzávetőleges számítást a szatyrok egységárát illetően, amelynek hallatán Corbu művész úr elsápadt, majd szó nélkül elcsomagolta alkalmi dokkszatyrába a megrendelendő termék mesterrajzát. De nem indult, csak állt, mint aki lecövekelt, megroggyant tartása, arcának elkámpicsorodott kifejezése együttesen azt a mély dilemmáját tükrözte, hogy akkor ő most mitévő legyen. Elkerülhetetlenül sajnálatot csiholt maga iránt az imént még készségesen rendelkezésére állókban. Mérnököcskénk emiatt úgy gondolta, nem engedhetik el teljesen kiszolgáltatottan, ezért megkérdezte tőle, ragaszkodik-e valami különleges anyaghoz a szatyorfüleket illetően, mert ha nem, Albu mester készít egy sablont, az alapján kivágot ötven párat a hulladék préselt lemezből, lecsiszoltatja, egy jó óra múlva kész, addig sétáljon egyet, azt javasolja neki, a szatyorvásznat vegye meg ő, vigye el egy kisebb fehérneművarrodába, ott a rajza alapján készítenek egy kartonmintát, kiszabják az anyagot, összevarrják, a füleket is a helyükre illesztik, rögzítik, egy hozzáértő jó kezű, szemű varrónőnek legtöbb fél napi munka.

Albu műhelymesternek nem kellett elmondani, mi a további teendője, azonnal térült, s indult is az ajtó felé, és mint egy mágnes, vonzotta maga után vörös tonzúrás hasonmását, aki a látható megilletődöttségében nemhogy a felajánlott segítséget elmulasztotta megköszönni, de még köszönni is elfelejtett.

A nap további szaka semmi rendkívülit nem ígért, mérnököcskénk ezért el is feledkezett volna arról, hogy hárman közel egy-egy munkaórát áldoztak fölöslegesen egy kilátástalannak bizonyuló megrendelésre, ha fél órával a hivatalos munkaidő lejárta előtt be nem ugrik hozzá Albu Mihai egy nagyobbacska sorozatú, exportra szánt asztal és szék legyártásával kapcsolatban, jelezve, hogy a neki leadott rajzban egy apró, de a végső megmunkálás minősége szempontjából jelentős hibát fedezett fel. Hamar tisztázták, hogy a hiba kijavítása a megrendelőre tartozik, ezt követően mérnököcskénk megragadta az alkalmat, hogy rákérdezzen, sikerült-e elkészíteni a művész úrnak azt az ötven pár szatyorfületet. Az „igen” válasz megnyugtatta, mert utóvégre fontos szempont, hogy alkalmuk nyílt ismét valaki javára egy kevéske jót tenni, ezért el is kerülte a figyelmét, amit Albu ráadásaként mondott: hogy Corbu úr, „jó románnak” tartva őt, hangot adott az értetlenségé-

nek, mert akárhová megy ebben a városban, akármit is szeretne elintézni, mind olyanokba ütközik, akik nem feltétlenül szeretik őt, és kizárólag csak az övével azonos nyelven beszélőket, ehhez a vállalatához is, amelyről előre tudta, milyen finom vegyes társaság, csak azért folyamadt, mert hallotta, hogy X meg Y fontos elvtársnak milyen előnyös áron vállaltak el mindenféle megrendelést, de úgy látja fölösleges volt megbízni azokban, akikben nyilvánvalóan nem lehet, talán egyenesen Cerghizan főmérnök elvtárhoz kellett volna fordulnia, mert ha ő utasításba adja, hogy márpedig igenis, Corbu Cezar Traiant ki kell szolgálni, akkor nem lett volna apelláta, nem lett volna része egy ilyen megalázó elutasításban, és ő hiába mondta neki, hogy a főnök úr hozzáértő és rendes ember, példa rá, hogy még a szatyorfüleket is ingyen elkészíttette, Corbu úr azt mondta, nem az számít, hanem az, hogy ilyen pozíciókat ebben az országban végre egy jól átgondolt szabály szerint kellene betölteni.

Nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget, csak hazafelé menet tudatosult benne az Albu által elmondottak lényege. Szokása szerint gyalog indult el, de néhányszor beleborzongott a nyirkos decemberi zimankó bőrborzoló zaklatásába, ezért úgy döntött, kivételt tesz, buszra ül, talán úgy hamarabb hazaér, örülni fognak a gyermekek is, a Mikulás is hamarabb megérkezhet. Jóformán alig két kilométer, három megállónyi út a színháztértől. A busz, csúcsidő lévén, a szokásosnál is zsúfoltabb volt, sikerült a hátsó ajtón felnyomakodnia, kevés hiányzott, hogy a sarkára csukódjon az ajtó, behúzódott a felszállókat segítő karfa mögé, az effajta tumultusban nem tudta elviselni, ha több oldalról veszik körül. Egy perc sem telt el, talán a főtér alsó feléig érhetek, amikor meghallotta és felismerte az összetéveszthetetlen, kissé recsegő, éles-érdes hangot. „Oradea este al nostru, Clujul este al nostru, urmează Tîrgu Mureşul”.² Arrafelé kapta a tekintetét, amerről a hang jött. Csakugyan Corbu művész úr ült ott tőle kétfélméternyire, ha a testek közötti résen átderengő vörös hajáról nem is ismerte volna fel, arról a gögről, amennyi fedetlenül maradt belőle igen, utánozhatatlan volt, ahogy az ölében tartotta a frissében készült szatyorfülekkel tömött kék dokkszatyrát. Utastársát, akinek lelkendezve ecsetelte a jövőt, s aki, a hír bizalmosságát tekintve, valószínűleg közeli ismerőse lehetett, teljesen eltakarták előle az autóbusz széksorai között egymásnak préselt utasok.

▼

2 Nagyvárad a miénk, Kolozsvár a miénk, következik Marosvásárhely. (román)

Tóth Erzsébet

Tandori szemeszterek*

Napló

1996. szeptember 22. vasárnap

Most, hogy egy hétig itthon kellett feküdnöm, mert beteg voltam, jobb híján olvastam. Jelenkor, Evidenciatortörténetek. Jobb lett volna mást olvasni. Nem lenne szabad, hogy valami irodalom ennyire fájjon. Most akkor semmi se igaz? A lovak se? Minden – látszólagos- kedvesség csak a létfenntartásért van? Magyarul: a pénzért, kedves T. D.? Így is jó. Illetve nem baj. Akkor legalább tettem valamit a lét fenntartásáért. Csak egy kicsit remeg tőle a kezem. A tartásától. A létnek. A lovakat lelőwick, ugye? Na jó, ezt abbahagyom, mert egészen eltandorisodok. Tegnap például azt mondtam valakinek: „akkor te már húztál, mint a lóbőr”. Valamint halottam egy bugyuta filmben: „Jobb ma egy kávé, mint holnap.” Mit szólsz? Irtózom magamtól, hogy így sziporkázni akarok. Ráférek a lényegre, el ne vonjam magam túlságosan a rengeteg létének a fenntartásáról. Nem fontos nekem a továbbiakban udvariaskodó leveleket írni, én sem írok, mert félek, hogy a Dunában végzik az én leveleim is, elég, ha csak beteszed egy borítékba a verset, ne félj, ugyanolyan szeretettel fogok bánni velük, mint eddig, sőt. Örülni fogok, hogy nem fárasztotlak különösebben. És minden abszolút és felhőtelen. Az is igaz, hogy én annyi eszméletlen, szép és kedves levelet senkitől sem kaptam, mint tőled. Amit akkor éreztem, senki nem tudja elvenni tőlem, még te sem. Most látom, egészen olyan vagyok, mint egy megbántott szerelmes. Mulatságos. Nem is tudom, elküldjem-e. Majd meglátod.

Azt nyilatkozta a *Magyar Hírlap*nak: „Csak kevés emberi kapcsolatot tartok, mert akkor »széttalálkoznám« magam.”

Hogy szét ne találkozd magad!

szeptember 25.

Aztán persze nem ezt a levelet adtam föl, hanem egy másikat. Iszonyú izgalommal mentem be dolgozni, miután egy hétig beteg voltam. Rögtön megláttam az asz-

▼

* Részletek a „Szilánkok egy önéletrajzból” című készülő regényből.

talon a lovat. Nagyon különös volt, mert nem volt borítékban. Tehát vagy valaki más borítékjába tette – amit eddig még nem csinált –, mindig nekem címezte a borítékot is és a levelet is, az *ÉS* címére persze, vagy pedig személyesen volt itt. Ez utóbbit mégis nehezen hittem, de senki nem tudja azóta sem, pedig már szerda van, hogy került oda a ló, senki nem látta őt, senkinek nem írt.

A lórajz alá ceruzával: Szeretettel T.E.-nek (Szept. 27-ig létezem itt, aztán főleg nov. 20-tól.) A másik oldalon: Köszönet dr. T.E. a szuppé 1 oldalért, ó, td.

Nagy örömben azonnal írtam egy levelet, de sajnos csak emlékezetből tudom, kb. így nézett ki:

„Drága T. D.,

amíg egy hétig nem voltam bent, valahogy az asztalomra került egy ló (lovacska) UBUL. Már nagyon sok lovam van. Nem tudom, hogyan, mert senki nem látta, amikor érkezett, de jó volt úgy bejönni, hogy itt vár. (Ubul) Akkor most neked 2 hónapig nagyon jó lesz, csak nekem lesz rossz egy kicsit. Nem olyan vészes ez a két hónap, én kibírom két hónapig nélküled. Én életfogytiglan is kibírom. Most befejezem, mert gyorsan fel akarom adni, hogy megkapd. Remélem, nem kerül a Dunába. Jó utat kívánok, jó filmeket és esetleg lóversenyt, mert nem tudom, hová mész.”

1996. szeptember 23.

Valahogy így írtam. Expressz adtam föl. Plusz írtam egy Konyhafőnököt Jékely verseiről, és hosszan idézek benne a regényéből (Meghalni késő, élni túl korán) Kárpáti Zsuzsa azt mondta, nagyon szépet írtam. Talán elutazása előtt elolvassa. Akkor én szépen búcsúszom tőle. Ó, Istenem, lehet, hogy tényleg bent volt? El akart búcsúzni tőlem? Látni akart? Kíváncsi volt rám? Sajnos, még mindig várni kell a találkozásra. Volt már olyan szerelem, hogy az illetők még nem is látták egymást? Volt hát! Tudom én az irodalomból is. Gondol rám egyáltalán? Lesz 7 hetem teljesen nyugodtan. Majd jó lesznek, sokat dolgozom, sokat alszom, nagyon szép lesznek, és várlak. Nagyon-nagyon várlak. Annyira szeretném, hogy jól érezd magad, mert nagyon félek, hogy tényleg szeretnél meghalni. Már semmitől nem félek, csak ettől.

szeptember 29. vasárnap Még 52 nap!

Szépen elbúcsúztattam. (Búcsúztattunk, mert éppen utolsó itthoni napján jelent meg az *ÉS*, melyben Nádler István grafikái . közös pontok T.D.-vel .vannak az egész *ÉS*-ben, és az én ajánlóm is csaknem róla szól. Nem tudom, nem volt-e fölösleges

merészség, de én is el akartam búcsúzni tőle. Ma gyalog mentem anyuhoz ebédelni, gyalog is jöttem. Egy óra oda, egy vissza. De sajnos nem tudok minden nap ennyit gyalogolni. Pedig jó lenne. Itt volt Miklós, de hamar el kellett mennie. *A tulajdonságok nélküli embert* olvasom, amit Ő fordított. Úgy képzelem, hogy így is vele vagyok. Ulrich és Agathe szerelme egészen lenyűgöző.

október 2. szerda

Fantasztikus dolgok, jaj! A *Madárzsokéban* olvasom tegnap: „A legfontosabb leveleket ceruzával írni!” Hát nekem az utolsó három levelét ceruzával írta, nem tudtam mire vélni. Hanyagságnak gondoltam. Aztán, hogy a piros-fekete színösszeállítás milyen fontos, jelentőséggel bír nála. Na. A legutóbbi ló piros-fekete! Ez még csak a kezdet, ma jött egy levél Petőcz Andrásról, megkaptam-e a Mici Mackó-s könyvét? Az októberi Lyukasórában jön a versünk. És: „Tandorival összefutottam, megint iszik, sajnos, de téged szeret.” Ez a három utolsó szó! Jaj, istenem. Így képzeltem én is. Csak ne inna. Le fog tudni állni, biztos vagyok benne. Én mindenesetre ma inni fogok. Nem bírom ki másként. De ma utoljára. Szeret, nem szeret, nem tudok másra gondolni. November 1-től Károlyi Csaba szerkeszti a könyvrovatot. Ő is jó barátja. Nagyon szépnek és kedvesnek kell lennem, hogy így beszélhessen rólam neki. Csinálom a válogatott kötetemet. Borzasztó. Drága T.D., legalább ne sokat! Ha már muszáj innod. Nekem is muszáj. De ígérem, erős leszek. Érted is! Ó, vigyázz magadra. Nem szabad sokat innom, mert holnap bejön Kemenczky Jutka! Nem lehet másnaposnak lenni. Jutkát nagyon szeretem. Ő is egy nagy misztikus. Én eddig nem voltam az, de most már nincs más választásom. Édes istenem! Nézem Petőcz levelét: „de téged szeret”. Miért írta ezt? Írtam neki egy képeslapot, nagyon kedveset, de T.-re nem reagáltam. Szerintem úgyis tudja. Hiszen Tokajban végig T.D.-ről beszéltem, és most együtt beszéltek rólam. Szívesen meghallgattam volna. De jobb így. Most már Petőczöt is szeretem. Ha ilyeneket ír! Csak egy kicsit felzaklatott. Itt van előttem T.D. képeslapja, amit még az egyik legelső levelében küldött. „1995. aug. 25. Kedves Erzsébet, de nagyon köszönöm! Ha sose lesz itt kitéve ez a lap, a legjobb helyen lesz. Sok-sok szeretettel: T.D. Boldog vagyok a versek sorsával!” – így. De akkor nemigen fogtam még ezt föl. G.-vel voltam elfoglalva, hogy mekkora marha voltam. És: „Jaj, édes-drága T.E.” – ceruzával! Hogy nem vettem észre? És sokszor nem is válaszoltam neki egyáltalán.

Az összes madár közül az én kedvencem Csucs, aki szerelmes volt Szpéróba. Kéne írni egy verset erről. Majd fogok. Néha P. levelét nézegetem, néha a lovat, amit utoljára küldött, a piros-feketét. Homlokán a TD, és csoda rajz a betűkkel, mert egy E betű is belefonódik. De tényleg. OTT van. Egészen örületes.

De csak akkor, ha észreveszem. Hát, észrevettem. Nem csoda, ha innunk kell. Ránk fér.

Azt írja egyszer valahol: „vagy majd besétálok egy walkmannel egy londoni busz alá” – nem kellett volna semmit olvasni tőle. UBUL. Főleg nov. 20-tól. Ez is olyan, hogy úgy képzelem, éppen nov. 19-én (Erzsébet, Lizzy, Aliz, Allesca napon jön haza), és így. Amilyen névmániás, lehet, hogy csak ezért? Nem volna nagy baj az sem, csak... Hát mindenesetre így hívnak. Hál' istennek. OK. 8K. Sőt. Tiszta Tandori ez a nap – ló. Ló-nap.

október 4. péntek

Károlyi Csaba már tegnap bejött. Judit is bent volt. Megbeszéltük, hogy egy hét múlva meglátogatom. Ez már esedékes. Ezen a hétvégén a válogatott kötetemet rendezem. Plusz Miklós, Anyu stb. Igyekszem megnyugodni. De nehéz. Mindég Rá gondolok. Háromszor álmodtam vele, még régebben. Mindhárom rövid, történet nélküli, erotikus. Az elsőben átölelt nagyon erősen, de gyöngéden is. Másodszor megfogta a mellem. Harmadszor megcsókolt. Úgy látszik, a testiség az álomra marad. Ma egy hete utazott el. De azt nem tudom, mi lesz, ha hazajön.

október 14.

Jutkához nem mentem el, kimentettem magam. Közben megint eszméletlen dolgok történtek. Még múlt vasárnap egy cikk a Népszabiban, tőle. Ocsú a címe. A légykapó haláláról. Háromszor is: „így történt.” Ez az én kifejezésem a legszebb neki szóló levelemben. Háromszor is említi az *ÉS*-t. Egyszer így: „Hogy jön ide az *ÉS* megint?” Nagyon szomorú és furcsa cikk. Nádler-rajzaira reagál, ami az *ÉS*-ben pár hete jelent meg, ugyanakkor azt írja, Aliz még él. Holott akkor már meghalt. Ezen jól kiborultam, ittam, hétfőn nem mentem be. Írtam neki egy négyoldalas levelet. Meg egy glosszát. Utóbbi jól kiherélve csütörtökön meg is jelent. Szerdán megtudtam, hogy reagált az *ÉS*-nek is a Nádler rajzokra, de nekem nem. Karcsi mutatta. Kérte, hogy próbáljam meg felhívni, mert ezek szerint biztos itthon van. Mondtam, hogy én nem hívhatom, mert nekem azt írta, hogy nem lesz itthon. Szóljon a Károlyi Csabának. Ma megtudtam, hogy K. CS. is azt mondta Karcsinak, amit P. A. írt nekem, hogy megint iszik. És hol elutazik Bécsbe, hol visszajön. Szóval iszik és utazgat. Így állunk. csütörtökön bent volt Nádler. Nagyon szépen néztem rá, remélem, majd elmondja T. D.-nek. Ő is beszélt már vele azóta, hogy nekem azt mondta, nincs itthon. Ezek szerint nekem nincs itthon. Ez is valami. Talán nem akarja, hogy levelet írjak. Hát ettől hiába fél, én aztán nem írok neki,

amíg ő nem ír. De ez sem lesz elég. Ha újra azt írja: Várom a választ – akkor írok esetleg. De ez sem biztos. Karcsi sejthet valamit, mert ma egész nap T. D.-t szapult nekem. Hogy milyen jellemtelen, mennyit ivott, mennyit látta a Fregattban tök részegen, és hogy részegen azt mondta, most hazamegy, és megöli a feleségét. (Egyszer nekem azt mondta: „Egy feleségtől el lehet válni, de tizenkét madártól?”) Szegény Karcsi nem tudja, hogy már késő. Én már beleszerettem, és ha három embert megölné, szeretném akkor is. De sajnos nem ölte meg a feleségét. Nagyon is él. Mint kiderült, a Liget galériában március 15-én megnyílt kiállítására sem ment el, arra, amelyikre én is el akartam menni, de aztán én sem mentem. Iszonyúan irtózhat az emberektől. Nádler is úgy nézett rám, mintha... de ez nem lehet igaz. Persze régen esetleg részegen mondott valamit rólam, ahogy Petőcznek is. Részegen az ember összevissza beszél. De miért nem ír nekem valamit? Miért fél annyira? Én már úgy érzem, mindent elmondtam. Vagy éppen ezért? Nem tudom.

1997. január 2.

Egy telefonbeszélgetés részletei emlékezetből:

1996. december 31. Nyolc óra tíz perc.

– Szerkesztőnő?

– Igen.

– Milédy, kérése számomra parancs. Tandori.

(Iszonyú rekedt, férfias, lidérces hang, bár tudom, hogy másnapos.)

– Ó, nem ismertem meg a hangodat.

– Te királynő vagy, a milédyt csak a regényből idéztem.

– Ó, persze.

– A hangom azért ilyen, mert tegnap délután egy kicsit elmaradtam, és a feleségem 2 hatalmas pofonnal várt, kezében a leveleddel.

– Elolvassa a leveleidet?

– Azt olvas el, amit akar. Néha elolvassa, néha nem. De rád nagyon féltékeny.

Féltékeny néhány emberre, például (mondott egy nevet, amit nem értettem) rá is stb. Tegnap délután megitta annak a vodkának a felét, amit nekem vett, és két pofon csattant. Imádnivaló volt a leveled, imádom minden sorát, de Ágnest is el kell fogadni, ő az én életem miniszterasszonya. Ezért zavartalak fel ilyen korán...

– Ó, a hangod! – ezt csak úgy, minden ok nélkül mondja, elragadtatva, gyöngéden, már-már erotikusan, mintha szeretkeznénk, és közben mondaná: de jó, hogy vagy – ilyesmi. A karácsonyi versemet is szóba hozza valahogyan, mégpedig, hogy ő nem akar erről nyilatkozni.

– Én: Szerintem nem jó vers, de ez olyan, hogy én már vagy öt éve nem írtam, és mintha valaki megbénulna, és akkor egyszer csak megmozdítja a lábát...

– Sokat fogsz még írni, majd meglátod, mennyire kialakul.
– Féltem, hogy majd fölhívsz, és mindenféléről fogsz beszélni.
– Rengeteget fogunk még mindenféléről beszélni, nagyon sokat, majd meglátod. Értsd meg, azért írom néha, hogy ne írj ettől eddig, meg hogy levélvárás nov. 19–25-ig, mert olyankor biztonságban van a leveled, mert akkor otthon vagyok. Egyébként Ágnes kibontja. Majd nyáron ő elutazik, én itthon leszek, lehet, hogy lesz új madár is, nem tudom. Iszonyú hosszú beszélgetéseket fogunk folytatni. Nagyon nagy telefonjaink lesznek. Tegnap délután feladtam az *ÉS*-nek két verset, rajzoltam neked egy lovat. Eladtam az *ÉS*-rajzait (két lovat) Bécsben, ez nem volt szép tőlem.

– Az a baj, hogy Allescát a Karcsi elsüllyesztette.

– Amit neked adtam.

– Igen, amit nekem adtál.

Nem baj, majd lefénymásolom, és külön is rajzolok neked egy nagyon szépet.

– 30 év után is ilyen ragaszkodó, ez a szép. Én nem vagyok ilyen, én az első pillanatban visszavonulok.

– Akkor most vonulj vissza tőlem.

– Jó.

– Torinóba megyek, aztán Bécsbe. Nagyon sokat fogok gondolni rád. Jan. 28-án fölhívlak. Boldog új évet!

– Neked is.

Aztán még a Goethe intézeti Estről beszél, hogy milyen hülyeségeket mondott.

– Engem is hívtak – mondtam.

– Jobb, hogy nem jöttél el, nagy marhaságokat mondtam, például, hogy ne várjanak tőlem semmit, vigyék haza magukkal a bánatomat, ezt tudom adni.

– Néha vadító dolgokat tudsz mondani, de ez jó. Nagyon őszinte. Annyi Tandorit olvasok, le kell állítani magam. Vissza kell fogni magam.

– Persze, ne is, majd az újabbakat olvasd.

– A *Madárzsokéban* olvastam, hogy milyen jó a kapcsolatod a feleségeddel, és ezt a falat lehetetlenség áttörni.

Közben egyszer, nagyon nagy szünetekkel, elcsukló hangon beszél, mintha könnyekkel küszködne. Nem segítek neki, nem veszem át a szót, hallgatok. Aztán valahogy kijön ebből. Hirtelen búcsúzik el, miután többször próbáltuk már befejezni, még hallom a kagylóban, hogy a kutyához szól. Elképesztő.

Na, eddig volt a telefon. Ez viszont örületes volt. Két és fél hónap telt el, amikor semmit nem írtam ide, megpróbáltam emlékezetből leírni. Okt. 14-én írtam utoljára, hogy milyen bizonytalanságban vagyok, mert itthon többen beszéltek velem, nekem meg azt írta, hogy elmegy. Ekkoriban beszél vele először Károlyi Csaba az esetleges bécsi *ÉS*-estről dec. 4-én. Nem ad egyértelmű választ. Kb. egy hét múlva Váncsa odaad egy levelet tőle.

„Dr. T. E., egy perc itthon, de levélvárás november 20 után. Ilyen rohanás még életemben nem volt, Károlyi Cs. elmondhatja, de beszélni is unalmas. És akkor addig, verssig, sok-sok szeretettel T. D.” (ezt 1996. okt. 11-én írta.) Aztán kb. nov. 10-e körül egy gyönyörű lovat küldött. Dr. T.E., nov 21–25 közére levél várva! Fatiway volt a „Bécsi ló”

Üdv az ÉS-nek! Ezer szeretettel: T.D.

Ez idő tájt K. Cs. meséli, hogy még mindig nem tudja, jön-e Tandori Bécsbe, mert minden nap mást mond. Aztán kb. nov 15. körül szintén Csaba, hogy Tandorival fél órát beszélt, és panaszkodott, hogy mi lesz ezzel a bécsi esttel, hogy őt még mindig nem hívta senki. Pár nap múlva Kovácsnak 100%-ra ígéri, hogy jön. Akkor a szerkesztői értekezleten én is azt mondom, hogy megyek Bécsbe. Ez azután többször változik. Nov. 20-án feladok neki egy levelet, madárrajzokat plusz füves képeket, a csillárokat a madarakkal is fotón. Várom a választ, de nem jön. Úgy megyek el 25-én a könyvbemutatóra, hogy még levelet sem kaptam tőle. Na, mielőtt ezt a könyvbemutatót részletesen leírnám, pihenek egy kicsit, mert az nem volt semmi. Azt hiszem, életünkben először voltunk ugyanabban a teremben. És amikor kiment a székéhez, egészen közel voltam hozzá, talán fél méterre ment el mellettem, egy idősebb hölgynek mondta: „De nehogymenjen.” Olyan közel voltunk egymáshoz! Biztos vagyok benne, hogy hamarosan föl hív, és azt mondja: Hallani akartam a hangodat.

Aztán nem mentem el Bécsbe, iszonyú napokat éltem át, viszont a másnapi ÉS-est az Írók Boltjában nagyon jól sikerült. Karácsony előtt egy héttel írt egy levelet:

„Dr. TE, 1996. XII. 6.

Csoda volt az ÉS-est... irdatlan fáradtság is van bennem annyi ez évi program után. Boldog Karácsonyt! a két ünnep közt levél szívből várva!

Jan. 3-án az ÉS-ben várt a levele, benne a telefonban említett két vers és egy levél. „1996. XII. 30. Dr. TE, Boldog új évet! Jan végén leszek. Köszönöm 1996-ot! E két rémhangú vers most. Van Ubul II. és e kettő. Nagyon sok szeretettel: TD.” Alatta egy egészen elképesztő rajz, két figura fekszik egy ágyon, nem nagyon nehéz kitalálni, mit csinálnak, pedig nagyon kusza. Ettől a levéltől is megőrülök, plusz a beszélgetés. Ez a levél azt jelenti, hogy megértette a verset, pontosan tudja, hogy róla szól, és így válaszol. Azt még soha nem írta, hogy „nagyon sok szeretettel”. És hogy köszönöm 1996-ot? Ez fantasztikus. Ezenkívül még soha nem írta oda a borítékra, hogy költő. Mindezek az ő szokásos, imádni való jelzései. Most ez van. És arra gondolok, hogy azt mondta: Nagyon sokat fogok gondolni rád. Hát én örökké csak rá gondolok. És tudom, hogy ő is. Már a személyes találkozástól sem félek annyira, ahogy a telefonunk, az is olyan szuper lesz, biztos. Ha tényleg sírt, miközben beszélünk – tudom –, akkor azt nem felejtethi el könnyen. Holnap bemegyek, és végre a lovamat is megkapom, ha Kovács már bent lesz.

1997. január 15.

Megvan a ló: „A lóangyal”. Ezen tűnődöm napok óta. Talán túlzás. Ma elképesztő dolog történt, Dérczy odaadott három versfordítást Wislawa Szymborska Nobel-díjas lengyel költőnőtől. Csordás fordításában, plusz Csordás szövegével – hogy neki küldte. Lehet, hogy elfelejtette, hogy én vagyok a versrovatvezető? Lehet. Próbáltam mondogatni magamban, hogy nem érdekel, de nem igazán ment. Valójában TD úgy kisöpörte őt az életemből, mint egy hurrikán. Mondtam Dérczynek, hogy nem megyek Pécsre. Jobb, ha nem megyek, bár azt úgy is lehet értelmezni, hogy még mindig jelent nekem valamit, és félek elmenni. Hát nem! (Ó, az én értelmezési fantazmagóriáim!) Nem félek, csak nincs rá szükségem. A kötetemre van szükségem és TD-re. Miközben a kéziratos verseimet kerestem, kezembe akadt egy 1981-es *Jelenkor*, az én *Gyertyaszentelő* versemmel az élen, TD verse az utolsó a szépirodalmi részben, közben meg olyan szerzők, hogy: Kálnoky, Mészöly, Mándy, Esterházy, Nádas. Végül egy beszélgetés TD-vel egy verséről, plusz csordás Gábor Tóth Erzsinek ajánlott verse és Szilágyi Eszter Anna verse *Erzsébetem* címmel. Nem volt semmi az a szám, bár én akkor még mit sem tudtam TD-ről, és azt hiszem, magamról sem. De szép is volt, istenem! Micsoda verset tudtam írni! Ma is örülnék neki. Ma azzal jöttem haza, hogy írok egy verset, erre egész délután a *Töredék Hamletnek*et olvastam. Aztán elmentem sörérrt. Pedig már két hete nem ittam. A sörről talán Cs. tehet. A k. életbe. Ezt nem lenne szabad. Minél előbb lehozom a W. S. verseket, hogy lássa: nem haragszom, de semmi külön reagálás!

1997. febr. 2. Gyertyaszentelő

A helyzet ismét változott. Ma írtam egy levelet, amit holnap tudok csak feladni, mert vasárnap van. (Még ma feladtam)

„Dr. TD,
szeretném, ha tudnád, nem én akartam eljönni az *ÉS*-től, bár megfordult a fejemben, magamtól soha nem tudtam volna eljönni. Kovács egy reggel felhívott itthon, hogy »Ma már ne gyere be. Ezt nem tudtam volna személyesen elmondani. Mostantól nem dolgozol a lapnál.« Nagyon meglepő volt, mert tudtommal soha semmi baj nem volt a munkámmal. Úgy látszik, valamit mégis rosszul csináltam. Azt a két verset, amit jan. elején küldtél, még leadtam, február 14-én fog megjelenni.

Köszönöm neked az elmúlt másfél évet, köszönöm, hogy olyan örömmel és kedvesen küldted mindig a verseidet, soha nem kellett »unszolni«, mint másokat. Ha mindenki olyan lett volna, mint te, talán még mindig ott lennék. Nagyon sokat

segítettél. Isten veled. T.E. (Egy száműzött Királynő nem szomorkodhat, igaz?) Külön köszönöm a lovakat, vigyázni fogok rájuk.

Kérlek, közöld velem, ha megkaptad ezt a levelet, mert különben nyugtalan leszek.”

Mellékeltem még az „Hommage” általam lemásolt példányát, Ajándék TD-től megjegyzéssel.

Kirúgásom január 20-án történt, ő 28-án hazajött, és azóta nem beszéltem vele. Lehetséges, hogy hívott, mert az első két napban párszor nem vettem föl a telefont, de üzenetet sem hagyott. Nem tudom, miért csinálja ezt, amikor annyira megígérte, hogy fölhív. Nem tudom, tudja-e egyáltalán, hogy már nem vagyok az ÉS-nél. Ha tudja, milyen tálalásban tudja, még az is eszembe jutott, hogy esetleg magát hibáztatja, azért írtam azt a levelet.

Azt nem lehet leírni, hogy 20-a és 28-a óta én min megyek át, hogyan élek, hogyan tudok élni. Most már legalább nem remeg annyira a kezem, hogy írni se tudjak. Közben ezermillió dolgot kellene intézнем, vállalkozás lemondása, adóbevallás, levelek írása, ösztöndíjkérelem, és alig tudom rászánni magam, hogy felöltözzek és kimenjek a lakásból. Fogyni most aztán sikerül, alig tudok enni valamit. Penészszerű az arcom, igazán irtózatosan nézek ki.

Greccsó Krisztiánnal megbeszéltem egy találkozót, majd lemondtam. Szerencsére nagyon megértő volt. Zalánnak megígértem, hogy elmegyek egy műsorára, nem mentem el. Cypriantól kaptam egy nagyon kedves levelet, arra válaszoltam, de szerencsére nem küldtem el. Tegnap felhívtam, elmondtam, mi történt. Kétségbe volt esve. Az ő fia és Tamás, Klári fia egy osztályba járnak, és most egyhetes sítúrára mennek, ő is velük megy. Klári örült, hogy legalább valaki ránéz majd Tamásra. Adrián és ő nagyon jó barátok.

Még aznap, 20-án fölhívtam P. Andrást, elmondtam, mi történt, hogy kirúgtak az ÉS-től, sajnos sírtam. Gondolom, egyszer majd elmondja T.-nek. Remélem, már elmondta. Györgyit, Pálinkást, Zalánt hívtam még aznap, másnap Fodor Ákost. Úgy gondolom, nekik tudniuk kell. Ittam, cigarettáztam végetérhetetlenül. 29-én fejeztem be az ivást, remélem örökre. Inni továbbra is, az irtózatos lenne. Közben nem tudom kiverni a fejemből, hogy T. Ágnes intézkedett az ügyemben, megvárta, míg T. elutazik, vagy meg sem várta, felhívta Kovácsot, és közölte vele, hogy tüntesse el ezt a nőt a szerkesztőségéből, mert zaklatja a férjét, aki labilis, megint iszik. Ha ez a nő itt marad, a férje bele fog halni. Természetesen soha nem derülhet ki, hogy miért küldenek el. Botrány kerülendő. Remélem, ez csak rémálom. (2023-as betoldás: Tényleg az volt, semmi köze nem volt Ágnesnek a kirúgásomhoz, pár hét múlva megtudtam: egyszerűen kellett a hely Kántor Péternek.)

Azt tudtam, hogy a dec. 31-i telefonunk után nem nagyon mehet úgy minden, mint régen, hiszen annyira közel voltunk egymáshoz, olyanokat mondtunk, ami után már nem lehetett ugyanúgy folytatni. Vártam, hogy mi lesz, hogyan

folytatjuk, és akkor 20-a. Életemben nem éltem át hasonlót. Tényleg, mintha egy gyönyörű repülés után a földre zuhantam volna, minden csontom összetörve, de még nem is ez volt a rosszabb, hanem bármennyire is nevetséges: a szív! Sokszor gondoltam már életemben, hogy fáj a szívem. Hát nem. Eddig még nem fájt soha. Hogy milyen, amikor fáj a szív, azt csak most tudtam meg. Sőt, mintha kitéptek volna valamit belőlem, az életem értelmét. De ráadásul beszélni sem tudtam erről senkinek. Nem találtam hozzá szavakat.

Most, 2023-ban másolva ezeket a naplót, már úgy érzem, az a nő nem én voltam. Nem lehettem én. Pedig az én kézírásom van a papíron. Még vagy két füzet tele van a T.-dolgokkal, mi volt aztán, de azt már nem adom közre. Semmi különös, de már unom, és gondolom, az olvasó is unja.

Ma már tudom, Ő nem volt valóságos személy se nekem, se másnak. Ahogy visszaemlékszem, úgy ült ott az Írók Boltjában, mint önmaga élő mítosza, legendája, szobra. Amit már nem lehet „aki”-nek nevezni, megszólítani. Mintha nem élne. Körbevette magát verebekkel, lovakkal, mackókkal, irtózatosságnak szöveggel, és egy kalitkában ült, veréb volt a verebének, önmaga madarának élménye önmagának. Ennek a kalitknak az ajtaját olykor kinyitotta Ágnes.

Füzi László

Töredékek – csendesen

Egy fénykép. Kórházi ágyon ültem, számat összeszorítva szomorúan néztem magam elé.

Mintha bezárultam volna örökre.

Nem a szám volt zárt, én voltam az, a külső világ nem jutott el hozzám. Zárt voltam, mint amilyennek ezt az írást szánom. Vagy, ezt már fél évvel később jegyeztem meg, mint József Attilánál a téli éjszaka képe: „Téli éjszaka. Benne / mint külön kis téli éj, / egy tehervonat a síkságra ér.”

Hetekkel-hónapokkal később is üresen, kiábrándultan ébredtem, a rosszkedvet nem a lelkem, hanem a testem sugározta szét bennem. Mintha üressé vált volna a testem, ez az üresség hatotta át a gondolkodásomat.

Nem depresszió, hanem inkább közöny és undor.

Mindig úgy gondoltam, hogy a depresszió a lélek betegsége, de ez az üresség a testből eredt. Kivettek valamit a testemből, s tudtam, hogy amit akkor elvesztettem, nem kapom már vissza soha. A hiányt éreztem meg, a hiány uralta a gondolkodásomat.

Emlékszem az altatás utáni ébredés első pillanatára. Meglepett, hogy már túl vagyok a műtéten, az előbb, nyilván az altatásom előtt, félbehagytam egy mondatot, gondoltam, azt a mondatot szerettem volna folytatni, miközben észrevettem, hogy már ismét kórteremben vagyok, csak már egy másik kórteremben, nem abban, amelyikből a műtőbe vittek. Aztán már csak az üresség...

Magamba zárkózva feküdtem az ágyon. Az egyik pillanatban mintha könnyű lett volna minden, azt hittem, elindulhatok a világba, olvasni akartam, tervezni valamit, a másikban összeomlottam, a tervekből annyi lett csupán, hogy egy erdei tisztásra gondoltam, arra, hogy ott vagyunk tavaszi napsütésben...

Súlyos rutinműtét, az orvosi kifejezések szerint ez történt meg velem. Tudtam, hogy hat nap után minden valószínűség szerint hazamehetek, a lábadozás második, hosszabbik szakasza majd otthon következik... Tudtam ezt, mégis eszembe jutott, hogy lehetett volna egy másik változat is. S megéreztem, ha nem most, akkor majd pár év múlva, vagy valamikor máskor már megválthatatlanul fekszem majd egy másik kórházi ágyon.

A ránk mért sors végzetességének és a megválthatatlanságnak tudata ekkor futott rajtam keresztül először.

Egy idő múlva az egyik nővér mondatait hallottam. Maga már két napja itt van, s még nem is mosolygott, mondta. Nem értettem, hogy miért kellett volna mosolyognom, hiszen semmi olyan nem történt, ami mosolygásra készíthetett volna.

Az ürességet éreztem az elkövetkező napokban is. Feküdtem, mert feküdnöm kellett, de nem tudtam elfogadni, hogy csak ennyi legyen egy nap. Olvasni próbáltam, a magammal vitt könyvek közül csak a már korábban is olvasott könyv kötötte le a figyelmemet, de a már ismert történetet is nehezen tudtam követni. Rádiót hallgattam, szigorúan fülhallgatóval, üresbe ment az is. A napok összefolytak, visszagondolva nehezen tudnék különbséget tenni közöttük. Különbségek mégis akadtak, az egyik nap csak pár lépést tudtam megtenni, a másikon, segítséggel, már el tudtam menni a folyosó végéig. Voltak, akik segítettek ebben, s akik értették mindazt, ami velem, s a többi ágyon fekvő beteggel történt. Az történt velem is, mint ami most, amikor visszanezék a pár hónappal korábbi napokra, az azon az ágyon fekvő beteggel történik. Pihentem, gyógyultam – magamban voltam, s gondolkodtam azon, amin addig még nem. Buda Ferenc sorai idéződnek fel bennem, szűk egy évvel az én kórházban töltött napjaim előtt írta le a maga töredékeit: „Kórteremablakon át beszivárog a messzi harangszó – / Ó, nem a legvégső: még csak az éjt felezi.” „Éjtől éjig az idő végtelen / eljátszani az üdvösséggel / s megküszködni a kárhozattal”.

Írtam, egy erdei tisztásra gondoltam akkor. Nem egy, a maga valóságában létező tisztásra, gondolhattam volna arra is, de a helyzetemben valószínűtlennek tűnt, hogy oda bármikor is elmehetünk, hanem a képzeletemben elvontan létező, nap-sütötte tisztásra, tiszta égbolttal fölötte. Az égbolt felmerülése fontos, már régóta figyelem, hogy a mi apró, sorházi lakáshoz kapcsolódó kertünkben az égnek csak az apró, vékony szelete látszik.

Ez a tapasztalat régóta beleette magát a gondolkodásomba, úgy tűnik, ekkor, ebben a helyzetben tört a felszínre. S ha egy motívum előkerül, most az égboltra gondolok, akkor napi olvasmányainkban rögtön megtalálhatjuk a vele rokon képeket. Buda Ferenc kórházi verseinek egyike: „Az a páros – sőt most látom csak: / hármas – csillag az égbolt délkele- / ti alsó harmadánál már napok óta / figyel rám az ablakon át. Azelőtt so- / sem láttam őket így együtt azon a / helyen. (Igaz: másutt sem.) Utóbb / félfüllel hallom: bolygók, talán a / Szaturnusz meg a Jupiter rendkívül / ritka együttállásának lehetek szem- / tanúja. Hamarosan eltűnnek arról / a helyről. S ez így lesz már mindvégig / az én maradék életemben. / Hiányozni fognak.” Tamás Gáspár Miklós Balla Zsófia költészetéről a *Parnasszus* című folyóiratban megjelent, egyik utolsónak tekinthető tanulmányában találkoztam ezekkel a mondatokkal: „Jó ideig nem tudtam, miért érzem, hogy Kolozsvárt magasabb az ég. Egyszerűen csak azért, mert Párizs, Bécs, Budapest XIX. századi bérházai és *hôtel particulier*-jei három-négy emeletesek, a

kis kolozsvári palotácskák csak egyemeletesek, több a hely az égnek, különösen a Deák Ferenc utca elején, ott a legmagasabb. Ennyi az egész, de így is elkapott a sóhajtozás, amikor a mi egünkre gondoltam egy régi pesti bérház udvari lakásában. Óriási az ablakom, látom az aszálytól elsápadt eget, ha fölnézek innen – belefájdul a nyakam – az íróasztal mögül.”

Benes József utolsó festményének alsó harmadában vastagított fekete csík látható, fölötte, de nem az egész teret kitöltően, éterien tiszta égbolt, a kép felső részében pedig ismét vastagított fekete szín látszik, a kép mutatja, ahogy számára a sötétség leszűkíti, eltünteti a tiszta égboltot, a világot.

A csillagokra, az égitestekre és magára az égboltra vonatkozó irodalmi utalásokról nyilvánvalóan tanulmányokat lehetne írni, itt egyetlen példát idézek. Tolsztoj *Háború és békéjének* Gy. Horváth László új magyar fordításában olvasom az austerlitzi csatában megsebesült Andrej hercegről: „... lelépett a kompról, s felnézett az égre, amelyet Pierre mutatott neki, és Austerlitz óta most először pillantotta meg azt a magas, örök eget, amelyet az austerlitzi csatatéren fekvé látott, és lelkében fiatalosan, örömet hozón felébredt valami, ami ott szunnyadt, s ami jobb volt, mint annak előtte.”

Lehet, hogy ott, a kórházi ágyon, erre nem gondolva, én is az erőt adó és látóhatárt teremtő eget kerestem.

Egyszer, az egyik írásomhoz összegyűjtöttem József Attila úgymond kozmikus költői képeit, ezzel a kifejezéssel azokra a költői képekre gondolok, amelyeknek világát az égitestek irányába tágította. Idézek pár példát: *Téli éjszaka*: „Már fölszáll az éj, mint kéményből a füst, / Szikrázó csillagaival”; *Az árnyékok*: Az árnyékok kinyúlanak, / a csillagok kigyúlanak, / föllobognak a lángok, / s megbonthatatlan rend szerint, / mint úrben égitest, kering / a lelkemben hiányod”; *Könnnyű, fehér ruhában*: „Magamtól tudom, mi a jó / s hogy egyremegy, szappangolyó, / vagy égbolt van fölöttem”.

Az, hogy összegyűjtöttem a kozmikus képeket, erősen leegyszerűsítő kifejezés, ahogy a tengerből sem lehet kimerni a vizet, úgy nem lehet József Attila verseiből kiszűrni az égitestekre és a világegyetemre való utalást, merthogy azt szinte mindegyik versében megtaláljuk. Most, hogy felvillant előttem pár költői-írói utalás az égboltra és a csillagokra, s bezártságomban magam is megéltem a teljesebb égbolt látványa iránti vágyat, újra kíváncsi lettem, s megnéztem, hogy József Attila verseiben mikortól jelentek meg az égitestek. A kezdetek kezdetén, mondom. Az 1920-as keltezésű, *A szolnoki hídon* című versében ezt a sorpárt találjuk: „A Hold is kacag a nagy gyávaságon / és a Tisza lassan bugyborékol”, az időrendben ezt követő *Homály borult az erdőre...* című versében olvasható: „Idő múlik, felhők jönnek, / Egyenesen

az erdőnek. / Ott megállnak, némán várnak: / Áldást adnak a határnak. // Majd legyőzi őket a hold: / Tolvaj éjbe fénykévét told...”. Biztos vagyok abban, hogy az égitestekre való hivatkozás József Attilánál nem egyszerűen a költői eszköztár része, annak lélektani háttere van. Abban azonban, hogy ez a lélektani háttér megragadható-e, egyáltalán nem vagyok biztos, ez feltehetően abba a szférába tartozik, amelyből a művészetének egésze fakad, s amelyik az olvasó előtt rejtve marad...

Már otthon, munka közben, beszélgetés az irodalmi emlékezetéről. Első tételünk leegyszerűsítő, csak elfeledett író van, aztán finomítunk ezen, a halott írók elfeledettek, az élők ismeretlenek. Persze, így ez sem igaz, inkább jól hangzónak tűnő általánosítás. Ki az ismert, egy társadalomban egy-egy művész ismertségének milyen kritériumai vannak, kérdezzük. A kérdésekre nem lehet pontos választ adni, kritériumok nem fogalmazhatók meg, valójában azt sem tudjuk, hogy milyen körben kell vizsgálnunk az ismertséget vagy az emlékezetben való jelenlétet. S az ismertségen-jelenlétben mi az, ami a műből fakad, s mi az, amit a közvetítő rendszer tesz hozzá az alkotó/mű ismertségéhez?

Magam az egész jelenségkört szétválasztanám magára a műre és a közvetítő rendszer működésére, ha nem jutna eszembe Zelei Miklós „performanca”. Az ismert(?) írórt olvasópózban ábrázoló, egy könyvkiadót reklámozó óriásplakát előtt állt egyetlen alsónadrágban, a képre pedig ezt írta: „Én is szeretnék olvasni. / Én is szeretnék látszani. / Én is szeretnék vanni.”

Miklós 2021 októberének végén halt meg. Keveset beszélünk róla. Tudom, ennek az írásomnak minden mondatát meg tudnám beszélni vele.

Az emlékezet és az ismertség kapcsán szinte minden fogalom meghatározatlannak tűnik. Ismertté teszi-e Verdi zenéjét egy reklámban szerepeltetett apró részlete, hogy Kundera *Halhatatlanság* című regényének példájával éljek. Ismertté teszi-e Vaszary János festészetét az, hogy egyik képe, új a példa, borosüveg címkéjére került? A nyolcvanas években számtalanszor találkoztam azzal, hogy Nagy Lászlót és Németh Lászlót összekeverték, gondolom, a közös keresztnév kapcsán, s hogy írók voltak mindketten. A szélsőséges példák mégis utalnak valamire, mégpedig arra, hogy a társadalomban valamiképpen az említett nevek, művek valamiképpen mégiscsak jelen voltak és lehetnek, s ha a példákat az egymásra következő koncentrikus körök legnagyobbikára helyezzük, akkor elképzelhető, hogy a valódi ismertség jeleihez közeledve újabb koncentrikus köröket rajzolhatunk. Márpedig ismertség, azt kell mondanom, akár kereskedelmi eszközökkel kialakított ismertség nélkül a szerzők és a művek nem tudnak bekerülni abba a térbe, amelyikben a róluk való gondolkodás megtörténhet.

Emlékezet? Az emlékezetet az utókor időmetszetei a maguk működési mechanizmusai szerint alakítják ki. Nagy egyéniségek művei megőrződhetnek az emlékezetben, az a világ azonban, amelyikben ezek a művek megszülettek, és léteztek

a maguk utalásaival, rekonstruálhatatlanná válik, így egyre inkább a maguk elvontságában, valóban műként léteznek, a saját korukkal való kapcsolatuk eltűnik. Igaz, a mi korunknak a történetiségtől, s persze, a hagyományos kultúra- és művészetfelfogástól való elszakadása nem is igényli egy-egy korszak, s a hozzájuk kapcsolódó művek mélyebb megismerését. A „művészeti termelés” soha nem látott méretűvé növekedett, így már a jelen idejű áttekintések is kényszerű redukálások révén készíthetők el. Feltehetően így volt ez a korábbi időszakokban is, a tömegesség eluralkodása azonban ezt egyre nyilvánvalóbbá tette.

A kórházban a pihenések, megnyugvások közepette ott volt a telefon nyomkodása, a szokott oldalak olvasása, egy-egy kör elvitt félórát, teljesen lényegtelen dolgokhoz kapcsoltam magamat, azoknak mentem utána, aztán azonnal el is felejtettem mindent. Abban a kábult állapotban ez nem is történhetett másképpen. Aztán vártam. Vártam Ágit, a rövid beszélgetés, ehhez volt erőm, mindig továbblékott egy kicsit a napban. Éjszakára altatót kértem, azzal aludtam hajnali háromig-négyig, s akkor megint jött a félkába ébrenlét a rossz gondolatokkal.

Amit átéltem, pár nap alatt éltem át. Pár nap, a gyógyulás reményében, orvosok és nővérek felügyelete alatt, aztán a napokhoz hetek kapcsolódtak, már otthon, és munkával. Az első napokban megtapasztalt üresség után nem tudtam, merre indulhatok el innét, csak azt tudtam, hogy ezt az ürességet le kell majd győzőm. Teljességgel bezárult világban éltem, pár biztos ponthoz kötöttem magam, csak azokra figyeltem.

Nem tudtam, hogy ebből a helyzetből találok-e magamnak kiutat...

Bármikor bárhova hosszabb időre mentem, könyveket vittem magammal. A hosszabb utakra is, diákkoromban. Akkor otthontól az egyetemi éveim városáig vonattal hat-nyolc óra volt az út, volt idő az olvasásra. A kórházban két könyv volt velem, Helene Uri *Szavak a múltból* című regénye és Visky András *Kitelepítés* című könyve. Helene Uri könyvét már többször olvastam, a norvég író – többszöri áttétellel – saját családja történetének egyik említetlenül hagyott szála, dédapjának száma (lapp) származása kapcsán jut el a fővárostól messze északra élő lappokhoz, s írja le az ottani világot. A lappok története iránt, történeti és néprajzi vonatkozásban is, ez a könyv tett kíváncsivá. Elhallgatott történelem, elhallgatott családtörténet, mintha az elmúlt évtizedek magyar irodalmához tartozó könyvet olvasnék, ha előveszem, s mindig megjegyzem, úgy tűnik, a jelen mostanra elsimított felülete alatt mindenhol iszonyatos feszültségek rejtőznek. Ezt a könyvet a kórházi napok alatt sikerült újra elolvasnom, ismert szöveg volt, a szerzői én megkettőződésének követése pedig újra komoly feladatot adott. Kötnöm kellett magamat a szöveghez, de megküzdöttem vele. Oldalról oldalra, lassan haladtam az olvasással, tudtam, vissza kell jönnöm a magam világába. Azóta olvastam Petra

Rautiainen *Hamuba rajzolt föld* című regényét, a regény egy második világháború alatti, német vezetés alatt álló lappföldi fogolytáborral foglalkozik. Hideg, kegyetlenség, kivégzések – s közben mérések, kísérletek az alacsonyabb fajúaknak tartott számikról. A rádióban egy norvég dokumentumfilmről hallgattam beszélgetést, a filmet nyilván nevezhetnénk tényfeltárónak is, az Észak-Norvégiában elkövetett és elhallgatott szexuális abúzusokkal foglalkozik. Elhallgatták ezeket a történeteket, mert számik voltak a szenvedő alanyaik...

Visky András könyvét, Helene Uri könyvével szemben, ott a kórházban nem tudtam elolvasni, már az első oldalak után éreztem, hogy ott és akkor ez nem megy. Pár héttel azt követően, hogy hazajöttem a kórházból, láttam az apró ceruza jelzéseimet a könyv lapjain, nyilván abban bíztam, hogy a megjelölt részek segítenek majd a szöveg követésében. Észrevettem azt is, hogy jelöléseim, amíg egyáltalán folytatódtak, mindig valamiféle adatról, névről tűntek fel, ami önmagában is jelzi, hogy a könyvtől tényeket vártam, elvárásaim szerint, leegyszerűsítve a „román Gulág” világát tényekkel, adatokkal való leírását. A tényekbe, még ha kemények lettek volna is, ott, a kórházban bele tudtam volna kapaszkodni... Hazatérésem, s a zártságom feloldadása után úgy tettem, ahogy az egyedül lehetséges módon tettem, regényként olvastam a könyvet, s ahogy mondani szokták, alig tudtam letenni...

Az olvasás során megértettem, hogy a kórházban, az ottani állapotomban, ami természetesen szükségszerű és elkerülhetetlen volt, nem beszélve arról, hogy a gyógyulásomhoz vezetett, a szöveg szabadságával nem tudtam mit kezdeni. A magam zárt világából nem tudtam átlépni a szöveg szabad világába... Szabaddá ezt a könyvet nem a témája teszi, mondom, hanem az, ahogy Visky András hozzányúl saját családjá történetéhez, s ahogy a szöveget formálja. A retteneten túl, másképpen nem lehet megnevezni azt, hogy édesapját huszonekét év börtönre ítélték, édesanyja pedig hét gyermekükkel, köztük a két éves Andrással és a dadával munkatáborba került, s ahogy a szerző írja, négy évet, két hónapot és tizennyolc napot töltöttek különböző helyeken, szóval a szerző túllépve a retteneten, szabaddá tudta tenni magát az átélt történésekkel, a családi kötöttségekkel, s a szövegformálás hasonló témák kapcsán megmutatkozó sémáival szemben. „Felstilizálta” a szöveget, s tudta ott tartani végig, közben az improvizáció örömét is jelző ritka nyelvi gazdagsággal bíró szöveget hozott létre úgy, hogy annak belső egységét, koherenciáját külön utalásrendszerrel is megteremtette. A könyvből hosszú mondatokat, szakaszokat – ezekből épül fel a könyv – kellene ide másolnom, jelezve a magam olvasói élményeit, felismeréseit. S közben azt is jeleznem kellene, hogy néha mégiscsak meg-megálltam olvasás közben, megdöbbenve az olvasottakon. Most csak pár mondatot idézek a könyvből. Egy szakasz: „az apa szóról a börtön jut eszembe, a börtönt jól el tudom képzelni, pedig sem a saját apámat, sem a börtönt nem láttam soha, magam előtt látom mégis, lehet,

hogy egyszerűen csak azért, mert ezzel a tudással születünk és a börtön eleve bennünk van, mindenkiben”. S még egy, éreznünk kell a két részlet összetartozását: „szabadok vagyunk, erre nem készültünk, mert mindig is szabadok voltunk valahogy, ha minden mást is, hát ezt nem tudták elvenni tőlünk, Apánk még persze börtönben, ő ott szabad valahol, nem tudjuk, hol, előfordulhat, hogy az ország szívében van ő is egy nagy fekete, vagy inkább szürke, még pontosabban világosfekete épületben, sok kicsi, rácsos ablakkal, ki tudja, könnyen lehet, hogy még Apánk sem tudja, hol van éppen, hanem csak annyit, amennyit mi is tudunk róla, hogy nem tudjuk és nem tudja”.

Otthon, volt már erre példa, olvasógyakorlatokat végeztem. Dosztojevszkijt kezdtem olvasni, mint legtöbbször, ha valamiben elakadok. Most *A félkegyelműt* és a *Feljegyzések az egérlyukból* című szöveget vettem elő, ennek műfaji megjelölésére nem teszek kísérletet. Olvastam, ha tudtam, félretettem minden úgymond előzetes ismeretet, arra voltam kíváncsi, mit tudok kezdeni magukkal a szövegekkel, másképpen: az olvasással. A választás persze engem is meglepett, ismét zárt világ a zárt világokkal szemben? De talán éppen ezért választottam Dosztojevszkijt... *A félkegyelmű* olvasása ment nehezebben, a társasági viszonyok követése próbára tett, viszont a nagyjelenetek monológjai lenyűgöztek. *A Feljegyzések...* magával ragadott, az írás, ezen most nem a szöveget értem, hanem magát az írást, mint tevékenységet, szóval az írás szenvedélyessége belerántott a szövegbe. S persze, most a teóriát félretéve mondom, maga a többszólamúság, az, ahogy mondjuk az egérlyuk lakója az emberiséggel való összeölelkezésének vágyáról beszél. Egyetlen emberi kapcsolata az irodafőnöke, de, mondja, „...őhöz is csak akkor jártam, amikor olyan időszak következett be, s az ábrándjaim olyan boldogságig hevültek, hogy okvetlenül, azonnal össze kellett ölelkeznem az emberekkel, az egész emberiséggel; ehhez pedig az kellett, hogy legalább egy valóban létező ember kéznél legyen”. Aztán: „Anton Antonicshoz csak keddenként lehetett menni (az volt a fogadónapja), következésképpen mindig a keddhez kellett igazítanom azt a szükségletemet is, hogy összeölelkezzek az egész emberiséggel.” A találkozás után pedig, amikor a hosszas társasági beszélgetésben nem tudott részt venni, megjegyzi: „hazafelé menet egy időre félretettem azt a vágyamat, hogy összeölelkezzek az egész emberiséggel”. (Makai Imre fordítása)

Hihetetlenül finom önirónia egyetlen világon belül, mondom, aztán azon kezdtem gondolkodni, hogy erre a részletre miért a bezárkózásomból való kilépés időszakában figyeltem fel. Csak ezt követően merült fel bennem az a kérdés, hogy ma egyáltalán beszélhetünk-e az emberiséggel való „összeölelkezésről”...

Önarckép (2021)

Ritmusok (2020)

A mélység szédülete (2023)

Elmélyülés (2004)

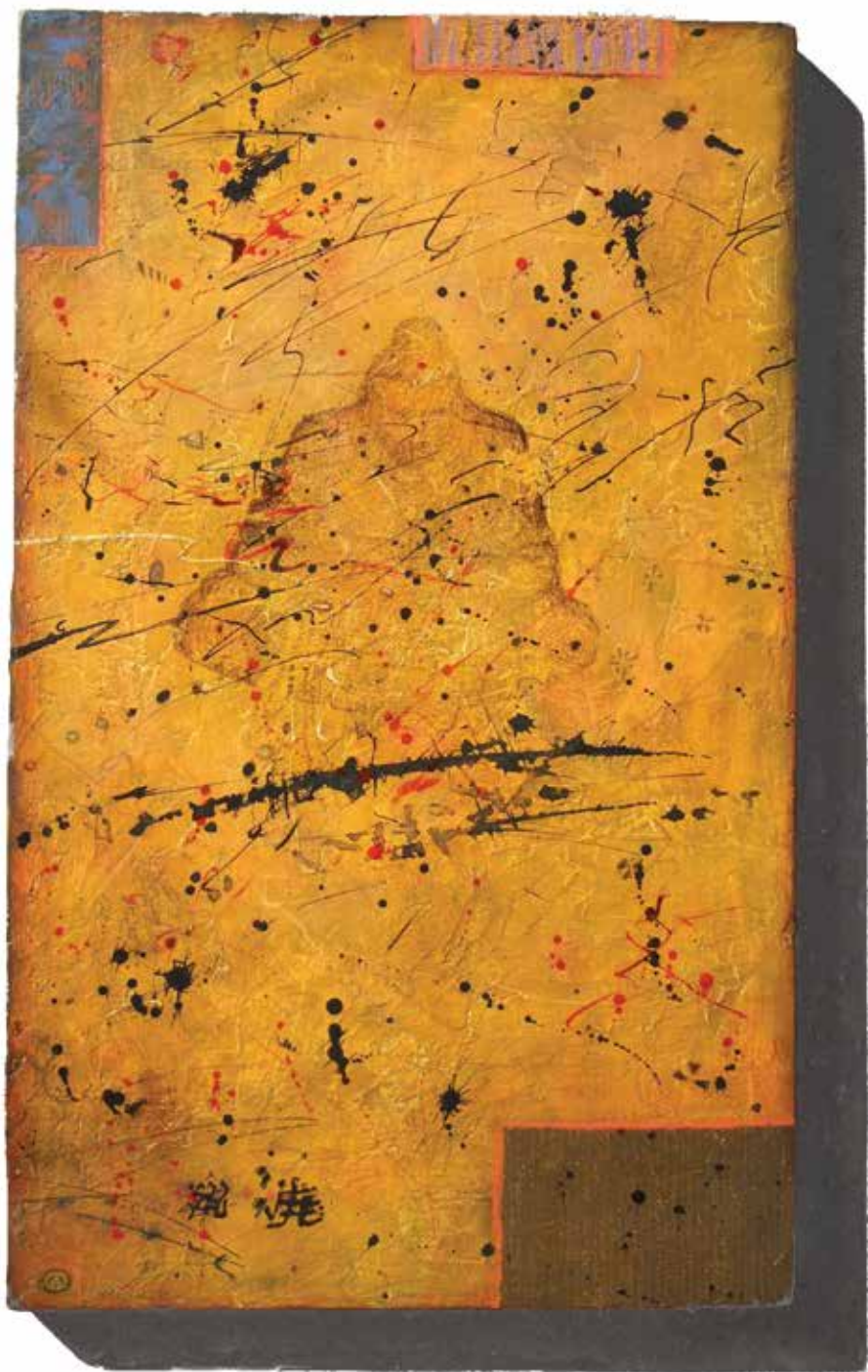
Mennyei kertek (2014)

Hajnali bálnavadászat (2021)

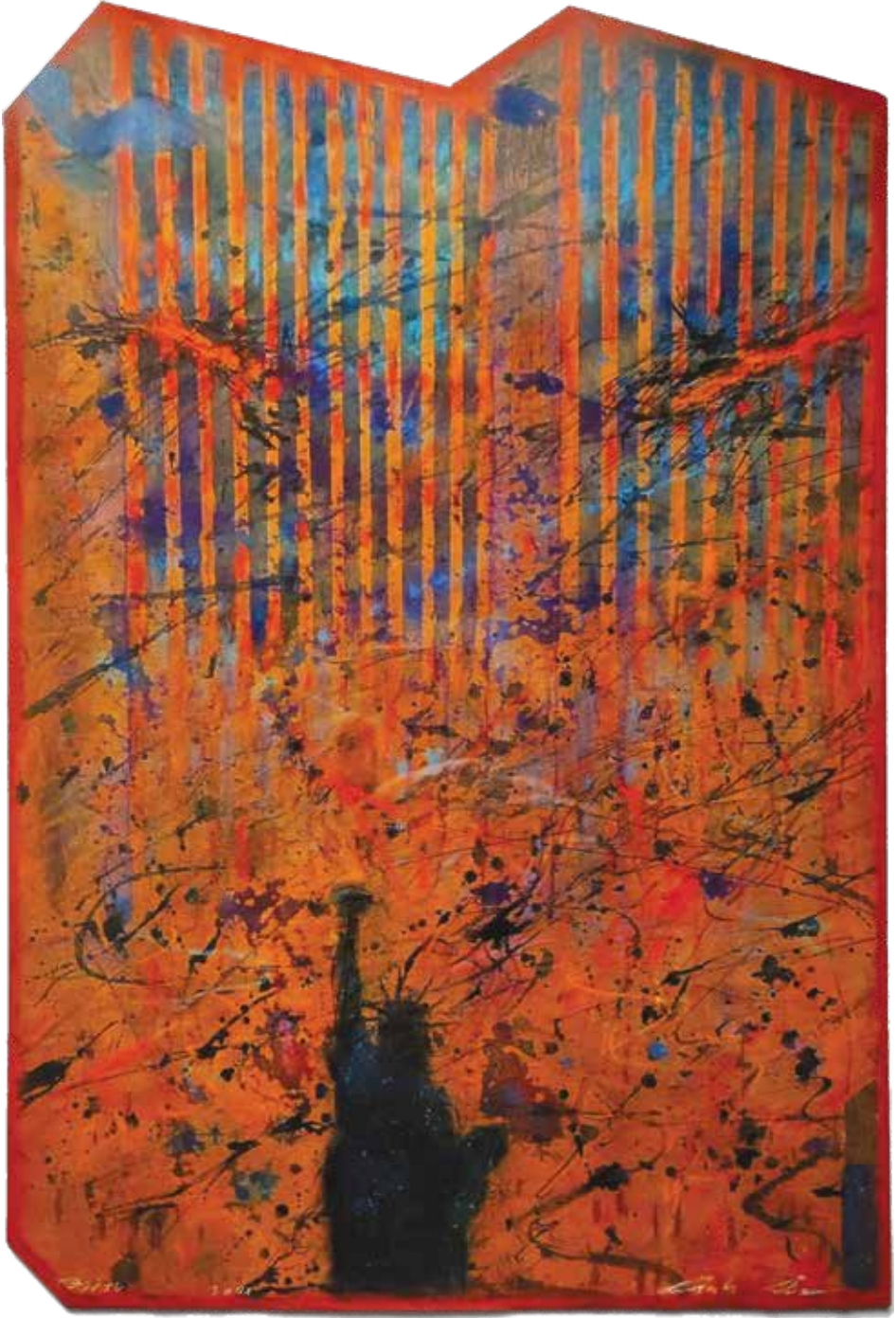
Alkony a Dunánál (2021)

Szamuráj (2017–2020)

WTC (2021)

Terror (2021)

Halászhajók (2021)

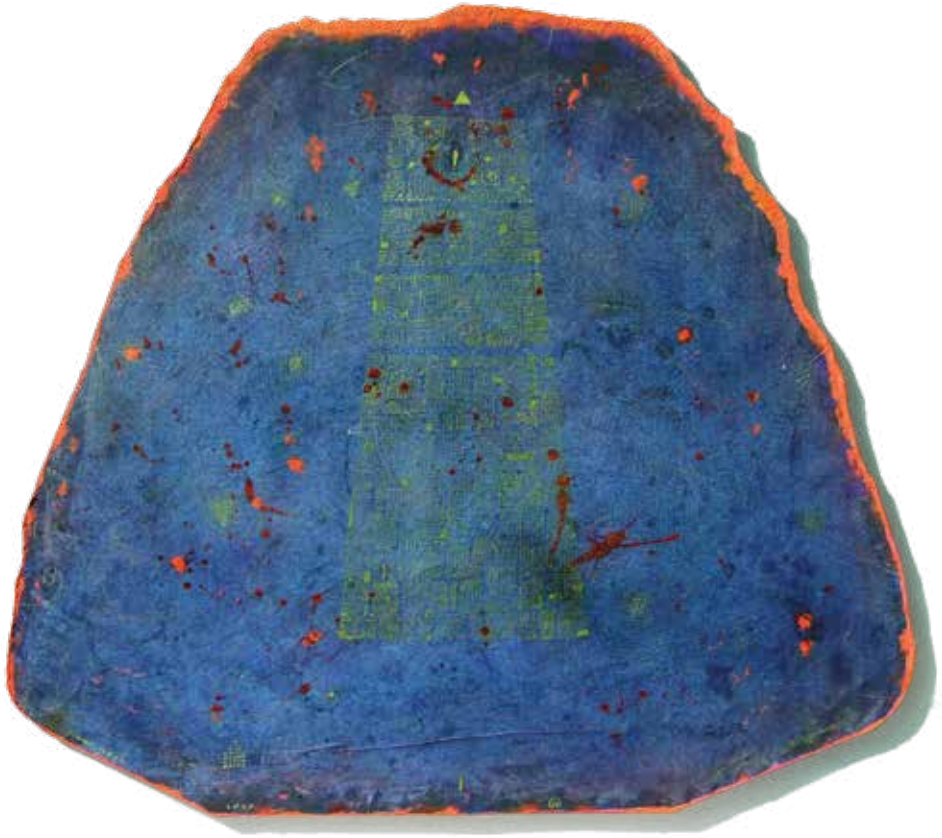
Reggeli fények (2021)

Elveszett gyermek (1997)

Teremtés (2014)

Sínai hegy (2020)

Babel tornya (2023)

Halott Krisztus (2009-2020)

Balanyi Károly

Látvány és misztérium

Gulyás Géza művei a maguk csendes, olykor meditatív eszközeivel arra figyelmeztetnek minket, hogy a világ többdimenziós, mint gondolnánk. Nyitott szemmel látom a külső valóságot, a változót, a pillanatnyit, a mulandót, csukott szemmel pedig egy belső valóság kevésbé ismert és nehezebben megfogalmazható tájait, az állandóság útjait keresgélem. Az egyik a látható formák, színek, a fények, árnyékok, és az anyag realizmusa, a másik az álmok, a fantázia, a lélek látható formákhoz nem köthető birodalma, de ne feledjük, valóság ez is. Ha ezt nem vesszük komolyan, soha nem fogjuk igazán érteni a minden nap látható külső valóságot sem. Géza kutatja a láthatatlant, a szóval el nem mondhatót, a lélek és a szellem valóságát, a biztos tudást, amiről nincs érzéki tapasztalás, mert természeténél fogva érzékfölötti, vagyis természetfölötti. Az alkotás ilyen módon tehát nem más, mint tanúságtétel e természetfölötti valóságról. Hamvas Béla írja: „*a babonás ember azért fél, mert a világot két részre osztja, valóságra és csodák birodalmára, mert nem tudja, hogy a világ, csoda és valóság egyszerre, vagyis misztérium*”. E két valóságtartomány ötvözetében, egyidejű jelenlétében láthatjuk, hogy itt mindig a belső látás az erősebb, a formák átírása, az anyag átszellemítése és a színek öntörvényű alkalmazása. Ezek a képek nem a szekularizált világ termékei, a rész mindig alárendelődik, fénnel átítatva keresi, és szolgálja a teljességet. A képeken összefonódik és emberközelí elménnyé fogalmazódik a földi és az égi valóság. Mintha nem is rajzolná, festené, hanem inkább előhívná a fényt és a fénnel írott formát. Minden felületnek története, belső építkezése van. Érdemes közléről is szemügyre venni a bennük rejlő mikrovilágokat, a horzsolt, karcolt sérüléseket! Miután végigsodáltuk a felületek hihetetlen érzékenységet, a rajzolatok tisztaságát, a színek csöndes, sugárzó fényességét, előbb-utóbb fel kell tennünk a kérdést, vajon hogyan születik a kép. Meggyőződésem, hogy Géza képei sugalmazott képek...

A korai ceruzarajzos korszak meditatív elmélyültségét és visszafogott, monokróm színvilágát mutatja a valós történetre rezonáló *Elveszett gyermek* című alkotás és a genezis titkát kutató, *Teremtés* kisméretű kompozíciója. Képei szimbolikus jelentéstartalmakat hordoznak, melyek a jó hírről, a reményről hoznak üzeneteket, de úgy vall a hitről, hogy közben a mélység titkait kutatja. *A mélység szédülete* című kép közuhataga, vákuumos hasadéka figyelmeztet minket azokra a mélységekre és szakadékokra, ahonnan az embernek fel kell tornászni magát a reményig. *A Babel tornyának* töredékes monumentalitása magában hordozza a teremtés rendje ellen lázadó ember bukását, és hasonló gondolatkört hordoz a *Hajnali bálnavadászat*

című kép fojtott drámaisága is. Műveinek mintegy védjegyét jelentő, „képen kívüli” jelek, ábrák a természet rendjébe durván beavatkozó, képességeivel gyakran visszaélő ember tevékenységére figyelmeztetnek.

Külön említést érdemel az *Elmélyülés* felülről szemlélt világa. A mű születése közel tíz évet ölel át (2004–2023) fokozatosan érlelt színvilággal. Távoli, mezőbe rendezett ősi jelek, szkafanderes úrutazóra emlékeztető forma gravitáción túli lebegése. Bár képein mindig a látomás az erősebb, azért kapunk segítséget, olyan felismerhető kapaszkodókat, motívumokat, amelyek elindítják, terelik gondolatainkat. Segítenek a tájékozódásban, segítenek abban, hogy a képek köré felépítsük saját világunkat. Együtt fedezhetjük fel a *Mennyei kertek* belső tájait és Pilinszky szavaival szemlélhetjük a Halott Krisztus képmását, mert: „*Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét*”.

Figyelmet érdemel az a tág szellemi horizont, amely a *Teremtésmítosztól az Aranykoron át a WTC* (World Trade Center) két jelképszerű tornyáig, a terror mindennapi jelenvalóságáig terjed, és arról győz meg minket, hogy a reményhez erős hit szükséges. Látható, hogy Gulyás Géza érzékeny szemmel és szellemmel figyeli a körülöttünk lévő, aggasztó jeleket mutató világ eseményeit. *Metaverzum* című 2022-es munkáján a korábban már említett *Elmélyülés* fő motívuma aggasztó módon új tartalomra vált. A cím jelentése egy 3D univerzum, egy virtuális valóság hátborzongató jövőképét vetíti elénk. Egy univerzális világhatalom, melyben a tudomány veszi át a vallás szerepét, és beszippantja az identitásától megfosztott, kiszolgáltatott embert. Felsejlik Madách Falansztere és Lucifer jóslata a teremtés titkáról: *Az ember ezt ha egykor ellesi, vegykonyhájában szintén megteszi. ... Kotyvaszt, s magát Istennek képzeli*.

Ha a képi eszköztár változásaira is figyelünk, láthatjuk, hogy a korai rajzok visszafogott színvilága után újabban erőteljes színrobbanások rázzák meg a képeket. A *Terror*, a *Kánikula* vagy a *Belső kert* tanúskodik erről a leküzdhetetlen belső igényről, és láthatóan erőteljesebbé váltak a gesztusszerű elemek is. Az utóbbi idők képeinek kissé zaklatottabb kalligrafikus jelei hitelesen hordozzák az alkotó élethelyzetét, a szabadúszás megpróbáltatásait, a mély vízbe dobott magányos ember küzdelmeit, és az istenkereső művész reménységét, hogy ez egy megváltott világ. Képei nem ismerik a gravitációt, a formák felemelkednek, házak, emberek, angyalok együtt lebegnek, felhők útjára lépnek. Van ennek az életműnek egy folyton lüktető, dinamikus építkezése. A zaklatott képépítés olykor elcsendesedik, és szerethető módon fordul a teremtett világ szépségei felé. A Hartai Alkotótábor jó terep egy szemlélődő művész számára: „*Szeretem a köveket, leveleket a mulandóság és maradandóság fénytöréseit. Szeretem a felületeket, mert minden faktúrájának élettörténete van. Hajszáltrepedések a márványpadlón, egy emberi tenyéren – a lélek ösvényein.*”

A *Dunai aniz* kevésbé drámai, inkább játékos feljegyzés a hartai Dunáról, a folyóparti lépcsőről, az alkotótábornak helyet adó magtárról, az elhaladó uszályokról. A dunai képek egyszerre idézik a látványélmény sugárzó, vibráló fényességét, és azt a belső nyugtalanságot, amely néha csendesebben, máskor markánsabban átjárja valamennyi alkotását. Az *Őszi táj* a lélek elcsendesülése, a *Metaverzum* nyomasztó rémülete már csak rossz álom – egyelőre...

„Fogalmazza magában a szétesés grammatikáját”

(*Technika és poétika – számmisztika és szótörés, életézés és világkép Az idő sakktáblája című Zalán Tibor-versciklusban és annak formai előzményeiben*)

1.

A recepció annak tudatában vizsgálja Zalán Tibor legutóbbi költeményeit, hogy sosem telt még el kilenc esztendő szerzőnk két versgyűjteményének megjelentetése között, csupán a *Holdfénytől megvakult kutya* és *A lovak reggelije* viszonylatában.¹ Az időszak folyóirati publikációi azonban nem mutatnak visszafogottabb lírikusi aktivitást annak ellenére sem, hogy Zalán egyéb műnemekben is nagy fokú aktivitással volt jelen. Az alig egy évtized kiadói készsége, figyelemirányulása ezzel együtt azt sejteti, hogy a jelentős mértékben gyarapodó életművön belül van egyfajta törekvés mindinkább „felzárkóztatni”, prezentációs arányait tekintve is hozzáférhetőbbé tenni költőnk szépprózai, drámaírói és publicisztikai munkásságát.

Maga a szerző többféle, mégis egylényegű reflexiókban utal rá, hogy a kiválás motivációja elsődlegesen azért mégiscsak rajta múltott. Ezek közül a legprózaibb hivatkozás a „kihagyás” tervezetlenségének tudatosságba fordulására utal: „A legutóbbi, 2013-as verseskötetem és a mostani gyűjtemény megjelenése között eltelt időben szám szerint 19 különféle könyvem jelent meg. Ez évi két kiadványt jelent, amin magam is meglepődtem. Egyszerűen nem fért bele a kiadandó kéziratok sorába egy verseskötet is. Tűnődöm, ezt a most nagyon soknak feltűnő verset három különböző kötetben is kiadhattam volna.”² A másik indoklás az időszak természetnek egybeérlelése, illetve ciklikus rendezése felől közelít: „Összeérlelődött, ami szétszórtan, de már megvolt, akár tetszik, akár nem, eljött a számadás ideje, amikor az emberben elhatározássá válik, hogy még maga takarítsa be a termést, raktározza és szortírozza, ne mások döntsenek az élete minőségéről és értelméről – utóbb. Ennek a tíz évnek az első felét a szétszórt, egymástól formában

¹ A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy 2013 és 2021 között egy nagyobb részt régebbi opusokat tartalmazó haikugyűjtemény (és néhány haiku, Napkút, 2015) mellett napvilágot látott az életmű legnépszerűbb, 1986-os kötetének negyvenlét újrakiadása (*Zalán Tibor és néhány akvarell*, Gondolat Kiadói Kör, 2014), valamint a korábbi lírikusi pálya egészét szemlélő reprezentatív válogatás (*Zalán Tibor legszebb versei*, AB ART, 2016) is. Ha azonban csak az utóbb említett megjelenés évehez viszonyítjuk az új verseskötet dátumát, önmagában is példa nélküli pauzáról beszélhetünk a zaláni versvonalat vonatkozásában.

² V. N.: A csabai *Zalán Tibor a lovak reggelijét kínálja olvasóinak új kötetében* – <https://www.beol.hu/helyi-kozelet/2021/12/a-csabai-zalan-tibor-a-lovak-reggelijet-kinalja-olvasoinak-uj-koteteben-2>

és tematikájukban eltérő művek jellemzik, míg a megjelenéshez közelebb eső esztendőik komoly formai fegyelmet mutatnak fel.³ A készlet rendezettségének azonban van egy olyan tényezője is, amely ugyan legfőképpen *A lovak reggelije* záróciklusának, *Az idő sakktablájának* szöveganyagához kötődik, de alapvetően az egész időszak tartamában fellelt (sőt annál korábbról is felismerhető) magánmitológiai elem határozza meg: „A másik ok, amiért ennyi ideig várt a versek megjelentetésével, az a számmisztika volt. A kötet verseinek jelentős része ugyanis 9 versszakból áll, a versszakok 9 darab 9 szótagos sorokból állnak.”⁴

Kevésel a kötet megjelenése előtt vesztette el Zalán az egyik legjobb barátját, Jankovics József irodalomtörténészt (neki ajánlotta egyébként a címadó-kötet-záró költeményt), akitől korábban inspiráló gondolatokat hallott a Balassi Bálint lírájában fellelhető számmisztikáról, s aktuálisan ez is közrejátszott abban, hogy fő kompozíciós elemként a „tökéletes szám” formaképző hatóerejéhez rendelődjék a vezérelv: „Jankovics [...] azt mondta: a 27 a tökéletes szám. Balassi háromsoros strófaiból kiindulva: háromszor háromszor három. Az utóbbi időben engem a 9 érdekelt.”⁵ Így aztán az utolsó ciklus darabjait tekintve „Minden a kilenc (háromszor három) vonzaskörében készült, s [...] kilenceszer kilenc az nyolcvanegy, nyolc meg egy az kilenc, tehát még szorzatában is a kilencre mutat rá az összegzés [...] ez egyfajta fölismert – de nem megmagyarázott – mágia volt nálam.”⁶

A 9-es szám tökéletessége persze nem a matematika terminológiája szerint értendő,⁷ de az utóbb idézett hivatkozáshoz érdekes kiegészítés lehet néhány újabb, az aktuális számokhoz tartozó virtuális művelet figyelembevételével. Ugyanis nemcsak a ciklus verseinek strófa- és sormennyisége ad ki ominózus szorathoz úgynevezett „sors-számot”, hanem újabb tényezőként a sorok konstans 9-es szótagszámához rendelhető szorzatok is ($9 \times 9 \times 9 = 729$ – a számjegyek összege 18, utóbbiaké szintén 9; 51 vers esetenként 729 szótagnyi terjedelemmel – 37179 szótag, számjegyösszegük 27, utóbbié megint csak 9; néhány meghosszab-

3 Ld.: Szabados Éva: „Azt kell leírnom, amit elkerülnöm lehetetlen” – <https://www.gyorisalon.hu/news/16599/102/>

4 Ld.: Udvardi Kiara: „NEM JELENT SEMMIT, DE BAROMI JÓ!” – <https://tempevolgy.hu/online/szeljegyzetek/udvardi-kiara-nem-jelent-semmit-de-baromi-jo>

5 Ld.: Seres Gerda: *Szaggatott, széttrancsírozott világ* – Zalán Tibor verse – i <https://kultura.hu/szaggatott-szettrancsirozott-vilag-zalan-tibor-versei/>; a „háromszor háromszor három” logikája a zaláni hivatkozásban így még nem válik magától értetődővé, ezért megerősítésként leginkább arra érdemes utalni, hogy például a legismertebb, védjegyszerűen Balassi-strófában megkomponált Egy katonának (A végek dicsérete) sorai 3-3 ritimikai ütemre tagolódnak, versszakai háromsorosak, maga a szöveg pedig 9 strófából áll.

6 Ld. a 3. sz. jegyzetet.

7 A számelméletben tökéletes számnak nevezzük azokat a természetes számokat, amelyek megegyeznek az önmaguknál kisebb osztóiik összegével. A legkisebb tökéletes szám a 6, amelynek önmagánál kisebb osztói az 1, a 2 és a 3, ezek összege pedig $1 + 2 + 3 = 6$.

bított – 10, 11 vagy 12 versszakos – ciklusvégi textus⁸ „tökéletes száma” egyaránt 9, vö.: $9 \times 9 \times 10 / 810 / 9$, valamint $9 \times 9 \times 11 / 891 / 9$, továbbá $9 \times 9 \times 12 / 972 / 9$). A numerológiai logika szerint egyébként Zalán születési adatait is érdemes bevonni a teljesség kedvéért a misztikus egybejátszások vizsgálatába: 1954827 számjegyösszege 36, utóbbié pedig ismét a 9-es kalkulushoz vezet el.

2.

A Jankovics–Balassi-féle inspiráció tulajdonképpen újraéledt, illetve új árnyalattal gazdagodott *Az idő sakktablója* versciklusában. Mielőtt ennek részletei kerülnének fókuszba, érdemes kitekintenünk a korábbi versekben tetten érhető számmisztikai vonatkozásokra, a „tökéletes számok” konstrukciós befolyására.

Az egyidejű recepció közvetlen ráutalásainak, mélyebb elemzéseinek, valamint a szerzői utalásoknak a hiánya miatt most pusztán a tényszerűség jellegével is felvetésre érdemes például, hogy a számmotivikához kötődés kompozíciós befolyása, rendezőelve már az *akvarellek* első közlésekor (ld. az 1. sz. jegyzetben) szerephez jut: a krisztusi korba ért költőnek ez a köteté éppen 33 szövegtételt foglal magába. Kötetszinten az eleve a 3-as szigorú hagyományához kötődő haikuk első műfajtisztja gyűjteménye⁹ három makrociklusra tagolódván középső részében háromszor harminchárom opust vonultat fel, a teljes versmennyiség (234) numerológiai számösszege 9, a sorokban mért összterjedelem pedig szintén a 9-re mutató 702. A második önálló haikukötet (ld. szintén az 1. sz. jegyzetben) korpuszának 657 sora, annak összegszáma ugyanúgy a tökéletes 9-eshez érkezik meg.

Az egyes versköteteken belüli ciklusszerkezet-alakításban hasonlóképpen gyakran szerephez jutott a 3-as szám, illetve annak többesei. A *30 haiku*,¹⁰ illetve sormennyisége (a tökéletes 9-re egyszerűsödő 90) akár a véletlen műve is lehetne, a *Szétgondolt jelen*¹¹ 27 kompozíciója azonban nemcsak magában emlékeztet a mitikus Balassi-féle kalkulusra, hanem azáltal is, hogy valamennyi szöveg 27 soros, így a teljes textúra 729 sora a többször szemléltetett numerológiai logika szerint többszörösen is hivatkozhatóvá avatja a tökéletes 9-est. A kisebb hatókörű sorozatkompozíciók zaláni világában a 7-es szám strukturális misz-

8 Vö.: *Repülés Kínába, Versek a felhőben, A büntudat leverése; Létezésében hajtogatja szét; A legnehezebb, Sem számnyuhogásban.*

9 Ld. Váz, Napkút Kiadó, 2008.

10 Ld. a *Lassú halált játszik* című kötetben, Ister Kiadó, 2000.

11 Ld. az *aversion* című kötetben, M-Szívárvány Kiadó, 1995.

tikája is érzékelhető,¹² nyilván más motiváció eredményeként, ennek elemző vizsgálata azonban már a szükségesnél tágabbra nyitná egyelőre az elemzés horizontját.

Két jelentősebb költemény esetében formai reminiscencia jellegével vetődik fel a mitikus 3-as érvényesülése: a *Terc*¹³ vonatkozásában a dantei tercínát „honosítja”, az 54 (!) sornyi *Júlia, szép asszony*¹⁴ kapcsán pedig a Balassi-megidézés egyik hitelesítő elemévé válik.

A 2021-es kötetben *Az idő sakktáblája* ciklus olyan formavilágot működtet, amelyben tehát minden verssor 9 szótagos, minden strófa 9 sorból áll, valamint az 51 versből negyvenet egyaránt 9-9 versszak alkot – alapvetően egyébként a „szabványt” felülíró textusok is tartják magukat az önkéntes regulához a szótagszámolás és a strófában mért terjedelem vonatkozásában. A szerző nyilatkozatai rámutatnak, hogy a Jankovics-féle inspiráció jóval korábbi eredetű, s hogy a ciklusszervezés koncepciója kiadásközei időszakban vált véglegessé. A Balassi-kilences efféle verscsoportformázó koherenciatörekvése ugyanakkor – a *Szétgondolt jelentől* immár függetlenül – akár két évtizeddel korábbról belejátszhatott a *sakktábla*-versek teljes korpuszára egységesített szövegszervezési metodika kialakításába.

Habár nem került be a vizsgált ciklusba, a 9×9×9-e forma legkorábbról ismerhető megjelenése a *napomlás* című vers első publikációjához¹⁵ kötődik, melyben a belső struktúra a jelzett tartalmi-motivikus (napszakok szerinti) tagolás logikáját követve még 3 egyenlő terjedelmű szövegrészre is tagolódik. A vers szerepel *A szürrealista balkon* című kötet *rekonstrukciós kísérletek* ciklusában is, ahol négy másik olyan vers van a szomszédságában, amelyek a sor- és strófaképzés kapcsán egyaránt a 9-es számmisztikához kötődnek, terjedelmük azonban változó.¹⁶ Fontos közös jegyük emellett, hogy újabb „kötelmi” tényezőként jambikus időmértékre szabja a verssorait Zalán, viszont az interpunkció és a nagybetűk mellőzésével a nyelvhasználat kontextuális és szintaktikai vegyértékeit szabadabbá teszi.

Az említett verscsoportból a *sakktábla*-ciklus az egyik leghosszabb tételeként veszi át a *sem szárnyshogásban* című opust, amely így az egyetlen nagybetűmellőző lesz a másik 50-nel szemben, s abban is különbözik még tőlük, hogy a szótagszá-

12 Ld. pl.: *iiiiii szabálytalan szonett* (OPUS N3; KOGA, Magvető, 1984), *Fehér-fekete zsoldár* (Kívül, Jelenkor, 1993), *Kopszohiladészi elégiák* (Fénykorlátozás, Ecotrend, 1996), az utolsó néhány borús üzenet (*Szállás rossz ágyon*, Tiszatáj, 2005), Tóth Árpád-átiratok (*Zalán Tibor legszebb versei*, AB ART, 2016).

13 In: *A szürrealista balkon*, Kortárs Kiadó, 2004, 91–95.

14 In: *Szállás rossz ágyon*, 28–29.

15 Ld.: *Élet és Irodalom*, 1999/39, 12.

16 Ld. ott, 74–85.: *köszönem* (6 versszak), *éjszakai telefon* (10 vsz.), *avarba ejtett fénykép* (9 vsz.), *sem szárnyshogásban* (12 vsz.).

moló sorvégi szóalaktörések minden esetben megfelelnek a szótagolás helyesírási elvárásainak.

A *szürrealista balkon*ban szerepel még más olyan vers is, amelynek számmisztikai érintettsége indokolttá teszi említését a tárgyalt tematikában. A *képforgatás* André Kertész című vers pedig amiatt különleges, hogy benne a 9×9-es strófaképzés a szövegegész szintjén 4-4 versszaknyi tükörtechnikára, a szórendiség – variált – megfordítására épül, amely egyébként szinte Zalán pályakezdésétől jelenlévő szövegszervező metódus, s ennek aktuális jelenlétét költőnk ún. felező szonettjei mint friss publikációk is felmutatják, illetve szerepel néhány ilyen tükörtechnikás kompozíció *A lovak reggelije* második ciklusában is.¹⁷

3.

A 9-es számmisztikára épülő formaelőzmény-versekben nagyrészt az enjambement-ok „szokványos” előfordulásával találkozunk, vagyis ezekben a szerző még a szóalakovég-sorvég (-versszakvég) természetes együttállásával, egybevágásával alakította a kompozíciót. Talán türelmesebb, precízebb volt e szövegekkel (a jambikus kiformázás is ezt támasztja alá), mint a *sakktábla*-versek sorozata esetén, ahol pedig koncepció szerint működni hagyta, vagy inkább működésbe hozta az avantgárd gesztusként pályakezdésénél már jelenlévő szóalaktörés nyelvi-poétikai lehetőségeit.

Az új kötetbe nem került be – talán azért sem, mert sorvégi szótagszerű vagy ad hoc szóalak-darabolást nem tartalmaz – a *Rádiós el* című opus,¹⁸ amelynek ajánlása azonban olyan kulcsszót állít a fókuszba, a „dadogást”, mely rámutat, hogy az enjambement hatványozódó jelenléte a befogadás terén több kihívást, más olvasás- és értelmezésmódot kíván meg, s ez egyfajta akadozást, nehezebb kimondhatóságot-kiolvashatóságot, illetve rekonstrukciót is szorgalmazó töredékesség-rehabilitációt indukál. Ebben a textusban egyébként másik két hatóeszköz is utógondozás-provokáló: az interpunkció hiánya és a nagybetűk öntörvényűen rapszodikus használata a szintaktikai lebegtetésből adódóan vár komplexebb, szabadsága mellett is koncentráltabb közelítést az olvasótól.

Jelentős arányban, a sorok több mint negyedénél szerepel viszont – már csak a címbeli projekcióból következően is – a kötetből szintén kimaradt *Fragmentumok a hátsó udvarból*¹⁹ sorvégein a szóbelsőre hagyott törés. Ebben a kompozícióban jelö-

17 Ld. ott: *Abony – Anyám tükörben, Áthajlás az őszbe, Hiányzó elemek, Szomorkás alkalmi tükör-sonett, Barbár szonett-tükör*

18 Ld.: *A szürrealista balkon*, 28.

19 Ld.: első közlését – Alföld, 2011/8.; kötetben: *Holdfényről megvakult kutya*, 110–112.

letlen minden soráthajlásnál az elválasztás, de a szóelemek itt a szótagolás helyesírási szabályainak megfelelően hasadnak le egymásról. Így jár el a költő a vizsgált ciklus legterjedelmesebb, korábról adoptált szövegében, a *sem szárnysuhogásban*²⁰ esetén is, igaz, ott az arányok inkább a szótagtörés nélküli soráthajlások dominanciájára épülnek (14 szótört sorvég a 96-ból). A vers egyébként – mint az korábban itt már szóba került – egyke példa a ciklusban arra, hogy a szótörés manipulált változatai közül egy sem fordul benne elő.

A szóalak-manipulációra való utalással elérkeztünk ahhoz a vizsgálati szemponthoz, amely az 51 vers legegységibb nyelvi-poétikai sajátosságát, illetve annak lehetséges motivációit igyekszik feltérképezni.

Az enjambement általános bevaltságához képest a strófavégek szöveggépíleg sorkihagyásos, tört átvezetése már szokatlanabb hatástöbbletű megoldás, de Zalán ezeken is túllép, illetve ezeket is fokozza kezdetben furcsállt, aztán a gyakoriság révén partnerré avató szóalak-darabolással. A kritika sem véletlenül tulajdonít ennek nagy jelentőséget: „a harmadik ciklusnak (*Az idő sakktáblája*) legfontosabb poétikai sajátossága a tördelés [...] mert nem a mondat vége, hanem a szóvég kerül át új sorba, vagy akár új versszakba. Itt nem sortörés, hanem radikális szótörés, szósztérvágás történik, hiszen a szerző [...] a szavakat nem elválasztja, hanem jelöletlenül eltöri, és a csonka szöveget átkényszeríti, áthajlítja az új sorba.”²¹ Simon Ferenc technikai leírása annyi pontosítást kíván még, hogy a „szósztérvágás” többféle módszerrel válik a textúra alkotó (!) elemévé, hiszen kiemeli a szavakat megszokott jelentéstani, grammatikai erőterükből, felszabadítva addigi állandósult – kiüresedett – használatmódjukból. Ugyanakkor persze logikusnak tűnik „egyszerűen” hivatkozni a Zalántól – Adytól megidézhető allúzióra, szemléleti alaptételre is: „Darab / okban a lét Minden egész el / szökött És szökésben van ő is”²²

Ha a sorvégen szabályos szótagolással – bár írásjel nélkül is – törik meg a nyelvi szövedék, talán többségében a véletlen műve lesz, hogy ez a fajta szegmentálás kreatív eredménnyel jár-e, hogy elér-e asszociatív, jelentéstöbblet-indukáló hatást. A pályakezdés generációs érvényű újavangárd kísérletezőkedve, destruktív poétikája Zalán-szövegekben felvillantott inspiratív, az ötletszerű játékosságon vagy a mechanikus kitétségen túlmutató megoldásokat eredményez. Az első kötet első képverse – részben a lapfelületi helyszűke miatt – eleve kettőtöri a vizuális alakzatú szöveggépet, s annak első részében a szimmetrikus *forma érdekében numerikus következetesség* alapján alkalmaz törést a sorok felénél:

20 Ld.: első közlését – Alföld, 2003/12.; kötetben: *A szürrealista balkon*, 82-85., az új kötetben: 305-309.

21 Ld.: Simon Ferenc: Szódarabolás a cselekvő semmiben – <https://www.esolap.hu/archive/96/2542.html>

22 Ld.: *Az író A papír – A lovak reggelije*, 163.

egy pohár vér ez
 az éjjel levág
 ott fejű gal
 amb az álo
 m egy po
 hár vé
 r ez
 az é
 jjel
 a
 táj
 a
 száj
 veres
 veres száj a táj – címeres

(Danton pohara)²³

Az idézetnél nagyobb poétikai intenzitással működteti a töréstechnikát költőnk második kötetének két kompozíciójában, melyek szintén tengelyesen szimmetrikus szöveggépet, négyzetalakzatot formáznak annak köszönhetően, hogy bennük a sorhossz a tudatosan szabott betűleütés-mennyiségtől függ. Meglepő, hogy itt is kínálkozik számmissztikus, numerológiai összefüggés, hiszen az elsőben²⁴ soronként 54 karakterhely és 65 sor van (54 Zalán születési éve is; $65 \times 54 = 3510$ – a teljes karaktervolumen számjegyösszege szintén 9), a másodikban²⁵ pedig soronként 45 karakter és 34 sor (szorzatuk és annak számjegyösszege: 1530 és 9). Az elsőben 15, a másodikban 10 sorvég hoz szabályos zárást szóhatáron, s ez mindkettőnél 70% körüli törtségi arányt mutat, ami – bizonyára a nagyobb fokú ötletszerűség révén – jócskán meg is haladja *Az idő sakktáblája* ciklusban jellemzőeket.

Ugyanakkor a szódarabolás eredményei azt mutatják, hogy mechanikusság és kreativitás többféle változatban képes hasznosítani a nyelv immanens leleményeit. Persze előfordul, hogy nehéz jelentéstani többletet találni a törmelékben („csont s / zaga”, „szád vörös vermét e / ltömöm”, „vérzett a csi / zmám”, „bösz kopony / ánk”), viszont önállósít és hangsúlyt erősít a szókezdetre mint töre („képek megszokásból. kop / ók”, „lel / ek-e magányhoz társat”, „böjt / ökért enged az isten

▼

23 Ld.: *Földfogyatkozás*, Kosmosz Könyvek, 1980, 62.

24 Ld.: *Vers – amikor a barátaim magamra hagytak sok-sok pálinkával sok-sok keserűséggel sok-sok hallgatással – JJ-nek MJ-nek és a távolmaradt KI-nek* – Álom a 403-as demokráciában, 53–54.

25 Ld.: *Kelet-Európai képtzödmények a Döbrentei Kornél laboratóriumába kelet-európai képek döbrenete* – uott, 55–66.

minket földbe verni”) vagy fiktív töre redukáló leválasztás („hagyom. hát per / sze”, „jé / gtakaró”, „vércsatornába dermed az él / et”) csakúgy, mint a „maradékra” irányuló jelentésjáték („vér majd. majland. v / érland”, „sok mártír. új mártír / ok”, „éjszakám elrohad a csiz / macsattogásban”, „mióta t / art az éjszaka”, „mi a névsor elején s vég / én”). A szómágia olyan *manipulációkat is adaptál* a törés mellett, amelyek mesterséges szóalakzatot hozhatnak létre az értelmi-érzelmi többlethatás érdekében, pl.: „versből kitör / leendő”, „ú lám bá / tor” (ezt a kisebbik textusnál a szóbelsőben, szintaktikai szétdarabolást is szolgáló pluszpontokkal „fokozza” a tükrözéses szórendfordító szövegkomponálás).

Zalán újavantgárd nemzedékének markáns személyiségeként szerzője, szerkesztője és értekező „ideológusa” lehetett a nagy feltűnést keltő narancssárga, reprezentatív antológiának,²⁶ és az elsők között publikálhatta önálló kötetben²⁷ kísérleti szövegeit. Utóbbi lapjain szintén két olyan alakzatot találunk, amelyek a vizsgált szerzői trendhez kapcsolhatók. A *IIIIII szabálytalan szonett* című kompozíció zárótétele ugyan teljes egészében tartózkodik a sorvégi törés gesztusától, ám karakterekben kalkulált következetes sorhosszképzése ráirányítja a figyelmet az írásjelhiányt és nagybetűmellőzést vizuálisan ellensúlyozó, masszív egészképzetet formázó *mértanias-szabályos tömbalakzatra*, melyben 63 (számjegyösszeg 9) leütésnyi a sorok kapacitása, s ez 7 sorral szorozva (441) ismét a „tökéletes” számhoz juttat el. Ugyanitt a kisciklus ötödik része úgy hoz létre „kiszámolós” szövegtömbalakzatot, hogy a szonettformula 14 sorra osztottságát megőrizve szóközök nélküli anyagsűrűséget, ezáltal pedig mesterséges (kvázi-) koherenciát teremtve applikálja bele a textust 23-23 betűhely megszakítatlan kitöltésével. Azáltal, hogy 8 sor is tört véget kap (- 60%), az alakzat nagyobb mértékű – írásjeltelen – darabolást végez, mint a *sakktábla*-versek, viszont a forma vállalt erőltetettsége – és a relatíve rövid terjedelem – elejét veszi annak, hogy a törésaránnyal szinkronban a nyelvi kreativitás is jobban érvényesüljön (a mechanikusságon csupán a 11-12. sorváltás lép túl jelentésjátékával: „óloldtamelcsónakotminta / kicsakjátszik”). Zalán „kései” avantgárd kötetkompozíciója az *Átszivárgások*,²⁸ melynek 9. oldalán 9 soros és 20-20 sorleütéses tömb önállósul (numerológia!), ahol ismét meghaladja a végtörések száma a töretlenekét, az öt alkalomból háromszor pedig manipulációs segédlet is hozzátesz az ötletes hatáskeltéshez: „vanhallg / at”, „ér / intetem”, „prrr / ofessoraink”.

▼

26 *Ver/s/ziók. Formák és kísérletek a legújabb magyar lírában* – Magvető, JAK-füzetek 2., 1982.

27 *OPUS N°: KOGA* – Magvető, JAK-füzetek 8., 1984.

28 *Vár Ucca Tizenhét Könyvek*, 1997.

4.

Az *idő sakktablája* verseinek formaképzése tehát időben és egyes elemei vonatkozásában is érdemi előzményekre tekinthet vissza. Ha az aktuális módszertan legkorábbi, saját forrású ars poeticus kitételét nézzük, érdekes szentenciózus, újraértelmezést kívánó tételt kapunk:

[...] „s fölépül mit rombolni s romlik
mit építeni tervezett az elme
köt a megértett végzet fegyelme
romlásban nem tart meg más csak a forma”²⁹

Vajon miféle együttállást működtet ennek értelmében a rom(bo)lással, töréssel, szabdalással konstruált számmisztikus szövegforma? Zalán egyik nyilatkozata rámutat, hogy a bázisalakzat formanyelve sokat hagy rá a nyelv immanens működésére, ugyanakkor határozottan koncepciózus indíttatású is: „a vers szavak különös egymásmellettsége, egymásra hatása –, a versben a nyelv hozza létre a gondolatot, és nem fordítva történik. Ennyi idő s korban és ennyi tapasztalat után, írás előtt már pontosan tudom, hogy mit fogok írni, csak a hogyan a kérdéses. A forma már írás előtt eldöntött, minden esetben.”³⁰

A *sakktabla*-versek formájával kapcsolatos döntés a kötet szerkezet kialakításának tervidőszakában érlelődött véglegessé, nagyjából három évtized szórványinspirációit szintetizálva, mégis teret adva kisebb-nagyobb fokú belhagyományképlékenységeknek. Ha az önkéntes formaszabványt a ciklus élére illesztett opus – *Város, idegen lepkékkel* – demonstrálná-projektálná, akkor több is (ötödféles jambikus mérték; szóalaktörést, sőt szótagolást is kerülő enjambement-ok; szintaktikai tagoláshoz illeszkedő írásjelek), kevesebb is lenne a kötelem: nincs nagybetűs mondatseparálás, nincs minden szakasznak 9-9 sora. A kompozíció kapott ugyan adaptációs segédletet az első közzétételéhez³¹ képest (612-ről 693 szótagnyira bővített terjedelem – vö. tökéletes 9-esre mutató numerikusság), de még így sem ehhez idomul³² a többi 50 szövegalakzat, melyek közül a már említettek szerint kerekén 40 képviseli a „tökéletes” forma monolitikus alaptípusát. Ezeken túl a már szintén

▼

29 Ld.: *Hidegpróza* – ld. Tiszatáj, 1984/1., 7–8., kötetben: *Hagyj még, Idő!* – Magvető, 1988, 9–10.

30 Ld. a 2. jegyzetet.

31 Ld.: Tiszatáj 2006/7., 27–29.

32 Az első közléskor és itt is 4-4 nyolcosoros szakasz került a szövegbe. Ha sakktabla-szerkezetre is utalni kívánna számmisztikus alapon a szerző, akkor bizonyára a 8-8 szíbolikus logikája kapcsán formázta volna meg ezt a kompozíciót, de efféle törekvésnek nincs egyéb jele sem itt, sem másutt, más vonatkozásban, habár a sakk-matematika variációs végtelenségének metaforikája szemléleti alapon talán jól illeszkedhetnék egy összetettebb ars poeticájú cikluskoncepcióhoz.

hivatkozott *Sem szárnyuhogásban* című, legkorábbi³³ a kötetanyagba inzertált tétel sem vált minden elemében mértékadó mintakonstrukcióvá (megerősítésként: jambikusság, szótagszabály-követés az enjambement-oknál, csupán egyhetedes arány a szótagokkal tört sorvégeknél, a nagybetűk teljes elhagyása, 81 helyett 108 verssor 12 versszakban).

Mivel a 8. sz. jegyzetben említett szövegtételek (illetve újabb négy, pár sornyival meghosszabbított vers: *K és R, Betegségtudat, Utazás Kínából, Az ébredés kényszeri*) „csak” a sorok számának végösszegében megnövelt, szintén a tökéletes 9-esre kifutó, egyéb vonatkozásban pedig formailag konzekvens konstrukciók, ezek további vizsgálata a homogén formakarakterű többi szöveggel szinkronban folyik.

A ciklus standardja tehát: verssoronként 9 szótag, versszakonként 9 sor, versenként 9 stófa, mondatkezdő nagybetűk, illetve az interpunkció teljes hiánya, szótagolás és szóalaktörés révén kikényszerített sor- és versszakáthajlások, a mértékes ritmika kötelmének feladása, valamint az intertextusok inzertálása halványított írásképi kontraszttal. Az elsődleges érzékelés szempontjából előbbieket a nyelvi hagyománykövetés, illetve a választott formai kötelmek révén egyszerre mutatnak rá mechanikusságra, következetességre és egyfajta stabilitásra (ennek szemléletmódbeli háttéréről később, viszont itt érdemes megjegyezni, hogy maguk a versszakalakzati-szövegtételek is tekinthetők stabil masszivitást, formaidentitást erősítő, szimbolikus értékű gesztusnak), utóbbiak pedig a poetica licentia jegyében élnek az alkotó kötetlenség, a kreatív manipulációk olvasatkizökkentő, olvasóaktivizáló, asszociativitást támogató lehetőségeivel.

Abból adódóan, hogy a szabad verselés, szabadverselés itt is fellelhető több eleme (szabályos ritmika és interpunkció mellőzése, gyakori soráthajlás) már megszokottá, költészetiszerte általánossá válása révén most nem kap innovatív szerepet, valamint kiemelve ismét Simon Ferenc módszertan-értékelő alapvetését („Az idő sakkasztálya legfontosabb poétikai sajátossága a tördelés” – ld. a 21. sz. jegyzetet), indokolt, hogy a versciklusbeli szóalaktörés működését előfordulási arányaival és pontosabb pozicionáltságával összefüggésben is szemléljük.

A ciklus szövegkorpuszában a szó-tagolással, szóelválasztással, szórészelválasztással befejeződő sorok a teljes mennyiségnek durván egyharmadát teszik ki (36%). Ez a véletlenre hagyáshoz, a spontaneitáshoz képest (ha a létrejött szövegtest egyszerűen csak 9-9 szótag kiszámolásával tördelendő) talán alacsonynak mondható arány, viszont a szerzői manipuláció tudatosságának ismeretében komoly figyelmet és invenciózus anyagmegformázást feltételez. A szóalaktöréses sorvégek összességéhez képest nagyobb *részarányal* – és persze erősebb határfok-

▼

33 Ld.: Alföld, 2003/12., 41–44.

kal – működik a helyesírási szabályok ellen szándékosan vétő, többletmanipulációval kezelt sorzárás (46%). Egy-egy aktuális szövegtesten belüli törésarány jó pár esetben a sorok felét is érinti (*Új idők emléktelensége, A szív, Vers az életről, Jegyzetek a némaságról, Versek a felhőben, Légszomj és hányinger, Pókhálóban templomi üvegcserepek, Létezésében hajtogatja szét, A legnehezebb*³⁴), a manipulációs többletű változatokat pedig 60 százalékos jelenletre is felsorakoztathatja Zalán a versen belüli összes sorvégtöréshez képest (*Az író A papír, Új idők emléktelensége, Versek a felhőben, Aquincumi ébredés, Vers az életről*; a kötetcímadó versben ez az arány 80% feletti, igaz, a 81 sorból itt mindössze 12 van törve). Az imént kétszer is hivatkozott szövegek mutatják a szerző legdirektebb törekvését arra, hogy a megtalált formaelv minél hatékonyabb megvalósulást érjen el a gyakorlatban. Ezekhez képest úgy tűnik „kevésbé megmunkáltak” a másik végetlet képviselő szövegek csoportja, hogy bennük talán mégis a töréssel nehezítés ellenében dolgozott a szerző: a sorvégek negyede (sem) mutat valamilyen formájú darabolást a *Sem szárnysuhogásban* (talán a jóval korábbi keletkezés okán) és a *Hír – barna csomagolópapíron* szövegtestében (ez egyfajta emlékkvers *A lovak reggelije* és sok más Zalán-kötet képanyagát jegyző Kovács Péter tiszteletére).

A sorvégeken történő szóalaktörések egy része a mechanikus elvszerűség gyakorlatából adódóan versszakhatáron következik be. Vajon nagyobb, tudatosabb nyelvi-kompozíciós figyelmet fordít-e ezekre a locusokra Zalán, frekvenciáltabb töréspontok-e, vagy éppen hogy nagyobb védettséget élveznek? Statisztikai alapon az utóbbi felvetés tűnik igazolhatóbbnak, habár az előfordulási arány nem marad el lényegesen a teljes korpusz sormennyiségének törtségi átlagától (abban a már említett 36%, itt pedig 29%), az azonban határozottabb különbséget mutat, hogy a szakaszvégi tört áthajlások nagy többsége a szótagolási szabályok követelményeinek megfelel. Az összes szöveg hetedében mindemellett a szakaszhatárok több mint felénél is szóalaktöréssel szövődik tovább a textúra. E versek többségében egyébként is az átlagnál jóval magasabb a tört sorvégek mennyisége (*Légszomj és hányinger, Pókhálóban templomi üvegcserepek, Létezésében hajtogatja szét, A legnehezebb*).

Érdeemes kitérni itt néhány olyan megoldásra, amelyek bizonyára jobban észrevehetővé és hatásosabbá válnak az olvasó számára abból adódóan, hogy az efféle átkötések a fizikai távolság – a szövegképi szakadás – miatt eleve koncentráltabb követést indukálnak. Több példa van arra, hogy strófahatárra olyan kulcsszavak kerülnek, amelyek a töréspoétikai koncepciót formai metaforaként is demonstrálni képesek, s így bizonyára ezek szövegbeli elhelyezése az alkotó részéről is kon-

▼

34 Ennek hatékonyságát több helyütt is érdemben fokozza, hogy a szótagolás helyesírási szabályait egyébként betartó sorvégi 3-10, alkalmi elválasztás immanens paronómázias kapacitása is működésbe jön, ld.: *A szív, Az érkező hiánya, Jegyzetek a némaságról, Irgami dár, Légszomj és hányinger, Versek a felhőben, A legnehezebb, Létezésében hajtogatja szét*.

centráltabb gesztusnak minősíthető: „Az ép / ítmény készül darabokra es / ni szét
Nem tudja az ajtóig / elkaparni magát Repedés // ek zaja bent Egymástól távol /
odó részek” (Az *omlás fázisai*), „a jövő felé fordul mely az / onban elperget ujjai köz //
ött”, „még csak nem is az én al // teregóm”, „hiába akarnál visszaut / alni rám
meddő s ostoba kis // érlet volna” (A *legnehezebb* – itt a kulcsszóra koncentráltság
azzal is „feldúsul”, hogy a helyesírási hiba által fiktív szótővé tett „előtag” lefokozó
tartalmat hordozva önállósulhat, hozzá viszonyítva pedig a fiktív utótag neológ,
képzett főnévként egyfajta eredménytelen eredmény megnevezője lehet). Mivel a
szerző a lapfelületen szinte kivétel nélkül 3-3 szakaszt helyez el, ironikus felhangú
sor-, szakasz- és egyben oldaltörései is előre megfontolt szándékkal lokalizálódhat-
tak (az utóbbi példa mellett ld. még: „Oly / kor meg azt érzem csukott szemmel /
is tudom az irányt mert az i // rány én vagyok nekem kell lennem / különben
összekeverednek / a lélek túlérzékeny irány / tengelyei egymással” – *Légszomj és
hányinger*).

A strófavégi kulcsszókkiemelés egyik példájához érdemes szövizstatikai kitekin-
tést, szemlélet-alátámasztó hivatkozást is kapcsolni. A beszédes című korábbi
Szétgondolt jelen ciklus kötetben tűnik fel először, hogy Zalán megkülönböz-
tett gyakoriságot biztosít és dúsabb, árnyaltabb jelentéstartalmat tulajdonít egy
igekötőnek. A leíró nyelvészet ugyan nem tekinti jelentéses elemnek a viszony-
szókat, ugyanakkor a nyelvhasználó tudatában mégis megképződnek például az
igekötők kapcsán valamely irányjelölő tartalmak, fogalmi viszonyítások. A zaláni
szét igekötő az említett cím esetében egyfajta analízáló gesztusra utalhat elsősor-
ban, a szövegtestekbe épülven azonban főként valóság szemléletbe integrálódó
koherenciahiányra mutató potenciálja lép előtérbe. Nincs ez másként *Az idő sakk-
táblája* tételeiben sem. Lehet mondani, hogy *A lovak reggelije* „felvezető ciklusai”
előkészítik a szét igekötő gyakori megjelenését a *sakktábla*-versekben, de az előfor-
dulási arányt nézve ismét feltételezhetjük, hogy e kulcsszóértékű elem és törtségi
pozícióba állítása a szemléleti tudatosság nyelvi leképezésének lényegi módszere.³⁵
A szakaszhatároknál ugyan mindössze két ilyen igekötős törést találunk („A szét //
robbant nyár darabjai hullá / nak a bádogtetőre” – *A kilencedik*; „A kockák
szétcsúsz // nak rombuszokká” – *Az idő sakktáblája*), de további hat esetben sorvé-
gek adnak neki frekvenciált helyet („bordáját szét / törve kimarkolja a szívét”, „Az
idő mint a lószar szét / esik”, „Szét / peregnék belőle a nappal / férgei”, „szét / dőlt
oszlopcsarnokban”, „mint a test az is széte / sik”, „Alvadt rögök gurulnak szét /
kihült zenék”), s mindannyiszor az igei szóelem jelentését is felerősítik. További

▼

35 Vö. *Elmosódások* ciklus: 1 példa 26 versre vetítve, *A semmi helyén* ciklus: 10 példa 42 vershez, *Az idő sakktáblája*: 37 előfordulás az 51 opus viszonylatában, azon belül konkrétan 25 versszövegben; egyazon opuson belül a leggyakoribb (4) az igekötő jelenléte a *Hír – barna csomagolópapíron* szövegében.

15 esetben a sortörő elem közvetlen szomszédságából tesz hozzá ez az igekötő a kontextusmoduláláshoz (pl.: „A napok szétpergő / szemeit ropogtató üveg // eger-
rek”, „kiket a halált szétszórni rend / szeresített a rend”, „A kőtáblák szétlopkodott
cser // epeiből”, „Szétválasz / tani a férgek percegését / és a föld alatti zenéket”;
„Lehet / ne ha a zsiráfok nem lángol / nák szét a tájat”, „s ha értük nyúlt tekintetével /
mind szertefoszlott”, „Fogalmazza magában / a szétesés grammatikáját”; „Csak / a
széttiport üveg szétömlött / folyadéka mesélne arról” – *kiemelések tőlem, J. A.*). Egy
alkalommal kulcsvers címébe épül az igekötő, a véghangsúlyt egyenrangú elemmé
erősítve (*Létezésében hajtogatja szét*), és van, hogy antonim igekötő veszi át funkció-
ját („És én estem / össze” – *Párizs csapong*, „Arcra / borulva Összetört állkapocs //
csal” – *Az ébredés kényszerei*). A legsajátosabb együttállásban a *Hír – barna csoma-
golópapíron* című opus igekötőit használja fel a szerző, ahol a szét nemcsak saját
poétikai, szemléleti alapvetéséhez tartozik, hanem így segít rá a grafikai partner,
Kovács Péter ars poeticájának megvilágítására is: „A / kép elsötétül és a testek /
elvándorolnak A szétfosló / szétszalazódott valaha volt / emberi testek”, „Már
szétszéledtek a kereső / vonalak is”.

A ciklus szövegeiben a szóalaktörés-poétika magától értetődő helyi értékkel a sorvé-
geken és a 81 szótagnyi nyelvanyagot működtető strófák határán érvényesül, de vajon
megengedi-e, megengedheti-e a textúrazáró sorvégek törtségét, drasztikus lezárat-
lanságát ez a módszertan, a törések tervezettségének és spontaneitásának duális
logikája? Alkotás-módszertani szempontból minden bizonnyal a formaválasztással
egyenrangúan fontos Zalán számára a kompozíció egész-ségének megteremtése,
még akkor is, ha korábbi, az interpunkciót szabály szerint működtető szövegeknek
mindegyike elhagyja a textuszáró (értelmi szerepű) írásjeleket,³⁶ szemléltetve így
egyfajta kompozíciós-kontextuális nyitottságot, örökös lezár(hat)atlanságot.

Nehéz elképzelni, hogy a szövegalkotási folyamat természetesen be tudna
rendezkedni pontosan 729 szótagnyi nyelvanyag maradéktalan és manipulálatlan
beépítésére az aktuális formaeszmény szerint. Tudjuk, hogy a cikluskezdő kompo-
zíció kötetbe adaptálása kapcsán a szerző a tökéletes 9-es misztikájának jegyében
éppen 9 sorral és 81 szótaggal korpulensebb szövegtestet hozott létre, tehát a
kiszámolás tudatossága felülírta a véletlenre hagyatkozás társ-elvi szerepét.³⁷ Az is
egyértelmű, hogy amikor Zalán előre látja-érzi mondandója szokottnál várhatóan
jóval nagyobb terjedelmét, akkor feloldja a 81 sorban gondolkodás kötelmét, de
tartja a kilencesével való bővítés logikáját. Ha nem „kerek” strófák adódnak hozzá

▼

³⁶ A *lovak reggelije* szövegeiből általánosan hiányoznak az írásjelek, a kevés kivételnél azonban a zaláni hagyomány elvszerűen érvényesül, ld.: Áthajlás az öszbe, *Hiányzó elemek*

³⁷ Ld. a 32. jegyzet egyéb pontosításait, illetve az újabb megerősítésként a méréses-mértékes alkotásmód elsődlegességéhez, hogy a következetes jambikuság és sorvégepség is kizárja az ötletszerű megoldásokat.

az alapképlethez, olyan fragmentum-szakaszokkal találkozhatunk, melyeknek spontán hozadéki jellegét egyfajta hátrébb sorolási gesztus, a zárójelbe tétel is szemlélteti.³⁸ Egy szerzői reflexióból kiderülhet, hogy Zalán nem tartja bűnnek az efféle kihágást, és bár ironiája eltereli a figyelmet a lényegről, mégis látható a szövegépítés gyakorlatában, hogy az eseti szabályszegés is konzekvens eleme formatartás és spontaneitás egymásra utalt, egymást alkotó módon kiegészítő működésének: „Kitaláltam ezt a kötött formát, és hogy összevissza töröm a strófák végét [...] Egyetlen probléma, hogy nem vagyok matematikus, és néha elszámoltam. 81 helyett például 83 sor lett, mikor erre rájöttem, az utolsó kettőt zárójelbe tettem. Az irodalomtörténészek beveszik.”³⁹

Amint a példák mutatják, a *sakktábla*-versek egyike sem marad megkomponáltság szempontjából csonka szöveg, az „összevissza törés” alkotói gesztusa a textúra egészszé szövését nem gátolja. Tetten érhető viszont néhány olyan tipikus megoldás a szövegvégeken, amelyek *mondatkonstrukciós manipulációk* alkalmazását valószínűsítik, s így sikerül szerkezetet, kontextust, jelentésszerű és grammatikai koherenciát egyaránt biztosítani a nyelvi anyagnak.

A szövegközi nyelvformálásban is észlelhetőek azok a mindennapos praktikák, hogy kötőszók, névmások, névelők elhagyása nem okoz nyelvi deficitet (pl. „Eltakarja a szemét Ujja/ résén keresztül nézi egyik / ük arca a tányérra esik” – *A vacsora*, „Háttra / dől pedig lehet háta sincs már / koponyáján keresztül repül / falba csapódó pisztolygolyó / egy seregély” – *Az omlás fázisai*, „Tudjuk egymást faljuk föl” – Éhség), hogy egy halmozásos szószerkezet szemléltető ereje inkább a felhasznált elemek jelentésintenzitásán, mint mennyiségén múlik (pl. „Végignyúl / ik egy árnyék a szivárványon / amögé szervezni a szava / kat Otthont verni a játszótér / homokjában Szomszédom műany / ag kacsa pocskos homokozó / lapát és füstölgő nyári ég” – *Vers az életről*), s a poetica licentia egyébként is megengedi, hogy neológ szóalakokból (pl. *Az érkező hiánya* nyolcadik versszakának végén a névszói hangutánzó szótó inkorporálja az igei jelentést ragelhagyás révén: „Hallani a csont ahogy ropp”⁴⁰), vagy hiányos szerkezetű mondatokból (pl. „Más is látja másban a pusz / tulás szándékát Nyegle vállrán / dulás a déli verőfényben / Olvassa más Másik olvasat” – *Szabadulás-tan*) több legyen, ha megszorítással kell gazdálkodni a nyelvi anyaggal.

▼

38 Ilyenek: *K és R, Betegségutdat, Utazás Kinába, Az ébredés kényszerei, Pókhálóban templomi üvegcserpepek, A legnehezebb.*

39 Ld. az 5. sz. jegyzetet.

40 A *Párizs csapong* végén pedig nem a szótagszámolás kényszere miatt születik neológ szóalak, hanem a szóalakvegyülés teremt különleges alkalmat az asszociatív tömörítésre: „Amint Ju / hász Gyula kihírpintette an / naborát Szulamit fölött meg / hasadt a libánusi cédra”.

Lehetséges persze, hogy nem készletszűkítő anyaggazdálkodás, hanem nyomatékosító többlet válik szükségessé a struktúra formai következetességének megtartása érdekében (pl. „Nem akarok mindig hal / álról írni Nem Az önmagá / tól elváló rám mered az ab / lak üvegén túlról s tovább áll / Tovább áll Rám mered az üveg” – *Önmagától elváló*, „És nem értem / miért hallatszik jobban a var / jak károgaása a temető / ben Miért a varjak Miért ők” – *Jegyzetek a némaságról*, „Soha ne indulj el Kínából / józanul haza Haza soha” – *Utazás Kínából*). Bármelyik kihívás eshetőségeit vizsgáljuk is Zalánnál, az válik világossá, hogy avatott, érvényes megoldásokkal tud szolgálni, rendkívüli nyelvérzékének más kompetenciáit is hasznosítva, mint a sorvégi-szakaszvégi invenciózus, kreatív töréstechnikáknál.

A vizsgált ciklus versei – mint a kötet legtöbbször is – alapvetően epikus dikciót működtetnek, illetve gyakran hivatkoznak tűnődő-analizáló létpercepcióra, vershelyzetre, így ezekhez igazán alkalmas a korpulens terjedelem. Ehhez a szövegkarakterhez, többnyire elégikus tónusához műfaji alapon elvileg nem szerveződhetne immanens módon csattanós, *poentírozó szöveg*vég, Zalán azonban – mint novelláiban és publicisztikájában oly sokszor – talán részint a textúrazáró figyelmi többletintenzitásnak köszönhetően ilyen megoldások esetén is sikerrel veszi elejét annak, hogy makro- vagy mikrostruktúra-idegen legyen valamely megoldása.⁴¹ A zárás kontrasztosságát jól tudja előkészíteni rövidebb mondatok használatára váltva (*Alkoholos tűnődések*, *Vergődés*, *Háborús reggel*). Különleges megoldást jelent, amikor úgy teremt hatványozott zárlaterőt, hogy szövegképi tónusváltással emeli ki az utolsó, intertextust applikáló közlésrészt („És párducok szemvillogása / közt undorral bámulják a fél / resikerültek lázadását” – *Irgami dár*), illetve amikor a kulestételes szövegmondat a 81. sorban teljes formai önállóságot kap: „Idegen lett számodra / a világ És nincs megérkezés / És nem maradt elindulás sem” (*Repülés Kínába*), „De mióta / megloptál tolvaj módra mikor / először fordítottam neked / hátat tudom hogy mindegy is az / arcod Mindegy hogy föntebb trónolsz / Nem vagyok többé alattvalód” (*Háttal*).

Az *idő saktáblája* ciklus szótörései, mint láttuk, több évtizedes nyelvmanipulációs tapasztalatot, alkotói kompetenciát mozgósítanak minden korábbinál markánsabb poétikai koncepció intenzív és extenzív megvalósításának érdekében. A már említett törmelékteremtési típusjelenségek számtalan példáját találjuk a szövegekben, így azt az ars poeticus tételt, hogy „a vers szavak különös egymásmellettsége, egymásra hatása”, érdemes itt egy modulált kiegészítéssel ellátni, hiszen a szöveg – szintúgy – szótörmelékek különös egymásmellettsége, egymásra hatása, ezáltal

▼

41 Ilyenek például: Az omlás fázisai, *Hír* – barna csomagolópapíron, *Folyosók*, *A legnehezebb*, *Sem szármysuhogásban*.

pedig többletjelentéshez, többletárnyalathoz jut az alkotói tétel folytatása is, mely szerint „a versben a nyelv hozza létre a gondolatot”.⁴²

Találtan vagy szándék szerint jutva el a sorvégi szabályszerű elváltasztáshoz, itt is rengeteg a jelentésjátékra, -áthangolásra alkalmas szeparálás példája: „Ringlispíltre emlékszem / az életről meg csattogó sár / ga fejű madárra”, „ahol a rend pörpatvara zaj / lik A zsiráfok lelegelték / a legmagasabb ágakon ül / dögélő s hárfázó angyalok / at” (*Vers az életről*), „A hangjukat nem hal / lom és azt sem érzem különös / nek hogy nincsen árnyékuk a de / rengésben” (*Jegyzetek a némaságról*), „Szomjajunk de nem voltak már egy / máshoz nedveink”, „kőszá sorai tovább üttek / minket másik tévelygések gaz / dátlan vak parcelláin” (*Irgami dár*), „hol kezdő / dik a múlt lebontásához fel // tétlenül szükséges magasság” (*Légszomj és hányinger*) stb.

A szótőre vagy fiktív tőre koncentráló rendhagyó sorvégtörés is gyakori, például: „ház nappal kiásott nyirkos al / apjában”, „híd halk sik / ollyal a Szajnába omlik”, „El / számolnivalóm van a világ / ító kék rákokkal”, „játszanak lapdáznaq önfel / edten a verssel” (*Versek a felhőben*), „A válasz / annyiféle hazugsággal ér / intkezne”, „Kedélyed kielég / ító” (*A legnehezebb*), „Az üres fotelba bekölt / özik a homály” (*Létezésében hajtogatja szét*). E típusban sok olyan szóalak is előfordul, melyeknél a toldalék kötőhangja válik átviteli határelemmé, illetve jó pár olyan tematikus kulcsszó töve önállósul az elváltasztáskor, amelyek a bölcséleti, létszemléleti tartalomhoz kötődés révén lesznek ekképpen is frekvenciálttá (pl. az él, hal, tud igetövek, az én, mag névszótövek).

A tört (fiktív) szótövek jelentésáthangolása kettőzött hatásfokkal működik ráhangolódo vagy ismétlő olvasáskor a „dupla fedelű” szójátékok helyzetbe hozása esetén, például: „A / borzalom a szépség tükörkép / e a fölismerés fénytörés / ében”, „Persze nem ilyen rom / antikusan következnek el / az idők” (*Ez ilyen bolt*), „Nem akar föld lenni a földdel / amit ráhánynak akár a rész / egek”, „A feketén / él csak az ismeretlen sötét / ebb”, „megkönny / ebbül hogy mégis van haladék” (*A kilencedik*), „szembe // sülök tehát ortopéd létez / ésem elhallgatott önkénye / ivel”, „félelmembe agg / ódás keveredik”, „hi / ába a félelem és az agg / odalom” (*Légszomj és hányinger*), „Fölelhajoltál már öreged / ésed száználmas roncsainak”, „Te pap / iron végzed metaforák és / szóvirágok között”, „Énrólam semmilyen tud / omásod nem lehet” (omás – vö. hommage; *A legnehezebb*).

Az immanens nyelvi vegyértékekre való spontán/tudatos rákötésen túl az asszociatív jelentéslehetőségek feltárásához Zalán néhol már nem csupán a helyesírási kötelmeket semlegesíti, hanem a törésen túl, teremtő manipuláció révén igazi neológ szóalakokat hoz létre, s mivel ezek eleve olvasói figyelem-többletet vonzanak,

▼

42. Az idézetek forrását ld. a 2. sz. jegyzetben.

talán leginkább itt érvényesül a játékos gesztus humora, iróniája, például: „Nem esik nehéz / ére összekeverni a könny / űséget a könnyedséggel”, „Alkalom sí / elléshez”, „Az együttérzés manipul / áll”, „belehal / a kis fehér kérészek táncá / baba”, „Tekin / tettünket mások irányítják”, „A hangokat egy idő út / án csak a rájuk tapadt használ / at ragacsa tartja össze”, „Az álom vaktük / ő”, „Nehéz elég / et tenni a kor kihívása/ inak”, „visszaut/ alni rám meddő s ostoba kis // érlet”, „Legyen tetováló szal / ón a szomszédomban”.

A törésmódszertan nyelvi-technikai áttekintésének végén, vagy inkább már annak eszmei-szemléleti, kortükröző és alkotói-személyes valóságképezését közelebbi és részletesebb vizsgálatba vonva szükséges néhány szerzői, illetve recepcióbeli elemző gondolat emlékeztető megidézése. „Az / írás léte önmaga Sorsa // nem követhető Létrejött / igazolhatatlan”; „Darab / okban a lét Minden egész el / szökött És szökésben van ő is” (*Az író A papír*); „A mindenség / vagy a semmi üzent Végső sor / on a kettő ugyanaz Elnyel / megaláz Még az idő jöhet / ne szóba A lét és a semmi [...] Nem is / a semmi A lét pusztít bennünk / tovább Hínárosban kaparász // ik és becsapja magát az er / ről való tudat” (*Repülés Kínába*); „A sor / on megtörésével az ógörög létige is a szövegbe kerül”⁴³ (*az előző bekezdésekben kiemelések tőlem, J. A.*).

A léttapasztalat, létbölcsélet alkotói leképezése Zalánnál tehát egyfajta tudatos nyelvi ráhagyatkozással történik, melyet maga a nyelv léte, a nyelvben lét indukál, törtségében-töredezettségében visszatükrözve a lét tapasztalati szétesését, „kérésővonalak” feltérképező törekvésével is láttatott széttartását, szétszalazódását, koherenciavesztését. Zalán következetes abban, hogy minden szöveg sorkezdő töredékelemként küldi akcióba a helyhatározórag értékű -on toldalékot, ami lefokozó gesztus is lehet, hiszen így a manipulált jelentéstartalom tulajdonképpen a viszonyjelentésűség, a jelentésvesztés metaforájává válhat, habár a kötetegészre is érvényes lételméleti-léttapasztalati tematikus hangsúly elemeként metaforája/metonímiája egyébként az archénak, a mechanikusságnak, a drámaiságnak, a rejtélyességnek, a sodródásnak, a szétesésnek, a létértelmetlenségnek is: „Elő / re kitölthető nyomtatványok / on lehet és kell vallani”, „Át / meg átsüví a ferde világ / on óra elszabadult ingá / ja”, „a dimenziók zárt / síkjait mozgatják egymás / on És beáll a zavar rendje”, „Ceruz / agubancok A dráma azok / on túl”, „Peking és Sanghaj között vonat / on [...] újraélted ifjúságodat”, „Végső sor / on fölösleges akár minden / lét”. Magát a két betűnyi szótövet tovább törni persze nem lehetséges, de az tovább toldalékolható, manipulálható, ha a szerző érdemesnek és érvényesnek tartja egyéb jelentéstartalmak hordozására is: „Részeg katonák árulják baj /

▼

43 Az utóbbi idézet forrását ld. a 21. sz. jegyzetben.

onettre tűzött szívüket”, „S mert nincs jelen bizodalmaid / a jövő felé fordul mely az / onban elperget ujjai köz / ött”.

Nem szabad megfeledkezni arról a ciklusegészből vett, típuspéldázó törmelékhal-mazról sem, amely arra utal, hogy a szimplán létükben tört sorvégi szódarabkák a létbe törtség metaforikus szemléltető elemei is, melyekkel módszeresen *mód-szer-telenül* „bánt el” manipulált létük, hiszen a látszólag önmagáért történő *hasogatás* többet jelez a l'art pour l'art ötletelésnél: elvszerűen reprodukálja, modellezi a recsegő-ropogó létezőmódot, az erőltetve létbe kényszerülést, a normál sodorból bármikor bekövetkezhető kizökkenést-kizökcentést, a disszonanciát, az kiszolgáltatott értékvesztést, s erre általában a szöveggörnyezet, a kontextus is rásegít, pl.: „par / izeres szendvicset majszolni / a vágóhídon”, „Ázott kopott homeless csak aki / a nagy Sínai-hegy lábánál hev / er”, „Hitvány / ezüstök gurulnak szennyes köv / eken” (*Új idők reménytelensége*), „hát akkor ne írj / ak mondja a főszerkesztő írj / ak az életről”, „Az élet leh / et egyhelyben járás”, „Szomszédom műany / ag kacsa” (*Vers az életről*), „A félel / em olykor nélkülözi a log / ikát”, „Nincs / tiszta hang csak a születés pill / anatóban” (*Torony*), „A térkép magasában felhas / adt puffadt metropoliszok”, „A hó [...] ban / álisán kezd el zuhogni” (*A szív*), „hordályakon verekszen / ek a biztos halálba indul / ók”, „hadd játsszanak véres ját / ékot az égi gladiátor / ok”, „a vers ker / ek rugalmas és nincs benne sem / mi” (*Versek a felhőben*) stb.

(Nem kéne zárójelben említeni, de egyke, egzotikus jelenségként mégis elmarad az említettek jelentőségétől, ha figyelemfelhívó jellege egyértelmű is, hogy *verscím*ként alkalmazott szóanyag is képes Zalánál a *törtség*élmény modellező közvetítésére, ld. *Irgami dár*. Mindemellett a címadás már a kötet korábbi ciklusaiban is használ olyan motívumokat-kulcsszavakat, amelyek szinte „rákészítenek” a 9-esre szabott szövegek nyelvi másságára, egyedi fragmentáltságára, pl. elmosódások, áthajlás, szabálytalan, foszlányok, elmondhatóság, geller; és persze *Az idő sakktáblája* verscímei is hordoznak metaforikus áthallású módszertani, nyelvkezelési utalásokat: *Önmagától elváló*, *Az omlás fázisai*, *Átvilágító tudatosság*, *üvegcserepek*, *Létezésében hajtogatja szét*.)

5.

Az idő sakktáblája verseiben az egyedi szövegalkotásmód poétikai motivációja a már eddig említettek szerint is meglehetősen sok tényezőt integráló és – az életmű belső alakulásrendjét tekintve – összegző jelleget mutat, s kiemelkedő eredményt hoz kortársi viszonylatban is. A recepció ennek alaptényezőit észreveszi, kiemeli, az interjúkban rákérdez, azonban a rendhagyó töréstechnika elsődleges – néhol felületes – méltatásán túl árnyaltabb megközelítésre nem vállalkozik. Szóba

kerül mindenekelőtt a szójelentések tördelés általi kiterjeszhetősége, a gesztus avantgárd jellege, olvasókra gyakorolt elsődleges hatása, illetve az alapvető lét-szemléleti meglátásokkal kapcsolatos összefüggések néhány eleme. Mindezeket árnyalni, kiegészíteni, pontosítani igyekeztek e vizsgálat eddig is közbevetett reflexiói (a számmisztika magánmitológiája, a módszertan pályaképi előzményei, illetve gyakorlatának megoldástípusai és azok előfordulási arányai, valamint a szótörések kreatív, neológ, kontextusmoduláló jellege és valóságmodellező, árnyalt metaforikája kapcsán), melyekhez azonban a teljesség kedvéért még jó néhány szemléleti, poétikai sajátosságra, összefüggésre érdemes rámutatni.

Ha el is fogadjuk, hogy általában véve az alkotói szubjektum és a lírai én a versalanyiség szempontjából nem azonos, nem tekinthetünk el attól, hogy e kettő erős és meghatározó egymásra vonatkoztathatósága Zalánál is egyértelmű. Ugyan jó pár direkt gesztus utal arra, hogy a szövegekben e kettő egymásról való leválasztási, távolítási szándéka (sőt elidegenedő távolodása) jelen van (vö. verscímként: Önmagától elváló; a versek több mint felében egyes szám harmadik személyű dikció), a jól azonosítható biografikus utaláselemek mellett a szerzői nyilatkozat is megerősíti, hogy az áttételes valóságképezés elsődlegesen szubjektív motivikus alapokra épül: „én egész írói pályámon ugyanazt írom, éppenséggel magamat. Ez nem azt jelenti, hogy alanyi költőként a világ és a világom alfája és ómegája vagyok egyben, ahogy ezt a kiváló kolléga a múlt század elején megfogalmazta. Van egy bonyolult – vagy magát annak képzelő – vénülő és lélekben elvékonyodó, elmagányosodó pasi, aki folyamatosan rakosgatja élete puzzle-játékának az elemeit egymás mellé. A lelki folyamatai, a körülötte zajló és lezajló események, mivel természetesen hatással vannak rá, nagy áttételekkel kerülnek bele a szövegeibe.”⁴⁴

A szerző lelki-magánéleti puzzle-elemei több vonatkozásban is törtségmegtörtség-széttrtség szituációhoz kapcsolódnak, ami indokolhatja egyébként a versszövegek epikumának szilánkosságát, a kötetszerte is jellemző mozaikos életképi jelenetkezés kapcsán a filmszerű, aprózó vágástechnika adekvát alkalmazását. Ilyen mindenekelőtt az idő általi létbe törtség személyes frusztrációs képzete (vö.: „Ez már nem játék többé Nem a foghúzás tompa fájdalmához hasonlít /amikor recseg-ropog az állkapocsba csontosodott idő Recseg- / ropog az idő állkapcsába belesontosodott élet Hogy / egyetlen sikoltás kíséretében kiszakadjon”⁴⁵), mely Zalán általános létszemléletének is kulcsmotívuma, csakúgy, mint az emlékezet fragmentáltságáról, az emlék- és múltvesztési tapasztalatról tanúskodó reflexiók (utóbbi valószínűleg már inkább életkorból adódó sajátos-

▼

44 Az idézet forrását ld. a 2. sz. jegyzetben.

45 Ősz-foszlányok – A lovak reggelije, 80.

ság). Kötetszerte, így ebben a ciklusban is hangsúlyosan van jelen a párkapcsolati törésre, törésekre való utalás, amely az ön-elidegenedés, illetve a lét-magány, a személyiség-koherenciavesztés valós vagy vélt, általánosított törtségérzetét is felerősíti. A szétesettség képzeete gyakran vershelyzeti alaptétel, mely lehet delírium által befolyásolt állapot (58 említés 24 versben, pl.: „a / whiskyk tukmálta szédüléstől / csak eltalálva úgy körülbe / lül hogy mi kerül belülré és / mi lesz mi kívül” – *Sem szárnyasuhogásban*), vagy éppen elalvás és ébredés, éj és hajnal határán a tudati identifikációs képesség onirikus labilitásának státusa. Nagyon fontos szubjektív elem a jelenben és jövőben való hit megtörése csakúgy, mint a tételes hitbéli megtörtség, a hitvesztés bölcséleti élménye is (vö.: „Éjszaka es / ett Sírt az Isten Siratta hogy / a neve már kimondhatatlan / Ázott kopott homeless csak aki / a nagy Sínai-hegy lábánál hev / er A hegyre felérésről le / mondott lélek” – *Új idők emléktelensége*, „tudom hogy mindegy is az / arcod Mindegy hogy főntebb trónolsz / Nem vagyok többé alattvalód” – *Háttal*).

A személyes nyelvi, ars poeticus motivációhoz a korábban említettekén túl egy olyan életműbeli tényezőt is meg kell említeni, amely látszólag éppen a törtség-metaforikával ellentétes karakterű módszert von be a koncepciók együttállásba. A *Papírváros* című regényfolyam (melynek negyedik kötete⁴⁶ kiadási időpont tekintetében a legközelebb van *A lovak reggelijéhez*) nyelvhasználatára a verbális önindukció jellemző, vagyis a hagyományos, normatív nyelvi struktúráképzés háttérbe szorulása. Igaz, ott nem a törtség, hanem éppen a folyamjelleg a meghatározó, ez utóbbi azonban a *sakktábla*-versek általános szövegtképzési technikájában is felismerhető, hiszen szerzőnk ezekben a korpuszokban hagyhatja a nyelv belső energiái és ingerületei szerint szövődni a textúrát (vö.: „a teljes készség állapotába eljutáskor már csöppet sem egyértelmű a szerzőség kérdése: írójírja-e a szöveget, vagy a szöveg írja önmagát, és az alkotóra legfeljebb a rögzítő, lejegyző szerep marad rá”⁴⁷), a szabad sorvégkezelés és a nyelv belső mechanikájára, immanens jelentéskapacitásaira hagyott alkotásmód működtetése ekként tehát koncepciózus rokonságot mutat a *Papírváros*éval.

A formaválasztás, s vele együtt a tökéletes szám által motivált nyelvi fragmentálódásra készítés indukciós ötlete a korábban említettek szerint Jankovics Józseftől származik. Ha a szövegekben felismerhető egyéb *külső inspirációkat* is számba vesszük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a már szintén hivatkozott, parafrázelt Ady-szállóigét („Darab / okban a lét Minden egész el / szökött” – *Az író A papír*), melynek a nyelvre vonatkoztatott jelentéstartalma is modelleződik a szövegekben. Azon túl, hogy eszerint Zalán eleve nem hisz a lét, a

▼

46 Z. T.: *Papírváros* – Egy lassúdad regény, négy, szétszaggatva – Kortárs Könyvkiadó, 2020.

47 Molnár Pál: *Amikor angyalok lapdázna a verssel* – <https://www.preshaz.eu/2022/10/04/amikor-angyalok-lapdaznak-a-verssel/>

kommunikáció, a hit koherenciájának újra megteremthetőségében, rehabilitálhatóságában, itt árnyaltabb modellezésre is alkalmassá válik a módszertan: a mondatkezdő nagybetűk mint a szövegtagolás kizárólagos láthatósági eszközei sokszor széttagolnak, rövid, hiányos mondatokká darabolják a szöveget, másrészt a tagoló írásjelek hiánya elmosza a tagmondatok határát, s így a szintaxist teszi képlékeny-nyé, aminek következtében az olvasónak kell elvégeznie a darabolást – ez pedig éppúgy megtöri az olvasás folyamatosságát, mint a sorvégtörések által készített jelentésrekonstruáló vagy jelentés-szétszalazó megtorpanások. Ennek alkotói lélektanához azonban hozzátartozik a kerouaci ajánláshoz – és párhuzamhoz – kapcsolt pozitív reflektáltság is, amely arra utalhat, hogy a célképzethez rendelt elv mechanikussági eleme a megvalósítás eredményességnövelő tényezőjeként viszi előre, szövi tovább a szöveget: „Egyenletesen hala / dok ami boldoggá tesz egyben [...] Közel lehetek” (*Légszomj és hányinger*). Nem kerülhető meg a zárókompozícióba applikált, Wittgenstein hatását mutató szentenciasor sem, mely rámutat, hogy a törtség nyelvi példái és technikái önmagukon túlmutató szemléltető-modellező képességgel rendelkeznek, tulajdonképpen leképezik magát az elvi és szemléleti jelentéstartalmakat is: „Nincs mese [...] szövegszerűen nem visszánézhető a / valóság [...] A / mi megmutatható több mint a / létező A ki nem mondható / pedig megmutatható” (*A lovak reggelije*).

A kortárs motivációs hatások közül kétségtelenül Kovács Péter (Pet'R) festőművésze a legegységesebb. „Ez a könyv a három éve elhunyt Kovács Pétertől való búcsúzás. A borítóim régóta az ő rajzaival jelennek meg, hasonlóan léteztünk a festészetben, illetve költészetben. Vannak kiváló művész barátaim, de egyikük sem áll ilyen közel az én szagotott, széttranszírozott világhoz”⁴⁸ – az idézet poétikai kulcsszavai egyszerre meg is világítják a lényegét, ami – mindamelllett, hogy dialógust folytat a wittgensteini gondolattal – Zalán nyelvhasználatában és szövegstruktúra-képzésében e versek esetén egyébként is szembeűnő, poétikus szemléltetése pedig a memento-versben több tételben fontossá válik: „A / keresővonalak összebog / ozódnak s a kéz nem rendezi / őket rendszerelemekké [...] hogy nincsenek szavak / az is közös [...] Különös ját / ék hogy előbb talál s csak után / a keres [...] A távolban egy / fehér folt Körülötte össze / csomósodott vonalak / ceruz / agubancok A dráma azok / on túl A látható mögött S már / a mögött látható [...] Már szétszéledtek a kereső / vonalak is A halál végül / úgymint megtalál” (*Hír – barna csomagolópapíron*).

A kötetben valamiképpen megidézettek közül csupán azért említhető utolsó hivatkozásként egy Arany János-i mottó,⁴⁹ mert a ciklikus tagolás azt tulajdon-

▼
48 Az idézet forrását ld. az 5. sz. jegyzetben.

49 „midőn sebet a lélek önmagán ás –, / Kétségbeesésben talál gyönyört...” (ld. *A lovak reggelije*, 7. old.)

képpen kisajátítja az első vershármashoz, de gondolati magja egy olyan metaforára épül, amelynek kulcsszava, a sebzés, az önsebzés mentális és nyelvi szempontból egyaránt meghatározója a záró szövegciklusnak. Az érzelmek, gondolatok sötét tónusának valóságtapasztalati eredete a törés-törtség-sebzettség többféle képze-téhez kötődik, amely a nyelvi fragmentálás poétikus működtetésével az alkotó leképezés, megvalósítás felszabadító érzését, örömét eredményezheti.

6.

A lélek teremtő önsebzéséhez, a nyelvi fragmentálás teremtő leleményeihez kötődő poétikai alkotásöröm keserű ironikussággal vegyül a ciklus szövegeinek tanúsága szerint. Bizarr árnyalatú, bizarr árnyakkal elegy játékoság ez, amely motivikusan felhasználja magát a *játék képzetét* is – többféle értelmezésben, de allegorikus, alapvető jelleggel mégis a vers- és cikluscím által egyaránt kiemelt sakkozás, *sakkjáték metaforikájához* kapcsolva.⁵⁰ Mosolygás és reszketés ambivalenciájával zajlik ez a játék (*Irgami dár*), melyben az ellenfél (a partner?!) az idő, a halálig elviselendő időhaladék („sakkjátszmát ajánlottunk a hal / álnak az idő saktáblái / fölött”), a kényszerű egzisztálás, az időbenlét. S hiába, hogy maga az idő szétpergésében, szétesésében válik tapasztalati érzetté (*A szív, Párizs csapong, Létezésében hajtogatja szét*), mégis a kiszolgáltatott veszteglés („A roncsból megképződik a / lemondás mitológiája / Szeretpancsolódó léleknek / aritmikus vergődése”, „A halál lovai [...] elviharzottak a horizont / felé Kéken Komoran Némán / Otthagya minket a szarban / Ott a feltántorodásban”), a vesztes pozíciójára kárhoztat („nincs többé / esélye kívül maradni a / veszteshez vezető játszmán”), sőt „végeredményben” élet-idő-tartamú veszteség- és végső veszteségtudatot indukál („Csak életnyi vereség”). Alanyi vonatkozásban ehhez járul még az eljátszott végső esélyek önhibáztató beismerése (*Sem szárnyuhogásban*) csakúgy, mint a külső-belső megválthatóság reményének minden szinten való elvesztése („A reményt hogy tettei meg / váltják földadta rég”, „Egy vicc talán még beleférne / Csak kedv Remények Lillák Isten / Nevét a szádra hiába ne”).

Tudattalan és ösztönös, vagy a kőtáblák széttörésének következménye, hogy világunkban „becstelen játék” zajlik Zalán szerint például a szerelem terén (*A szív*), hogy *háborús játszmák* folynak az irodalmi életben (kis belezők, kultúrkampf, lövészárkok – vö. *Ez ilyen bolt, Háborús reggel, Az empátia alkonya*), illetve a jelen-lét

⁵⁰ A nyelvi, szemléleti játékoság felszabadultabb, könnyedebb vetületeit *A költő...* című kötetnyitó ciklus kínálja fel, melyből persze szintén nem hiányzik a kesernyés (ön)irónia, de így is stiláris és szerkezeti ellenpontját jelenti *Az idő saktáblája* ciklusnak.

„ferde világának” bármely vetületében, általánosságban véve is (jónak lenni idejétmúlt, mert rád taposnak; szövetségesekből ellenségek lesznek; egymást faljuk fel – vö. *A bűntudat leverése, Éhség, A lovak reggelije*).

Az erős zaláni iróniának fontos szemléleti alapja a szkepszis, a kritikus attitűd, melyeknek hozadékaként az elkésérítő és tragikus jelenségekről, közérzetiségről beszélve megjelenik a versekben a *gúnyos, szarkasztikus* hangnem is, amely elsődlegesen a *fogalmi bölcelet* visszásságait veszi célba. Úgy tapint rá mindjárt a ciklus elején „eszméink devalválódására”, az „irányok összezavartságára”, hogy keserű indulatossága mellett a gyötrelmes megélés fonákját is felvillantja: „egyszer / ű megállni a lényegéből / kifordult időben Röhögni / talán Nevettetni meg kötel / ezettség Vagy parancsra nevetni / Vagy okádás közben nevetet / ni” (*Új idők emléktelensége*). Jellegzetesen ironikus gesztus, ahogy a bölceleti kulcsszót magát is devalválja, „vágódeszkára” viszi: „homokpartként // omlik alá minden filozóf / ia amit eddig összehord / tak” (*Önmagától elváló*), ahogy kinyilvánítja, hogy nem hisz a propagandisztikus vagy elménckedő bölceleti megoldáskeresésben: „A nyelvtelenség évad / ában devalválódott eszmék / et hímeznek kék falvédőkre / a funkciótlanág prófétá / i Gyártják a használhatatlan / ság imakönyveit” (*Új idők emléktelensége*), „Emelkedett dis / kurzusok mentén szakad be a / plafon [...] A színes falvédőket föl / veri a csalán” (*A lovak reggelije*), vagy ahogy Frida Kahlo szavait kölcsönvéve „idióta hablatynak” titulálja az intellektuális vitákat (*A bűntudat leverése*).

És annak ellenére, hogy a saját létszemléletében a versek utalásai szerint – Pilinszkyvel gyakran rokonítható, főleg üdvtani – egzisztencialista elemek azonosíthatók, mégis ez a filozófiai irányzat kapja szerzőnkől a legkíméletlenebb, legdurvább minősítést: „Fölér a bor A tágas / létezés közel [...] A mindenség / vagy a semmi üzent Végso sor / on a kettő ugyanaz [...] A létezés a semmi / heideggeri szellentés” (*Repülés Kínába*). A heideggeri gondolatiságnak egyébként még vulgárisabb kigúnyolását találjuk a cikluskezdetést éppen megelőző, a *Papírváros, négyből* adoptált részlet ominózus részletében:

„a haláltól legalább úgy rettegek
mint az élettől
mert meghalni legalább annyira rettegek
mint élni és ennek semmi köze az olyan faszágokhoz
hogy létbe vetettség
meg hogy csavar a gépezetben
amelynek a működését nem ismerjük
én ismerem a működését az összes
halál-csavarnak
de nem az életnek

és nem a halálnak
hanem a rettenetnek a működését ismerem”⁵¹

Fontos terepe a zaláni iróniának a morális értékválsággal, *erkölcsi talajvesztés*-sel kapcsolatos *korrajzosság* („mennyire távolodhat el ön / magától az ember megundor / odva az iszamós vérsártól / lépkedve [...] az értelmezhetet / lenség tartománya felé hol [...] A kockák szétcsúsz // nak rombuszokká” – *Az idő sakktáblája*), amely természetesen kihat a kortárs bölcsesetre, és nem elválasztható az üres vagy érdekezérelt (háborús) játszmaiktól sem. Berzsenyit, Adyt, József Attilát és Radnótit egyaránt képbe hozza az az utalás, amely a széttört írotáblákra-kőtáblákra (pl. *Átvilágító tudatosság*) való hivatkozással az új ige hirdetőik értékszemléletét animális-alantas szintre kalibrálja: „A kőtáblák szétlopkodott cser // epeiből a megmondók disz / nőlőjait rakták fel Hitvány / ezüstök gurulnak szennyes köv / eken” (*Új idők emléktelensége*).

Ok-okozati viszonyt teljesen ugyan nem tárnak fel a Zalán-versek annak kapcsán, hogy a kortárs lét amoralitása mennyiben függ össze Isten és ember kölcsönös és végleges elidegenedésével, a megválthatóság elvesztésével, de azon túl, hogy számonkérő indulatának hangot ad („Az isten nem árul irgal / mat Hívják de nem akar menni / Nem akar föld lenni a földdel / amit ráhánynak akár a rész / egek a kocsmá előtti kuty / ára” – *A kilencedik*, „nem akarom lát / ni arcodat” – *Háttal*), blaszfemikus képekbe is applikálja *ironizált*, Adyt és Babitsot egyaránt evokáló *Isten-képét* („Egymástól távol / odó részek Isten darura / függesztett ormótlan vasgolyó / Leng és széttöri kreatúra / it” – *Az omlás fázisai*; „Ázott kopott homeless csak aki / a nagy Sínai-hegy lábánál hev / er A hegyre felérésről le / mondott lélek S ha felérne is / kivesztek szájából a szavak” – *Új idők emléktelensége*; „Füled már / süket az emberi hangokra [...] te nem vagy jó [...] S mert öreg vagy nem lehetsz // jó Az öregek mert meghalni / készülnek mind rémültek és mind / irigyek és mind gonoszak [...] szenilis vagy elfelejtett // él már rég különbséget tenni jó és rossz között [...] Csak tolo / gatod vakon a bábu- id a / mindenség megvakult asztalán [...] nem akarom lát / ni arcodat mely talán egy szörny / arca a Szörny-Istené” – *Háttal*). A vers beszélőjének hitélménye sok nagy elődéhez hasonlóan ellentmondásos, paradox jellegű: „Sírt az Isten Síratta hogy / a neve már kimondhatatlan” (*Új idők emléktelensége*), „Hiszem amit egyáltalán nem / hiszek Különben elrohadtak / körülöttem a mesék” (*Átvilágító tudatosság*).

Akár közérzeti, akár bölcsesleti, akár morális, akár hitélményi tematikához kötődik a paradox tételezés, Zalán gyakran él a látszólag ellentmondásos nyelvi

▼

51 *Rettenetes ember – A lovak reggelije*, 145–6.

szemléltetéssel, amely gazdag képiség közegében többnyire szentenciózus mondat-alkazatokban jelenik meg, s ezektől nem idegen a törtség különböző nyelvi-formai változataira egyébként is építő struktúrákban a stílusterés sem, pl.: „A távolság / ot megkétszerezi az emlék / A nemlét Ahogy merül el úgy él / esedik Ahogy élesedik / úgy válik homályossá az ér / telmezhetősége Végül is // a szívre visszatérhetnénk A / vágóhidak fagyott kövére / vetett marhaszívekre” (*A szív*), „A nagy lépés nem segít A kis / lépés elvon és akadályoz / A rács törhetetlen Örök mint / a teremtés értelme Értel / mezhetetlensége Meztelen / sége” (*Szabadulás-tan*), „Akár / a vödör takonynak nincs ellen / állása így a létezésnek / A szánalom mélyén eltartás / van Az empátia olykor nem / több mint mosolyba csomagolt meg / vetés” (*Teraszzenék*), „Akkorra már meghalt / a jobbik rész benne A világ / ból a semmi láttatása le / het az egyetlen tisztességes / mód Meghalt És hanyatt feküdt Két / kő beszél De nem érdekel sen / kit” (*Hátsó marketing*).

A kötet egészét, s így a ciklus egészét tekintve is talán a *legironikusabb* az említett léttapasztalatok és játékgesztusok között az, amit az utolsó vers (*A lovak reggelije*) szemléltet, vagyis a halál (elviharzó lovai) általi „szarban hagyás”, az időben, lét-jelenben vesztéglésre kárhoztatottság, a megváltatlan „feltántorodás”, ami egyszerre *kért és kéretlen haladék*, a megnyerhetetlen játszámra kényszerített-ség állapota. Mégis erről a sötét tónusú, se megvilágosodott, se békén nem hagyó jelenben-semmiben létről beszélni kell, életműhosszat sokat kell beszélni, hiszen „a lélek üressége tombol [...] nem apad el”,⁵² és ennek iszonyatos energiái – akár önsebzéssel (meg a termő nyelvsebzéssel) késztetettség révén – a kimondhatatlan kimondásának folytonos kísérleteire ösztönöznek, s amíg annak modulusai tartalom és forma kimerült együttműködésével közelebb visznek a mondandó, a költészet, az élet beteljesedéséhez, maga a kísérletező, a versek által a legrelevánsabb módot megfélelő beszélő *önmaga is* elemévé válhat a *kilences szám misztikumához rendelt* tökéletesedésnek, amelynek a tökéletességbe már eltávozott képviselői (vö. „Nyolcan⁵³ szólítják” – *A kilencedik*) fontos viszonyítási pontok életéhez és költészetéhez, ars poeticájához és létszemléleti értékrendjéhez. S igaz ugyan, hogy az utolsó vers zárósorai groteszk és pesszimista képet festenek, de a várományosságban pozicionált „kilencedikség” versalánya ugyanúgy nyitva hagyja lelkét a reménynek („Kellene valaki szeresse / még Elbajlódik az idővel”), ahogy Zalán Tibor nyitva hagyja – akár kötetzárásnál is – záró írásjel nélkül minden verses közlendőjét a lehetséges értelmezésnek, és persze a lehetséges további kísérletezésnek, a tovább épülő életmű-kontextusnak.

52 Ld. a kötet bevezető mottóját Emil Ciorantól az 5. oldalon.

53 Nagy valószínűséggel a kötet különböző darabjaiban már említett, elhunyt alkotótársak, kortárs barátok: Baka István, Benes József, Hervay Gizella, Jankovics József, Kovács Péter, Körmeny Lajos, Ruszt József, Sziveri János.

A kultúrnemzettől a táncházig

Mary N. Taylor: Movement of the People: Hungarian Folk Dance, Populism, and Citizenship

A 20. századi magyar népi gondolat és a magyar népi mozgalom történetének tudományos értékelése, feldolgozása az utóbbi időben sajátos kettősséget mutat. Az elmúlt másfél évtizedben egyfelől színvonalas, összefoglaló jellegű munkák születtek, amelyek a magyar népiség közép- és kelet-európai kontextusát igyekeztek feltárni, elég, ha Romsics Gergely és Trencsényi Balázs – nemcsak Magyarországon, de külföldön is megjelent – műveire gondolunk. Másrészt elemző monográfiák sora született a mozgalom történetének társadalomtudományi, külpolitikai és eszmetörténeti vonatkozásairól, többek között Bognár Bulcsu, Papp István, Péterfi Gábor vagy Paár Ádám tollából. Amit viszont kifejezetten hiányolhatunk, az a népiség problematikájának összekapcsolása 19. századi előtörténetének, illetve 1945, majd 1989 utáni megjelenésének kérdéseivel. A népi-paraszti kultúra iránti érdeklődés hogyan függött össze annak politikai felhasználásának szándékával? Milyen viszonyban volt ez a szándék – és sok esetben mint megvalósult gyakorlat – az emberi és társadalmi autonómia követelésével? Milyen tanulságokkal szolgálhatnak ezek a folyamatok a globalizáció, nemzetállam, migrációs és gazdasági válságok időszakában?

Ezekre a kérdésekre keresi a választ Mary N. Taylor, a New Yorki Egyetem oktatója 2021 végén megjelent, *Movement of the People: Hungarian Folk Dance, Populism, and Citizenship* című könyvében. Taylor, aki alapvetően kultúratudománnyal és kultúrantropológiával foglalkozik, a 2000-es évek közepén kezdte el kutatni a magyar táncházmozgalom múltját és akkori jelenét. Az amerikai kutató tudományos érdeklődése az időben visszafelé vezet: az ezredforduló utáni táncházmozgalom történetét az 1970-es évekbeli indulásától kívánta feltárni. Ezen igyekezete először az 1989 előtti kommunista-államszocialista berendezkedés kultúrpolitikai – és lényegénél fogva nemzetpolitikai – gyakorlatával szembesítette: a táncházmozgalom ugyanis kezdetben ennek alternatívájaként igyekezett megfogalmazni önmagát. Az ellenkulturális cselekvés elméletének és gyakorlatának szálai az 1930-as és '40-es évek népi mozgalmáig vezetnek. A népiek kultúrafogalmának és nemzetfogalmának problematikája pedig a 19. századi Kelet-Közép-Európa nemzetépítési törekvéseit állították fókuszba.

Külföldi kutatónak a magyar történelemmel foglalkozó munkája mindig izgalmas lehetőséget hordoz. A recenzió tárgyát képező mű esetében a nyelvi korlátok nem játszanak szerepet: Taylor bőségesen használ mind magyar nyelvű

szakirodalmi munkákat, mind pedig személyesen gyűjtött, *oral history* jellegű beszámolókat. Nyelvismeretének és széles körű szakirodalmi bázisának köszönhetően Taylor biztonsággal igazodik el a 20. századi magyar történelemben. Kurrens módszertani és nemzetközi szakirodalmi ismerete pedig az interdiszciplinaritás erőteljes igényével párosul. Munkájának hiányosságai is jórészt a szerző erényeiből fakadnak. A hosszú távú történeti problémák vizsgálata és a különböző tudományágak – társadalomtörténet, politikatörténet, eszmetörténet, művészettörténet, geopolitika stb. – szempontrendszerének egyidejű használata óhatatlanul vezet bizonyos részproblémák elnagyolt – bár szükségszerűen elnagyolt – kezeléséhez. Az amerikai kutató munkájában kevés primer forrásra támaszkodik: saját, 2000-es évek közepén, a táncházmozgalomban végzett „terepmunkájára”, illetve – a mozgalom történetére vonatkozóan – Vitányi Iván személyes közléseire. (Taylornak a táncházmozgalomról alkotott eszme- és művelődéstörténeti képe a nemzetközi kultúratudomány eredményein kívül nagyban épít Vitányinak az 1970-es években megjelent művelődéspolitikai írásaira.¹) Ám munkája a magyar olvasó számára nem is empirikus eredményeivel, hanem részint hosszú távú vizsgálati fókuszával, a hagyományos politikatörténeti megalapozottságú időhatárokat fellazító, átértékelő hozzáállásával tarthat igényt. Részben pedig a népiséget, populizmust, kultúrnacionalizmust stb. érintő fogalomtisztázó igyekezete okán. Így a következőkben én is főként a monográfia ezen aspektusaira fogok összpontosítani.

Taylor a 18. század végétől, a „herderi jóslat”-tól követi végig a magyar népiség történetének főbb csomópontjait, egészen a 2010-es évekig. A 19. századi magyar nemzeti ébredés és nemzetállam-építés a kutató szerint már igen nagy mértékben alapozott az „esztétikai nemzet” koncepciójára. A részben a felvilágosodástól, részben a romantikától öröklött nemzeteszme nem pusztán a minden honpolgárra kiterjedő, a jogegyenlőségen alapuló politikai közösség létrehozását ambicionálta, hanem a nemzeti közösséget esztétikai-erköles alkotásként, „küldetesként” (Goethe Wilhelm Meisterének *Sendungja* értelmében) fogta fel. Az 1848–49-es elveszített forradalom és szabadságharc, az 1867-ben létrejött kiegyezési rendszerrel, majd a történelmi Magyarország integritásának trianoni elvesztésével párhuzamosan a magyar kulturális nemzetépítés igénye – egyébként az európai trendeknek megfelelően – nemhogy csökkent, hanem egyenesen fokozódott.² A nemzeti művelődés megújításának vágya mellett az 1918 előtti konzervatív szabadelvűség és az 1919–20 utáni politikai rendszer reformképtelenségével szembeni

▼

¹ Vitányi Iván: *Második Prométheuszi Forradalom*. Bp., Magvető, 1971. Mindenekelőtt: 243–319.

² Kiegészítve a 19. század utolsó harmadában a globális gyarmatosítási időszak lezárulta után az etnológia szerepének növekedésével és a „tudományos” fajelmélet(ek) megjelenésével.

elégedetlenség hívta életre a népi mozgalmat az 1930-as évtizedben.³ A népi írók változatos csoportosulása körül az évtized végére társadalmi, és részben politikai támogatás is jelentkezett. A Márciusi Front 1938-as felbomlása után ugyanis a fennálló politikai hatalom – a háborúra, valamint a határrevízióra való felkészülést szolgálva – igyekezett fokozni a társadalmi kohéziót szociális és kulturális reformok bevezetésével. Ehhez a kormányzat Taylor szerint a népiek által artikulált – ám valójában már a 18. század óta létező – eszmék bizonyos elemeinek átvételével, szelektív hasznosításával látott hozzá. Ebből a szempontból tekinti kulcsszövegnek a népi gondolat tágabb körébe tartozó Györffy István néprajztudós *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című 1939-es, eredetileg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számára „emlékiratként” készült művét. Ebben a neves néprajztudós „a magyar művelődés népi-nemzeti irányba való terelését” tűzte ki célul.⁴ Részben ennek is volt köszönhető, hogy a kormányzat bizonyos köreiben támogatást nyert a parasztkollégium-eszmény, amely a későbbi népi kollégiumi mozgalom előképét jelentő Bolyai (később Györffy) Kollégium megalapításához vezetett. Taylor a táncházmozgalom előképei között joggal tartja számon mind a Gyönyögsbokkrétát, mind pedig az ezzel szemben létrejött Muharay-féle táncegyüttest, amely utóbbi – Vitányira támaszkodó – érvelésében a NÉKOSZ művelődéspolitikájának is alapját képezte. Ahogy az 1944–45 előtti berendezkedés esetében is, a világháború után a nemzeti művelődés népi koncepciója – fennmaradásának érdekében – kompromisszumra kényszerült a munkásmozgalmi baloldal (kommunisták, szociáldemokraták) népfogalmával. Ez utóbbi ugyanis a nép kifejezés alatt nem az agrárnépességet, mint a nemzeti sajtószerűség hordozóját értette, hanem az általánosabb „elnyomott néposztályokat”. Jellemző ugyanakkor, hogy ez a konceptuális ellentét egyszerre adta a népiség és a munkásmozgalom közötti konfliktus alapját és az együttműködés lehetőségét is. Ennek az ellentmondásos viszonyoknak a következő fejezetét az 1970-es években meginduló táncházmozgalom stratégiája jelentette. Bár a megelőző évtizedek kulturális „népfrontpolitikájának” köszönhetően a szocialista-kommunista művelődéspolitika beemelte, átvette a népi gondolatkör bizonyos elemeit (kulturális nemzetépítés, részleges és szimbolikus – az esetek döntő többségében hamisan képviselt – parasztorientáltság, folklórkutatás, Állami Népi Együttes stb.), de a rendszer diktatúra-voltával összhangban ezeket nem engedte önállóan érvényesülni, különösen civiltársadalmi szinten. A táncházmozgalom

3 Taylor igyekszik megkülönböztetni egymástól a két háború közötti népi gondolat, a népi írók csoportja és a népi mozgalom fogalmai közötti különbségeket. Szabó Dezső munkásságán keresztül e fogalmak különbségeit tárgyalja: Papp István: *Mi a magyar népi gondolat? Szabó Dezső nyomában*. In: *A népi gondolat a 20. században*. Szerk: Novák Attila – Pap Milán. Bp., Századvég, 2022. 13–31.

4 Megjegyzendő, hogy maguk a népi írók a „népi-nemzeti” formula használatát igyekeztek kerülni. A „nemzet” kifejezés a harmincas években ugyanis elsősorban a történelmi nemzetet (arisztokrácia, felső klérus, nagybirtokosság, katonai és közigazgatási elit) jelentette. A népi-nemzeti formula használata Magyarországon elsősorban a 19. század második felében, illetve az 1980-as és ’90-es években volt jellemző.

vezetői és tagjai így kettős konfliktus vállaltak: a táncházmozgalom egyszerre öltött félig-meddig ellenzéki jelleget – amennyiben civiltársadalmi kihívást intézett a rendszer hatalom- és művelődéspolitikája felé –, illetve kínált alternatívát a vasfüggöny másik oldaláról érkező popkulturális irányzatokkal szemben. A nemzeti művelődés történetének szempontjából fontos változás, s ezt Taylor nem hangsúlyozza eléggé, hogy a népi eszmény középpontjába az 1970-es évektől kezdve már nem a „nemzet alatti” parasztság, hanem a határokon túli magyar kisebbségek kerültek. Tekintettel arra, hogy az „autentikus” paraszti hagyomány a régi parasztság 1960-as évekbeli magyarországi megszűnésével a nemzeti művelődés lehetőségének keresése Erdélyre összpontosult. Ezzel pedig a táncházmozgalom is veszített eredeti, 1930-as évekbeli szociális emancipációs tartalmából, pontosabban kisebbségvédelemmé alakította át a „népet a nemzetbe” régi követelését. (A két háború közti népiség esetében ez a dilemma – magyarországi parasztság vagy határon túli magyarság prioritása – még fordítva jelent meg. Elég, ha a „legjobb külpolitika a belpolitika” elvére gondolunk.)

Bár alapfogalmait számos változatban járja körül (nemzet, nép, etnikum), de ide tartozik a populizmus sokat vitatott kategóriája is.⁵ Az amerikai történész ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a nép (*Volk, narod, popor* stb.) fogalma Közép- és Kelet-Európában alapvetően nyelvi és kulturális természetű nemzetfelfogást takar. A nacionalizmuskutatók egyik, sok évtizede vitatott központi kérdése az államnacionalizmus és a kultúrnacionalizmus jelenségeinek szembeállítás. Hans Kohn, Carlton Hayes és Isaiah Berlin angol nyelvterületen kifejtett munkássága óta az előbbi mint – alapvetően pozitív színben feltüntetett – politikai jellegű, az állampolgári közösséget nem nyelvi, kulturális és etnikai alapon felfogó, francia nemzetkonceptió ismeretes. Ezzel szemben a német típusú kultúrnemzet a nyelvi-etnikai eredetközösség tudatára alapozódik, s mint ilyen, nem rendelkezik politikai posztulátummal, hanem pusztán a nemzet mitikus-messianisztikus önállítására korlátozódik. A nemzetközi történet- és kultúratudomány az 1980-as évek óta fokozódó erővel kérdőjelezi meg ezt a leegyszerűsítő beállítást, amely eredetileg egyébként az évszázados francia-német szembenállást volt hivatva magyarázni.⁶ (Ez a konstrukció igen gyakran – különösen vulgarizált formáiban – a Luther–Herder–Hitler „fejlődési iránnyal” dolgozik.) Ezzel szemben Taylor megpróbálja (részlegesen) visszavezetni a „népi gondolatot” az állampolgársági eszme

▼

5 A „populizmus” kifejezés és a népi mozgalom bonyolult viszonyának széles körű tárgyalásához lásd Bartha Ákos: *Tojástánc a populizmusok körül. Utó: Populizmus, népiség, modernizáció.* Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. 13–45.

6 A vonatkozó vitákról és a francia nemzetfelfogás kulturális meghatározottságáról összefoglaló jelleggel: Martigny, Vincent: *The Importance of Culture in Civic Nations: Culture and the Republic in France. Studies in Ethnicity and Nationalism.* (2008. december) 8. évf. 3. sz. 543–559; illetve: Jaskulowski, Krzysztof: Western (civic) „versus” Eastern (ethnic) Nationalism. *The Origins and Critique of the Dichotomy. Polish Sociological Review.* 171. sz. (2010.) 289–303.

bizonyos aspektusaihoz. A hagyományos nacionalizmuselmélet szerint a politikai (állampolgárság-központú) nemzetfelfogás egyéni döntést kíván meg a részvételi szándékkal fellépőtől, amelynek nem feltétele a nyelvi, kulturális és etnikai hovatarozás. A társadalomtörténet ezt a kettősséget Tönnies társadalom vagy egyesület/egyesülés (*Gesellschaft*) és a közösség (*Gemeinschaft*) fogalmaival igyekszik visszaadni. Margaret Kohn olaszországi kutatásaira alapozva azonban Taylor kifejti, hogy a népotthon (*casa del popolo*) koncepciója és gyakorlata – amelyhez a táncházmozgalmat is köti – köztes helyet foglal el ebben a felosztásban.⁷ A Margaret Kohn által használt – leginkább nembeliségként fordítható – *homonoia* fogalom ugyanis egyszerre tartalmazza az önkéntesen vállalt egyéni tagság, részvételt és a már meglévőként, adatként elfogadott etnokulturális hagyomány folytatásának, sőt tovább alakításának aktusát.⁸

A fenti értelemben felfogott *homonoia* így egyaránt jelent állampolgári társasultságot és „népi” hagyományközösséget. A civil társadalom és a nemzetépítés kettős problematikájából következik Taylor monográfiájának két kulcsfogalma: az egyesületi élet (*associational life*) és a nemzeti művelődés (*national cultivation*). Ez utóbbira Taylor – a témának megfelelően – igen gyakran mint népi-nemzeti művelődésre (*folk national cultivation*) hivatkozik.⁹ A szerző szerint ennek a két – a hagyományos nacionalizmuskutatás szemszögéből: ellentmondó – elemnek a konfliktusa adja a népi gondolat dinamikáját a táncházmozgalmon keresztül, egészen a 2000-es évekig. Az amerikai kutató felhívja a figyelmet az „etnikai reneszánszok” ciklikus voltára, amelyeket – legalábbis Kelet-Közép-Európában – a nemzetépítési folyamatot ért kihívásra adott válaszkísérletekként értelmezhetünk. Nem véletlen, hogy Magyarországon, összhangban a reprezentatívnek szánt millenniumi ünnepekkel és a történelmi Magyarország nyelvi megmagyarosodásának vágyával, a 19. század végén kezdődik a modern etnográfia (néprajz) intézményesülése. A közép- és kelet-európai nemzetépítések hagyományához tartozik, hogy – a fogalom régi németországi használatához hasonlóan – a néprajz egyszerre jelent etnológiai és szociálintropológiai diszciplínát.

7 A 19. század végén Európa-szerte – Nagy-Britanniától Törökországig és Oroszországig, Olaszországtól Norvégiaig – terjedni kezdő népotthon koncepció olyan művelődési intézményt jelöl, amely elsősorban a nem privilegizált társadalmi csoportok kulturális emancipációját tűzte ki célul.

8 Lásd: Kohn, Margaret: *Radical Space: Building the House of the People*. Cornell University Press, 2003.

9 A megfogalmazás alapvetően helytálló, ugyanakkor Taylor elmulaszt egy nyelvi sajátságos jelet hangsúlyozni. A németben és a különböző szláv nyelvekben nem olyan világos a határvonal a nép (*Volk, narod*) és későbbi jövevényszóként megjelent nemzet (*Nation, nacija*) kifejezések jelentéstartománya között. Ezzel szemben magyarul a nép és a nemzet élesebb megkülönböztetést takar: előbbi a jogfosztott, emancipálatlan néposztályokat, utóbbi a politikai-szociális jogosítványokkal és művelődési privilégiumokkal rendelkező politikai közösséget. A jelentéskülönbség nyilvánvalóan nem független a 19. századi magyar irodalom nemzeti klasszicista öndefiníciójától. Utóbbiakhoz lásd: Milbacher Róbert: „...Földben állasz mely gyököddel...” A magyar irodalmi népiesség genezisének akkulturációs metódusa és póriás hagyományának vázlata. Bp., Osiris, 2000. S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszere a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp., Osiris, 2005.

Taylor vizsgálódásának másik alapmotívumát a világrendszer-elmélet adja, amely az iparosodottabb országok és térségek egyenlőtlen gazdasági, politikai és hatalmi viszonyát elemzi az agrárjellegű és kiszolgáltatott (fél)perifériával. Ehhez kapcsolódik a különböző posztkoloniális elméletek megközelítése, amely az egyenlőtlen centrum-periféria viszonyt igyekszik kulturális és művelődéstörténeti szemszögből vizsgálni.¹⁰ Sajnos a szerző ezt a megközelítést nem vezeti végig a vizsgált történeti korszakokon, leginkább a 19. századi magyar nemzetépítés globális körülményeinek érzékeltetésénél és az 1989 utáni fejlemények elemzésekor kerül előtérbe. Állítása szerint a rendszerváltás utáni politikai-gazdasági változásoknak köszönhetően felerősödött Magyarország – és a térség – világrendszerbeli félperifériás jellege, amely magával hozta a nemzeti-etnikai kérdések előtérbe kerülését és a „populizmus” körüli különböző viták fellobbanását. Ezek a konfliktusok vezettek Taylor szerint – aki ebben az időszakban különböző táncházcsoportokban végzett kutatómunkát – a 2004-es, a határon túli magyarok kettős állampolgárságával kapcsolatos népszavazás körüli politikai törésvonalak kialakulásához.

Mary N. Taylor műve klasszikus kultúratudományi munka. Interdiszciplináris szemlélete mellett rendkívüli módszertani és szakirodalmi ismeretről árulkodik. Olyan összetett magyar művelődéstörténeti, eszmetörténeti, társadalomtörténeti kérdések közt igazodik el biztonsággal, ráadásul évszázados távlatban, amely magyar anyanyelvű kutató számára is irigylésre méltó teljesítmény lenne. A monográfia témájából és közelítésmódjából adódóan történeti ítéletei és ok-okozati konstrukciói időnként elnagyoltnak tűnhetnek, de értékelései szinte minden esetben árnyaltak, megfontoltak, érezhetően elmélyült kutatómunka eredményei. Éppen kvalitásai okán valójában több kérdést vet fel és hagy maga után, mint amennyit meg tud válaszolni. Azon túlmenően, hogy az olvasó kitűnő összefoglalót kap az 1945 utáni magyarországi művelődéspolitikáról és a táncházmozgalom kapcsolatáról, konfliktusairól, eszme- és fogalomtörténeti felvetései, válaszkiérletei kifejezetten üdítően hatnak a „népi-urbánus vita” több évtizedes vulgarizálásában és történeti túlfeszítésében sok esetben megrekedt hazai diskurzus számára. Ám a továbbgondolásra érdemes kérdések és újabb válaszkiérletek kiérlelése miatt a *Movement of the People* bátran tarthat számot a magyar tudományos – és azon túli – olvasóközönség érdeklődésére.

(Indiana University Press, 2021)

▼

¹⁰ Ennek legfontosabb változata az Edward Saidtól származó orientalizmus teória, vagyis a perifériának centrumországokból eredő „alávetett” szemlélete, és ennek a periféria önértelmezése során történő elsajátítása („keletiesítés” és „önkeletiesítés”). A teória 18. századból eredő eszmetörténeti gyökereihez lásd: Wolff, Larry: *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford University Press. 1994.

Gyürky Katalin

Szemet szemért, fogat fogért

Ljubov Barinova: Bosszú – avagy egy moszkvai gyerekrablás krónikája

Az orosz író és szerkesztő, Ljubov Barinova nemrégiben magyarul is megjelent kötete – a *Bosszú – avagy egy moszkvai gyerekrablás krónikája* – a címe alapján krimit feltételezne. Ám befogadóként elég az első pár oldalon túljutni ahhoz, hogy érezzük: a szerző az orosz klasszikus irodalmi hagyományokhoz híven – gondoljunk akár Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődésére*, akár Tolsztoj *Feltámadására* – a bűntényt „mindössze” ürügyként használja arra, hogy egy mélylélektani összefüggésekre rávilágító történetet tegyen le az asztalra. Azaz, hogy retrospektív módszerrel élve a főhőse múltbéli eseményei meghatározta személyiségjegyein keresztül mutasson rá mindarra, ami a jelenben elkövetett gyerekrablást előidézte vagy előidézhette.

A főhős, German Alekszandrovics Morozov 2003-as tettének elkövetésére – amikor is a nővére, Eva meggyilkolását megbosszulandó elrabolta a Lomakin házaspár, Oleg és Olga kislányát, Natasát – a folyamatos „múltba révedés” több, egymással összefüggő aspektusból szolgál magyarázatul. Ebből a szempontból a legfontosabb az a korszellem, amely German családi hátterét és iskolai nevelését is meghatározza, vagyis az a késő kommunista közeg, amelyre minden szempontból a drill volt jellemző: az apa, aki a felesége, azaz gyermekei anyja nélkül nevelte a kicsiket, távollétében mindig egy katonatisztre, Andrejre bízta a fiát és a lányát, majd pedig a nem kevésbé katonás moszkvai nagymamánál szállásolta el őket. Miközben az iskolában – hogy az egyre inkább foszladozó létjogosultságát valamivel igazolni tudja – a végóráit érő kommunizmus önmaga paródiájába fordulva tartotta sakkban a gyerekeket – és persze a tanáraikat is. Ebben a Barinova által túlpontosan ábrázolt miliőben látjuk Germant felnőni. Azt a kisfiút, aki egy szerencsétlen baleset után – egy erdei séta alkalmával az állatoknak kitett csapda szétronsolta az egyik lábát – lelkileg is megsérül, amikor a németekre utaló neve miatt az iskolatársai folyamatosan Fritznek csúfolják, és különböző válogatott módszerekkel alázzák és szégyenítik meg. De hogy egy személyiség fejlődésében mennyire nem csak a környezet a meghatározó, arra a nővér, Eva a kiváló példa, aki, bár az öccsével azonos körülmények között nevelkedik, a korán kialakuló integritására mindezek a tényezők nincsenek káros hatással. Germannal ellentétben ő (az iskolai) társaság középpontja, a nagymama, a tanítónő kedvence, és ő az, akit életigenléséért és magával ragadó bohémságáért kisgyerekkora óta csodálnak.

Csodálja az a German is, aki számára születésétől fogva Eva jelenti a mindent. Az egyetlen biztos pontot az életében, akit ahhoz, hogy némileg stabil tudjon maradni az őt ért sérelmek szünni nem akaró viharában, „muszáj volt mindig

látnia. Ahhoz, hogy működjön a mellkasa, hogy képes legyen be- és kilélegezni a levegőt, ezáltal életet biztosítva a számára, a látómezejében kellett tartania Eva masnijának szivárványos árnyalatait, erős metszőfogainak nedves csillogását, hófehér csipkegallérjának libbenését.” (122.)

A testvérek retrospektíve láttatott múltja azonban nemcsak személyiségük megismertetése és különleges, szimbiotikus kapcsolatuk felvázolása miatt lesz lényeges, hanem a jelenben való működésük miatt is. És itt él Barinova egy olyasfajta csavarral, amely véleményem szerint az egyik legizgalmasabb összetevője a regényének. Mert miközben a sérült kisfiúról azt gondolnánk, hogy képtelen lesz az új világhoz, a rendszerváltás utáni kapitalista viszonyokhoz alkalmazkodni, miközben Eva számára mindez gyerekjáték, ez épp fordítva történik. German sikeres sebészorvossá küzdi fel magát, miközben az egyetemi tanulmányait félbehagyó, céltalanul tengődő, egyik sikertelen szerelmi kapcsolatból a másikba sodródó Eva alól kezd kicsúszni a talaj. Ezért, felcseperedvén, German lesz az, aki mindig szalad, hogy kimentse/megmentse a nővérét egy újabb katasztrofális szerelmi fellángolás, vagy épp egy öngyilkossági kísérlet megtétele elől.

Germanak mindez azért nem esik nehezére, sőt azért természetes, mert az a kötelék, amely a nővérehez fűzi, az évek múltával semmit sem lazul, sőt. Eva és German a környezete számára több, mint fura, szó szerint érthetetlen viszonya miatt tartom elhibázottnak a magyar kiadás fülszövegét, amely előre elárulja, hogy German a nővére miatt áll bosszút a Lomakin házaspáron. Ha ugyanis a fülszöveg ezt nem közölné előre, a Lomakin házaspár megölésének terve, majd ennek kivitelezhetetlen mivolta miatt a kislányuk elrablása, azaz German Eva megölése miatti bosszúja – Eva és German kapcsolata milyenségének első regénybéli jelzéséig, tudniillik, hogy testvérek – az olvasó számára a szerelemféléts következményeként lenne értékelhető. Hisz German azzal, hogy folyamatosan hangsúlyozza, hogy képtelen Eva nélkül élni, bőven feszegeti egy szerelmi érzés határait. Tagadja ugyan, hogy szexuálisan vonzódna a nővérehez: „egyszer megpróbálta elmagyarázni Lidának (Evával közös osztálytársuknak), aki állandóan azzal vádolta, hogy ő meg Eva hajlanak az incesztusra, hogy (...) ahhoz, hogy az ember szexuális izgalmat érezzen, némileg el kell távolodni az illetőtől, különválni, elszigetelődni tőle, de az ő esetükben ez lehetetlen – olyanok Evával, mint a sziámi ikrek, akik láthatatlan hús-vérrel forrtak egybe. Túlságosan közel vannak egymáshoz. Túlságosan fájdalmasan. Hogyan tudna egy saját kéz vagy láb szexuális izgalmat ébreszteni?” (239.) – ám az incesztus árnyéka végig felettük lebeg, ami még egy fontos, a történetben vissza-visszatérő, German tettét még tovább bonyolító összetevőt is előtérbe, illetve más megvilágításba helyez.

Apai nagyanyjuk ugyanis többször is utal rá, hogy German mintha nem volna Morozov. Miközben „Evából pimaszul törtek elő a családi vonások”, azaz vele kapcsolatban minden világos: „a jelleme is Morozov, makacs, önfejű”, addig a nagyma-

ma Germantól folyamatosan ezt kérdezi: „vajon te, barátocskám, kire ütöttél?” (61.). S bizony, ha a nagymamának igaza volna – az idős hölgy a haláláig nem lel German származását illetően meggyőző bizonyítékra –, a fiú és a lány közötti fura kapcsolat is érthetőbbé válna, és German Eva iránti rajongását egy csapásra megszabadítaná a vérfertőzés gyanújától.

Csakhogy Barinova finoman megmunkált, minden apró részletet egymással összefüggésben láttató regényében a nagymama felvetését két tény is cáfolni fogja. Egyfelől a German név jelentése, amely nem azonos a német eredetű Hermann-nal (emlékszünk Puskin *Pikk dá májának* főhősére), hanem, mint az orosz megfelelője, a Jermak, „édestestvért”, „egyívásút” jelent. Másrészt a nagymama Morozovokra vonatkozó állítása, mely szerint „a bosszú a mi jellegzetes vonásunk” (108.) – ha késve is, jóval a nagymama halála után, de Germannál is kiütözik, mégpedig épp a 2003-as tette során. Ráadásul a bosszúja megtételével nemcsak, hogy végleg leszámol a neveltetése okozta sérüléseivel, hanem a bosszúállása ténye, illetve az ehhez kapcsolódó érvrendszere megint csak az orosz irodalmi hagyományból ismert morálfilozófiai töltetet kap. S ebből a szempontból szintén nagy jelentősége lesz annak, hogy German az antiklerikális kommunizmusban szocializálódott. A véleménye szerint feltétlenül szükséges bosszúállása ugyanis mentes mindenmű transzcendens összetevőtől. Önmagát győzködve erről – ahogy Raszkolnyikov győzködte egykoron önmagát gyilkossága megtétele helyes mivoltáról – Isten neve szóba se kerül. A sors igen, a jó és a rossz megítélése igen, az univerzum szerepe igen, de bármiféle felsőbb létező nem.

S azt, hogy helyesen cselekedett, amikor elrabolta Eva egykori férjétől, az őt Olgával megcsaló Olegtől az Olgával közös gyermeküket – ha bosszújának pusztán a morálfilozófiai vetületét vizsgáljuk – az érvrendszere bőven alá tudja a maga számára támasztani. Ő ugyanis nemhogy Istenben, de a világ, az univerzum igazságosztó elvében sem hisz, tehát semmi olyanban, amelybe oly sokan szeretnek belekapaszkodni. Az elrabolt kislány mellé felfogadott dadusnak, Ritának a következőket mondja ezzel kapcsolatban: „– Igen, mindenki ezt mondja. Mármost, hogy előbb vagy utóbb a bűnöző az elkövetett gáztettért megkapja méltó büntetését. Mert ez a világ rendje, a büntetés elkerülhetetlen. De sajnos nem így van! Erre nincs semmiféle bizonyíték, Rita. (...) Valamitől azt hisszük, hogy a világegyetem alapja valamiféle morális elven nyugszik, melynek lényege, hogy a jó legyőzi a rosszat. Hát nem! Egyáltalán nem! Ha van is ilyen elv, mi, emberek nem ismerjük. Mondok magának valamit, Rita: a világ, vagyis ennek az egésznek a mechanizmusa egyáltalán nem követ semmiféle erkölcsöt, nem ismeri a jó és a rossz fogalmát. A világnak, ennek a mechanizmusnak tök mindegy, és soha semmit nem fog tenni valamiféle igazság nevében. (...) Az igazságosság, a jó, a rossz – ezek csakis az emberek kategóriái, az enyéme és a magáé, Rita. Csak mi játszunk ezen szabályok szerint, csak nekünk jelentenek valamit. És csak mi tehetünk valamit.

Csak mi tudjuk felkutatni és megbüntetni a bűnösöket. Vagy kötelességtudatból, vagy belső késztetésből. Mi, emberek, és nem a sors” (154–155.).

Ezért German – ismét csak Raszkolnyikovhoz hasonlóan – kizárólag egyvalamiben hisz: saját magában és a saját tette igazában, illetve igazságos mivoltában. Mondhatni: a szemet szemért, fogat fogért elvében, abban, hogy a lányuk elrablása után „az elkövetkező években Lomakinék szenvedésre és kínlódásra lesznek ítélve, akárcsak ő, aki az ő hibájukból szenvedésre és kínlódásra lett ítélve” (18.). Mindezt persze értelmezhetjük úgy is, hogy German egy Isten nélküli világban Istent játszik, de ateista világnézete miatt sokkal inkább önbíráskodásként foghatjuk fel a működését.

Ez utóbbinak fogja fel German tettét az elrabolt, a férfi által Arisára átkelesztett, sajátjaként felnevelt Lomakin lány is, amikor hosszú évek múltán, már a felnőttkora küszöbén nyomozni kezd a származása ügyében. S a nyomozása eredményeképp az addig apjának hitt German lelepleződik előtte. A lány ekkor, valódi szülei sorsával szembesülve, „apja” tettét elítélve ezt vágja German fejéhez: „Nem volt jogod hozzá. Rendőrség. Sors. Az ő lelkiismeretük. De nem te. Nem te!” (311.) A regény vége azonban German elméletét támasztja alá. A finálé ugyanis – azt persze nem árulom el, hogy hogyan – de arról tanúskodik, hogy tényleg ő dönt mindenben. A saját életét illetően is.

Ljubov Barinova tehát – bár ez az első regénye – lebilincselő és letehetetlen alkotással állt elő. Az egy gyerekrablás krónikájaként hirdetett fikciója nagyszerűségét mutatja, hogy más művészeti ágak képviselőit is megihlette. Így hazájában hamarosan filmet fognak forgatni ebből az első látásra kriminek tűnő, ám igazi mélylélektani analízissel felérő történetből.

(Fordította Pavlov Anna. Tercium, 2022)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

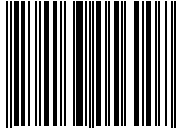

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu

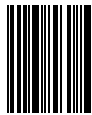

2023. JÚNIUS

ISSN 013-3056X

9 770133 056007

2 3 0 0 6

ÁRA: 800 Ft (ELŐFIZETŐKNEK 600 Ft)

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

Nemzeti
Kulturális
Alap